3
Mizah

Refik Halid Karay

Deli

İNKILÂP

Refik Halid Karay

•

Deli

Deli / **Refik Halid Karay**

© 2009, İnkılâp Kitabevi
Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş

Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Dizgi Meline Pamukçuoğlu
Sayfa tasarım Şirin Kazındır
Kapak tasarım Okan Koç
Redaksiyon Levent Çeviker
Yayına hazırlayan Aslıhan Karay Özdaş

ISBN: 978-975-10-3118-1

11 12 13 14 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Baskı
İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

İNKILÂP
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna - İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

Refik Halid Karay

Deli

mizah

İNKILÂP

Refik Halid Karay

1888 yılında Beylerbeyi'nde Serveznedar Mehmed Halid'in oğlu olarak doğan Refik Halid'in anne tarafı Kırım Giraylarına dayanmaktadır; baba tarafı ise 18. yüzyıl sonlarında bir kolu Mudurnu'dan İstanbul'a göçen Karakayış ailesindendir. "Galatasaray Sultanisi" ve "Mekteb-i Hukuk"ta okuyan yazar, Meşrutiyet sıralarında gazeteciliğe başlamıştır. Kısa sürede hiciv yazılarıyla üne kavuşmuş, "Fecri Âti" edebiyat topluluğunun kurucularından olmuştur. "Kirpi" adıyla yazdığı taşlamaları ve siyasal yazıları sonucu İttihat Terakki hükümetince Anadolu'nun çeşitli illerinde beş yıl sürgüne gönderilmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın son yılı İstanbul'a dönebilmiştir. Dönüşünde Robert Kolej'de öğretmenlik, Sabah gazetesi başyazarlığı, iki kez Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü yapan Refik Halid, bu süreçte "Aydede" mizah dergisini çıkarmıştır.
Siyasal yazıları ve görüşleri nedeniyle memleketten ayrılmak zorunda kalan yazar, Halep'e yerleşerek yayımladığı "Vahdet" gazetesindeki yazıları ve çalışmalarıyla Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına katkıda bulunmuştur. 1938'de yurda dönen Refik Halid, dergi ve gazetelerde günlük yazılar yazmış ve 20 kadar roman kaleme almıştır.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimini, güçlü gözlem yeteneği ve dilinin zenginliğiyle farklı türlerdeki eserlerine taşıyan Refik Halid, Memleket Hikâyeleri'nde Anadolu gerçeğini; Gurbet Hikâyeleri ve Sürgün gibi eserlerinde, derin memleket hasretini edebiyatla buluşturmuştur. Yazarın, Ago Paşa'nın Hatıratı, Kirpinin Dedikleri gibi mizah eserlerinde; Bir Avuç Saçma, Makyajlı Kadın gibi kroniklerinde; Minelbab İlelmihrab ve Bir Ömür Boyunca adlı hatıratlarında, çok yönlü ve renkli anlatımı, sosyal-siyasal ortamın resimlendirilmesini sağlar. Anahtar, Nilgün, İki Cisimli Kadın, 2000 Yılın Sevgilisi, Bugünün Saraylısı gibi romanlarında ise sürükleyici kurgular içinde tasvir yeteneğiyle yaratıcılığını birleştirerek, genel olarak bireysel ilişkileri ve özel olarak da kadın-erkek ilişkilerini mekân-zaman boyutlarında derinlemesine ele alır, romanların geçtiği dönem ve mekânlara ait ince detaylara yer vererek anlatımını zenginleştirir.

18.7.1965 tarihinde İstanbul'da ölen yazar Refik Halid, muhalif kaleminin keskinliği, temiz İstanbul Türkçesi, renkli anlatımı, tasvir gücü ve yaratıcılığıyla, Türk edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir.

Kitap yayına hazırlanırken yapıtın edebi niteliği göz önünde tutularak yazarın özgün anlatımı korunmuş, gençlerin de yararlanması amacıyla bazı sözcükler dipnotlarla açıklanmıştır.

Bu eser hakkında:
"İnkılâbımızı hicvetmiyor, tebarüz ettiriyor,"
diyen lütfunun minnettarı olduğum
"Atatürk"tür.

R. H. K.

Eşhas

Maruf Bey ..... 62 yaşında
Yakup Tekin Bey ..... 55 "
Vacit Bey ..... 45 "
Özdemir ..... 17 "
Doktor ..... 41 "
Ayten ..... 19 "
Şebnur Kalfa ..... 55 "
Kadın ve erkek birkaç misafir

Vaka 1930 senesinde İstanbul'da geçer.

Sahne

Sağ, sol ve orta kapıları olan bir zengin evi salonu.

Deli

Birinci Meclis

Vacit Bey - Doktor - Şebnur Kalfa

(Sağ taraftaki kapıdan sahneye girerler)

DOKTOR — Âlâ! Mükemmel! Şayanı hayret!

VACİT BEY — Desenize, doktor beyefendi, adeta bir mucize!

DOKTOR — Fen sahasında bir mucize... Kayınpeder beyefendinin başından geçen pek "rar"[1] bir "ka"dır.[2] İstatistikleri tetkik ettim, mesela Fransa'da Doktor Blanş'ın meşhur sıhhat yurdunda 672 hasta üzerinde ancak bir kişi bu suretle tamamen şifayap[3] olmuştur. İngiltere'de...

VACİT BEY — *(Sözünü keserek)* Demek ki kayınpederi artık bütün şuuruna malik addedebiliriz.

---

1 rare: nadir (Fr.)
2 cas: vaka (Fr.)
3 şifayap: şifa bulan, iyileşen

DOKTOR — Şüphe mi var? Uzun bir şuursuzluk devrinden sonra şimdi bütün melekatı akliyesine sahiptir. Hastalık ne zaman başlamıştı?

ŞEBNUR — *(Atılarak)* Haniya Doktor Bey, hürriyet ilan edilmişti... Kaç sene oldu bilmem ki... *(Vacit Bey'e dönerek)* Daha o zaman Ayten bile doğmamıştı, değil mi beyefendi?

VACİT BEY — Şebnur! Sen dur da ben anlatayım, bize meydan bırak. *(Doktora)* İlan-ı meşrutiyetten tam iki gün evvel idi... Demek ki yirmi bir sene oluyor. O sabah kayınvalide merhum koşarak odama geldi: "Beye bir şeyler, bir haller oldu, konuşamıyor, sözüme cevap vermiyor, gözlerini duvardaki 'Ya errahimülrahmin' levhasına dikmiş, put gibi duruyor," dedi.

ŞEBNUR — O gün bugün dünyadan habersiz...

VACİT BEY — Filvaki öyle... Yemek verirsen yer, balkona çıkarırsak çıkar, dışarıda kıyamet kopsa aldırmaz, sormaz...

ŞEBNUR — Sanki kıyamet kopmadı mıydı? Neydi o hürriyetler, hareket orduları...

VACİT BEY — Balkan Muharebesi, harb-i umumi, işgal seneleri, nihayet zafer-i milli...

DOKTOR — Yirmi bir senelik cihan vukuattan şimdi hiç malumatı yok. Zavallı adam!

ŞEBNUR — O zavallı değil, zavallı olan biz... Onları gördük de ne olduk ki...

VACİT BEY — *(Şebnur'un sözüne aldırmayarak ve aynı zamanda konuşarak)* Dünyadan bihaber, efendim, külliyen bihaber. Dün akşam birdenbire Şebnur'a, "Vacit'i çağırsana... Epeyi zamandır gördüğüm yok," demiş. Yanına gir-

dim, "Nasılsınız peder beyefendi?" diye hatırını sordum, biraz ürker gibi etrafına bakındı. Sonra, "Saye-i şahanede afiyetteyim," demesin mi? Anlaşılan kendisini hâlâ Sultan Hamid devrinde sanıyor.

ŞEBNUR — *(Mırıldanarak)* Keşke öyle olsaydı...

VACİT BEY — Biçare bilmiyor ki o zulüm günleri geçti. Memleketin bugün vasıl olduğu terakki, temeddün,[1] irfan...

DOKTOR — *(Sözünü keserek)* Her ne ise, hastamızı idare etmek lazım... Yirmi senelik vukuattan birdenbire haberdar olmamalı. Tedricen[2] yedire yedire anlatınız. Fazla heyecandan tevakki.[3] *(Birden hatırlayarak)* Peki ama refikasının, kerimesinin vefatını kendisine nasıl duyurdunuz? Kocaman torunları olduğunu görünce ne yaptı?

ŞEBNUR — "Onlar gitti, işte sana bergüzarları..." dedik.

VACİT BEY — Henüz şaşkınlığı zail olmamış... Ağlar gibi yüzü buruştu, sonra gülümsedi, çocuklara sarıldı, öptü, adlarını sordu.

DOKTOR — Demin söyledim ya... Fazla heyecandan tevakki! İki saat sonra tekrar geleceğim.

(Hep birden orta kapıdan çıkarlar. Sahne bir müddet boş kalır.)

---

1 temeddün: uygarlaşma, medenileşme
2 tedricen: azar azar
3 tevakki: sakınma, korunma

İkinci Meclis

Maruf Bey - Ayten

MARUF BEY — *(Başını sağdaki kapıdan yavaşçacık, ürkek ürkek uzatır, bakınır, sonra iki elini uzatır, birbirine vurur)* Şebnur! Şebnur! *(Cevap yok)* Şebnur! Şebnur!

AYTEN — *(Soldaki kapıdan girer)* Bonjur Büyükbaba!

MARUF BEY — Maşallah benim hanım kızım! Şebnur'u çağırıyordum da...

AYTEN — Bir şey mi isteyeceksiniz? Ben yapayım.

MARUF BEY — Bir sade kahve söyleyecektim...

AYTEN — Yoo, Büyükbaba! Ben size sade kahve tavsiye edemem!

MARUF BEY — O da neden yavrum?

AYTEN — Bilirsiniz ki kahvenin terkibatında kafein vardır; kafein münebbihtir,[1] kalp üzerinde müessirdir; yaşlılara mazarrat[2] verir, şerayini[3] takallüs[4] ettirdiği gibi asabı da yorar.

MARUF BEY — Peki içmem... *(Biraz daha içeri girer ve tedricen salona alışır, yerleşir)* Sen bunları tifodan yattığın zaman mı öğrendin?

AYTEN — Ben tifoya tutulmadım ki...

MARUF BEY — Ya! Saçların yeni uzuyor da ben tifoya tutulmuşsun sandım.

AYTEN — Hayır, saç kesmek şimdi modadır. Bugünkü

1 münebbih: uyarıcı
2 mazarrat: zarar
3 şerayin: atardamarlar
4 takallüs: kasılma, büzülme

beşeriyet kadınla erkeğin arasında, baştan taşkın bir alametifarika[1] istemiyor.

MARUF BEY — Acayip... Erkekler de kadınlara benzemek için öyle taşkın alametifarikaları izale mi ediyorlar?

AYTEN — Ooo... Büyükbaba!

MARUF BEY — Yani sakallarını, bıyıklarını kaldırıyorlar mı?

AYTEN — Elbette. Bugün erkekler sakallı bıyıklı değildirler. Babama bakmadınız mı?

MARUF BEY — Baban zaten biraz köseydi. Ben yaşlandıkça köseliği artmış sandım.

AYTEN — Peki, ahbaplarımızdan Yakup Tekin Bey'e ne buyurursunuz? Vaktiyle değirmi sakallı, palabıyıklıymış, şimdi yüzünde tüy tüs yok!

MARUF BEY — Yakup Tekin Bey mi?

AYTEN — Evet. Sizin vaktiyle pek iyi ahbabınızmış...

MARUF BEY — Bilemedim. *(Düşünerek)* Benim bildiğim bir Yakup Efendi vardı, Hoca Yakup Efendi, Kitabii Hazreti Şehriyari... Tefsir-i şerif okuturdu, ülemadan... Ben ona Farisi talim eder, Mevlana'yı tercüme ederdim, o da bana Kadı-i Beyzavi'yi...

AYTEN — *(Keserek)* Ben bu *otör*leri[2] tanımıyorum. Fakat Yakup Tekin Bey o ise şimdi garp muharrirlerine meraklıdır. Evvelki gece Darülbedayi bir piyesini oynadı: "İki Tavuk Bir Horoz". Halk gülmekten katıldı.

MARUF BEY— *(Hayretle)* Hoca Yakup, şimdi zuhuri koluna mı girdi? Kavuklu'ya mı çıkıyor? Vah! Vah!

1 alametifarika: ayırıcı nitelik, ayırıcı özellik
2 auteur: yazar (Fr.)

AYTEN — *(Anlamayarak)* Ne dediniz? Dili koruma encümenine aza tayin edildi. Kadınları dansa alıştırma derneği ve gebe kadınlar cemiyeti reisidir.

MARUF BEY — *(Kendi kendisine tekrar eder)* Kadınları dansa alıştırma derneği... Gebe kızlar cemiyeti...

AYTEN — Evet!... "Pol Valeri" üzerine verdiği konferanslar büyük sükse yaptı.

MARUF BEY— Ben de o Valeri dediğin herifi tanımıyorum. Sakın ressam-ı hususi-i Padişahi "Zonaro" olmasın?

AYTEN — Ben ressamlardan Çallı İbrahim'i severim.

MARUF BEY — Böyle pehlivan isimli ressam da hiç işitmemiştim. Halil Paşa'yı bilirim. Kuzguncuk'ta oturur, *(Duvarı göstererek)* şurada, bu matruş yakışıklı İngiliz'in resmi yerinde bir tablosu asılıydı...

AYTEN — Gazinin resminden mi bahsediyorsunuz?

MARUF BEY — Hangi Gazi?

AYTEN — Büyük Gazi... Gazi Paşa! Yunanlıları...

MARUF BEY — *(Sözünü keserek)* Ha, Yunan muharebesindeki Gazi Ethem Paşa mı? Kabil değil! *(Resme bakarak)* O koca, şanlı asker de heybetli sakalını böyle kesip attı mı?

AYTEN — *(İsimdeki yanlışlığa dikkat etmeyerek)* Ben Gazi'nin sakallı zamanını bilmem!

MARUF BEY — *(Hayretle)* Ben de bıyıklı zamanına yetişmedim! *(Tavrını değiştirerek)* Seni gidi alaycı seni... *(Çenesini okşar)* Hele şu hanım sultana bakınız... Büyükbabasıyla nasıl da şakalaşıyor!

AYTEN — Şaka? Alay? Hiç âdetim değil! Ben fen, hakikat, ciddiyet adamıyım!

MARUF BEY — Hay haspa hay! İşitenin de inanacağı gelir. *(Alay manasına)* Kuzum kızım, sormak ayıp olmasın ama sen Mekteb-i Mülkiye'de mi tahsil ettin?

AYTEN — *(Gayet ciddi)* Hayır, benim hükümet memuriyetlerinde gözüm yok. Darülfünun Fen Fakültesi'ne devam ediyorum. Gelecek sene kimyager çıkacağım.

MARUF BEY — *(Hep alay zannederek)* Maşallah, maşallah... Fakat sen kimyayı, simyayı bırak da yemek pişirmekten, tatlı yapmaktan, şurup kaynatmaktan bahset... Bahsin daha tatlısına geçelim: Yani kılıçlı mı istersin, yoksa *(türkü okuyarak)* "kâtip uykudan uyanmış gözleri mahmur!"

Üçüncü Meclis

Evvelkiler - Şebnur

ŞEBNUR — Oh, çok şükür! Büyükbaba, torun mahabbetteler...[1] *(Ayten'e dönerek)* Ha yavrum, Kaya Turgut geldi, seni ecza odanda bekliyor.

AYTEN — Tamam, bugün tecrübelerimiz var... Haydi laboratuvara!

MARUF BEY — Kaya Turgut da kim?

AYTEN — Sınıf arkadaşım... Darülmesaide de beraber çalışırız, şimdilik bana müsaade büyükbaba! Biraz daha iyileşiniz de tecrübelerimizde hazır bulunursunuz. *(Çıkar)*

1 mahabbet: sevgi

Dördüncü Meclis

Maruf Bey - Şebnur

MARUF BEY — Kuzum Şebnur, bu kız çılgın mı?

ŞEBNUR — Ne diyorsunuz, Büyük Beyefendi? Onun akıllılığına dünya hayran... Görseniz, aşağıdaki ince kileri larabotor mu diyorlar nedir, ecza odası yaptılar. Kaya Turgut'la içeriye kapanırlar, bir şeyler kaynatırlar, bir şeyler yakarlar, allı yeşilli dumanlar çıkar! Sonra önlerinde bir fırın var...

MARUF BEY — *(Keserek)* Fırına da bir şey veriyorlar mı?

ŞEBNUR — *(Safiyane)* Bilmem ki... Beni her zaman içeriye almıyorlar, zaten alsalar da kim girer? Kükürt kokusundan burnumun direği kırılıyor.

MARUF BEY — Peki, Şebnur, Ayten böyle kimyager olacak, neydi oğlanın adı? Hatırımda kalmıyor...

ŞEBNUR — Özdemir!

MARUF BEY — Ha, Özdemir... O ne tahsil ediyor?

ŞEBNUR — Hiç... Sultani mektebini bile bitiremedi, boş gezenin boş kalfası!

MARUF BEY — Hiçbir şey olamadı mı?

ŞEBNUR — Oldu.

MARUF BEY — Ne?

ŞEBNUR — Sporcu.

MARUF BEY — Anlamadım.

ŞEBNUR — Sizin anlayacağınız cambaz, pehlivan, yangın nöbetçisi, tulumbacı gibi bir şey!

MARUF BEY — Eyvah! Ailemizin şerefi mahvoldu desene...

ŞEBNUR — Ben de öyle sanıyordum, ama Vacit Bey memnun, "Oğlumu herkes parmakla gösteriyor!" diyor.

MARUF BEY — Vacit çıldırmış... Zaten bizim damadın zevksizliğine numune çocuklarının ismi, bunlar da nasıl isimler? Bir kere Ayten kaide itibarıyla yanlış, biri Türkçe, diğeri Farisi olan iki kelimeden terkip yapılamaz. Özdemir'e gelince...

ŞEBNUR — *(Keserek)* Evvela Yakup Hoca da böyle bir şeyler derdi... Amma sonradan fikrini değiştirdi; Türkçü oldu.

MARUF BEY — Yahu bu softanın olmadığı da kalmamış! Türkçü ne demek? Anadolu'dan Türk mü getirip satıyor, ne halt ediyor? Yoğurtçu, kestaneci, helvacı gibi şimdi Lazcı, Arnavutçu, Kürtçü, falan gibi zanaatlar da mı var?

ŞEBNUR — Ben de içinden çıkamıyorum ki a Büyük Beyefendi! Adlarını kaba Türkçe koyanlara, galiba "Türkçü" diyorlar, Yakup Efendi neden ismini Tekin koydu ki...

MARUF BEY — Uğursuzun bulduğu isme de bak!

ŞEBNUR — İsmi bir şey mi? Kendisini bir görseniz... Bari herife şapka yakışsa...

MARUF BEY — *(Gözlerini açarak)* Şapka mı? Demek Yakup Hoca tanassur[1] da etti... Vay kâfir vay!

ŞEBNUR — Ne ettiğini bilmem, benim bildiğim zamaneye uydu. Hem uymasın da ne yapsın, fesle, sarıkla gezecek değil ya!

---

1 tanassur: Hıristiyanlaşma

MARUF BEY — Neden gezmesin? Fesle, sarıkla gezmek ayıp mı?

ŞEBNUR — Ayıp değil, yasak! Adamı yakaladıkları gibi karakola tıkarlar, en aşağı üç ay hapis.

MARUF BEY — *(Hayret içinde)* Şebnur, sen de aklını kaçırdın galiba... Deli deli neler söylüyorsun?

ŞEBNUR — Aa, neden deli olayım, Büyük Beyefendi? Şapka kanunundan haberiniz yok.

MARUF BEY — Şapka kanunu mu? *(Hiddetle)* Çık dışarı, divane! Çık diyorum sana! *(Gözleri döner)* Karı beni çıldırtacak! *(Şebnur korkarak kaçar)*

Beşinci Meclis

Maruf Bey (yalnız)

MARUF BEY — *(Kalkar, gezinir, düşünür, sayıklar gibi kendi kendisine konuşarak)* Şapka kanunu? Tuhaf şey... Ayten kimyager, Özdemir tulumbacı, Hoca Yakup gebe kızlar cemiyeti reisi... *(Duvardaki resmin önünde duruyor)* Gazi Ethem Paşa cascavlak! Acaba ben mi ters anlıyorum? Muhakkak hâlâ iyileşmemiş, hâlâ hastayım, belki de deliyim. Evet, deli olan benim. Yahut herkes çıldırmış, akıl bir benim başımda kalmış!

Altıncı Meclis

Maruf Bey - Özdemir

ÖZDEMİR — *(Çıplak bacaklı, allı yeşilli fanilalı, spor*

elbisesiyle girer) Günaydın Büyükbaba! *(Gidip kanapeye upuzun yatar, bacaklarını havaya diker)* Pardon, halimi hiç sormayınız; bittim. Düşününüz Yedikule'den buraya kadar yaya koşmayı... Tam kırk sekiz dakika, yedi buçuk saniye!

MARUF BEY — Yangın Yedikule'de miydi?

ÖZDEMİR — Haberim yok, işitmedim.

MARUF BEY — Ey, neden koşuyordun öyle?

ÖZDEMİR — İdman için... Haftaya Büyükdere-Okmeydanı koşusu var. Keşke dünkü maçı görebilseydiniz, Fenerbahçe bir çarpıştı ki... Galatasaray yerin dibine geçti!

MARUF BEY — *(Yerinden sıçrayarak)* Ne diyorsun, zelzele mi? Bu ne felaket! Bana kimse bir şey söylemedi, ben duymadım! Kimbilir kaç kişi ölmüştür?

ÖZDEMİR — *(Sakinane yerinde yatmakta devam ederek ve Maruf Bey'in ilk cümlelerine dikkat etmeyerek)* Mübalağa etmeyelim. Yalnız Nişantaşı'ndan muavin kaleci Bekir'in dizi sıyrıldı. Bir de İttihat kulübünden Gürbüz'ün suratına top vurdu, biraz sıyırttı.

MARUF BEY — İnanılır iş değil, bu koca felaket esnasında kimsenin burnu bile kanamasın. (Düşünerek) Yoksa Galatasaray ile Fenerbahçe dedikleri iki vapur mu? Fenerbahçe vapurunu bilirim, İdare-i Mahsusa'nın... Çifte bacalı.

ÖZDEMİR — *(Daima Maruf Bey'i dinlemeyerek)* Tafsilatını *İkdam*'da okuyunuz.

MARUF BEY — Ben *Sabah*'ı okurum.

ÖZDEMİR — *Sabah* çıkmıyor; sahibi Avrupa'ya kaçtı.

MARUF BEY — Bak şu sersem *Mihran*'ın da yediği halta! Demek *Con Türk* oldu.

ÖZDEMİR — Vatan haininin birisi...

MARUF BEY — Aferin sana! Velinimet efendimize, sevgili padişahımıza karşı küfranda bulunanları nasıl ayıplıyorsun!

ÖZDEMİR — *(Ezberlemiş gibi)* Kahrolsun padişah! Yaşasın cumhuriyet!

MARUF BEY — *(Korkarak)* Sus! Sus! İşitmesinler, Tantona gittiğin gündür. Bu ne deli çocuk be! Genç yaşında Yemen ellerinde, Fizan çöllerinde can verecek; bizim başımızı da nare yakacak! *(Usulca)* Ne olacak, tulumbacı! Bununla konuşulur mu? *(Özdemir'e hitaben)* Ver bakayım şu gazeteyi...

ÖZDEMİR — *(Yattığı yerden uzanır)* *İkdam* yanımda değil, *Cumhuriyet*'i okuyunuz.

MARUF BEY — *(Ürkerek)* Senin ağzından başka laf çıkmaz mı? Bu hezeyanları nereden buluyorsun? Muhakkak Avrupa'daki Conlar gönderiyor, o Ahmet Rıza ve hempaları...[1]

ÖZDEMİR — *(Daima büyükbabasının sözlerine dikkatsiz)* Bu gazeteyi tavsiye ederim, pek asridir. Geçen gün güzellik müsabakası tertip etti, size birinciliği kazanan kızın resmini göstereyim, bayılırsınız.

MARUF BEY — *(Gazeteye henüz bakmadan)* Rum mu? Galata haspalarından biri olacak, demek şimdi bu karıları müsabakaya sokuyorlar, resimlerini basıyorlar, beğenen...

ÖZDEMİR — Ne Rumu? Bizim Bakırköy'de akrabadan Şefik Bey yok mu, onun kızı... Meliha işte o.

MARUF BEY — *(Teessüfle)* Ben kızı tanımıyorum amma

1 hempa: omuzdaş, arkadaş

acıdım, niye böyle piyasaya düştü, babası zaptiye nezaretine müracaat edip men edemiyor mu?

ÖZDEMİR — Anlayamadım, ne buyurdunuz? Şefik Bey'e dün rast geldim, pek memnundu, kızını önüne katmış, azametle Boğaziçi'nde maarif vekilinin yalısına götürüyordu; halk etrafına birikmişti; alkışlıyordu.

MARUF BEY — Fesüphanallah, alkışlanacak başka rezalet kalmamış mı? Demek kendi eliyle götürüyor? Bırak bu bahsi oğlum, yüreğime inecek. *(Gazeteye göz gezdirir)* Yanlış vermişsin, al bu *Tan*'ı... Ben Fransızca bilmem.

ÖZDEMİR — Hangi Fransızca? Elinizdeki gazete Türkçedir.

MARUF BEY — *(Tekrar dikkatle bakar, evirir, çevirir)* Bu bizim torunlar da galiba hep alaycı... Yahu bunun içinde bir tek kelime Türkçe yok!

ÖZDEMİR — Ha sahi, siz bilmiyorsunuz, eski harflerin pabucu çoktan dama atıldı. Artık Arapça hurufat kullanmak yasak! Latince! Latince!

MARUF BEY — *(Kapıdan haykırarak)* Şebnur! Şebnur! Vacit Bey, Vacit Bey! *(Kendi kendine)* Hep yalan söylüyor, beni çıldırtmaya karar vermiş! Hepsi aleyhime ittifak etmişler! Şebnur! Vacit! *(Büyük bir heyecan alameti gösterir)* Neredesiniz? Nereye cehennem oldunuz?!

Yedinci Meclis

Maruf Bey - Özdemir - Vacit Bey - Şebnur - Ayten

VACİT BEY, ŞEBNUR, AYTEN — *(Hep birden, telaşla)* Ne var? Ne oldunuz? Rahatsız mısınız?

MARUF BEY — *(Biraz sükûnet kesbeder)* Hayır, bir şeyim yok, şöyle, hep beraber oturalım dedim... Bana öyle geliyor ki sizlerle tek başıma konuşursam sözlerinizi yanlış, ters, aksi anlıyorum.

ÖZDEMİR — Büyükbaba ile spordan bahis açmıştık...

VACİT BEY — *(Maruf Bey'e)* Spor, beden-i idman manasına geliyor, cimnastiğin yeni bir tarzı...

MARUF BEY— Hah şöyle... Anladım, anlıyorum. Hani Moda'da İngilizler yapardı... Koşarlar, top oynarlar, denize girerler...

AYTEN — Evet, öyle. Bunu şimdi bütün millet yapıyor, büyükbaba! Ben mükemmel yüzüyorum, Kaya Turgut'la Ali Şefik'i geçen gün geçtim.

VACİT BEY— *(Mağrurane)* Evet geçti. Sahildeki ahalinin alkışlarını görmeliydiniz.

ÖZDEMİR — Koltuklarım kabardı; bütün arkadaşlar gelip benim elimi sıktılar. "Kız kardeşinin vücudu enfes, bir diyan gibi..." dediler!

MARUF BEY — *(Hayretle)* Ya? *(Tekrar eder)* "Kızkardeşinin vücudu enfes..." dediler ha?

AYTEN — Denizden çıkar çıkmaz İstanbul Müftüsü alnımdan öptü.

MARUF BEY — Müftü Efendi alnından mı öptü? *(Hiddetini belli etmeyerek)* İyi ki Şeyhülislam Efendi de yanaklarından öpmemiş. Patrik Efendi de öptü mü?

AYTEN — Amerikan mektebi müdürü Mister Tomson göğsüme nişan taktı.

ŞEBNUR — Karşımızdaki kilisenin başpapazı da oradaydı ya...

MARUF BEY — Memnun oldum, başpapaz neden mahrum kalsın? *(Birden)* Haydi, hepiniz başımdan gidiniz bakayım!

HEP BİRDEN — Ne oldunuz?

MARUF BEY — Yoruldum, biraz dinlenmek istiyorum, şuraya kanapeye uzanacağım.

VACİT BEY — Yakup Tekin Bey ziyaretinize gelecekti... Demin telefon etti.

MARUF BEY — Ne etti? *(Sormaktan vazgeçer)* Gelirse buyursun, *(Mırıldanır)* bir de onu tecrübe edeyim! *(Yavaş yavaş hepsi çekilirken, Maruf Bey Şebnur'a işaret eder, yanına çağırır)*

ŞEBNUR — Ne emrediyorsunuz Büyük Beyefendi?

MARUF BEY — *(Kulağına eğilir)* Şebnur, ne dersin, yarın Merkez Efendi tekkesine gitsek, bana bir nefes ettirsek, kurban da kessek, amma kimse duymadan.

ŞEBNUR — Ah, efendiciğim, tekkeler üç senedir kapalı.

MARUF BEY — Niye ayol? *(Bu müddet zarfında diğerleri sahneden çıkmışlardır)*

ŞEBNUR — Bilir miyim ki...

MARUF BEY — Acayip! Ben sebebini Vacit'e sorarım, padişah içtimalar olmasın diye belki kapatmıştır. Öyle ise Sultan Mahmut türbesine gider, babamın kabrini ziyaret ederiz!

ŞEBNUR — Türbeler de kapalı.

MARUF BEY — *(Hiddetle)* Ulan her yeri kapattın be! Medreseler, camiler de kapalı desene!

ŞEBNUR — Medreseler kapalı, lakin camilerin hepsi kapanmadı, büyükleri açık.

MARUF BEY — Haydi git, git! Bana aklı başında, sözü sohbeti yerinde, laf anlar birisini bul. Bir adam gönder; her şeyi anlamak isterim. *(Kapı alafranga tarzında vurulur)*

ŞEBNUR — *(Koşup yarı açar, bakar, Maruf Bey'e döner)* Yakup Tekin Bey geldi. *(Kinaye ile)* İşte, aradığımız aklı başında adam!

Sekizinci Meclis

Maruf Bey - Yakup Tekin Bey - Şebnur

YAKUP BEY — *(Arkasıda bonjur, yollu pantolon, sol elinde eldivenler, evrak cüzdanı, şık ve dik)* Geçmiş olsun, ulu Tanrı bir daha göstermesin, gözümüz aydın, yoldaşlardan ırak!

MARUF BEY — *(Elini başına götürür, resmi bir tavırla fesini arar)* Allah ömürler versin, eksik olmayınız. *(Kendi kendine)* Aman Yarabbi, Hoca Yakup'a bakın! *(Şebnur'a)* Kalfa! Fesimi getirsene... *(Yakup Bey'e)* Afiyettesiniz inşallah.

ŞEBNUR — *(Kendi kendine)* Hangi fes? Memlekette fes mi kaldı? Bari getirecekmişim gibi gideyim. *(Gider)*

YAKUP BEY — Ulu Tanrı'ya şükür, demir gibiyim. İyileştiğinizi bu sabah Ankara'ya, bana telefon ettiler, durur muyum, bir tayyare kalkıyordu, serde mebusluk var ya, bindim. Hop, şöyle gökte bir gezinti, iki saat sonra işte buradayım.

MARUF BEY — *(Hayretten gözleri döner ve tekrar eder)* Hop şöyle gökte bir gezinti...

YAKUP BEY — Evet. Bendeki değişikliğe mi bakıyorsunuz?

MARUF BEY — Estağfurullah.

YAKUP BEY — Değişen sade ben miyim? Her şey değişti. Hükümet, millet, memleket, âdet, sanat...

MARUF BEY — *(Devam eder)* Kıyafet, zarafet, sohbet...

YAKUP BEY — Terbiye, lisan...

MARUF BEY — İnsan, hayvan...

YAKUP BEY — Evet hepsi; hususuyla lisan... Lisan da ne demek? Dil! Dil! Yakında dilimizden bütün Arapça, Acemce kelimeleri atacağız, öz Türkçe yazacağız ve konuşacağız. Artık "Sabahı şerifler hayır olsun!" demeyeceğiz.

MARUF BEY — Selamı sabahı keseceğiz mi?

YAKUP BEY — Hayır, "Tünaydın!", "Günaydın!" diyeceğiz.

MARUF BEY — Türkistan'da böyle mi derlermiş?

YAKUP BEY — *(Duralar)* Zannetmem, hiçbir yerde demezler. Biz yeni icat ediyoruz. İcat edeceğiz!

MARUF BEY — Yani, sözün Türkçesi uyduracaksınız.

YAKUP BEY — Bravo! Şey... Pardon... Bin yaşa! İcadın Türkçesi uydurmaktır. Dil kurultayına sizi de çağırmalıyız, bilginizden faydalanmalıyız. *(Maruf Bey'in elini yakalar, şiddetle sıkar, sıkar)* Görüyorsunuz ya, her şey değişiyor, hepsi! *(Maruf Bey acıyan elini uğuştururken kanape üstündeki gazeteyi alarak)* Gazete mi okutuyordunuz! Ben daha bugünküleri görmedim. *(Göz gezdirir)* Ooo... Mühim şeyler var: Arnavutluk kralına suikast...

MARUF BEY— Arnavutluk Kralı mı?

YAKUP BEY — *(Devamla)* Bağdat'ta bir karışıklık; Kral Faysal'ı halk istemiyormuş.

MARUF BEY— Kral Faysal mı?

YAKUP BEY — *(Devamla)* Suriye Devleti riyasetinde bir tebeddül.[1]

MARUF BEY— Suriye Devleti mi?

YAKUP BEY— *(Keza)* Bu İtalyanlar da amma beceriksiz şeyler, hâlâ Trablus'tan bir karış içeriye giremiyorlar.

MARUF BEY — *(Her yeni haberden ayrı müteheyyiç[2] olarak)* Trablus'tan mı?

YAKUP BEY— Alman Reisicumhuru Hindenburg hastaymış... Çarı ve ailesini öldüren herif güya Siberya'da intihar etmiş... Yunanlılar Dedeağaç limanından Bulgarlara mahreç vermek istemiyorlarmış...

MARUF BEY — *(Tekrarlar)* Alman Reisicumhuru... Çarı öldürenler... Yunanlılar Dedeağacı'nda Bulgarlara mahreç...

YAKUP BEY— Dahili haberlere bakalım: Yeni Kars Valimiz Ardahan'a vasıl olmuş.

MARUF BEY — *(Kendi kendine)* Neler diyor yahu, Dedeağaç'ı Yunanlılara vermişiz, Kars ile Ardahan'ı Ruslardan mı almışız? Bu ne acayip iş! Hem neden öyle kekeleyerek heceler gibi okuyor? Uyduruyor mu, nedir?

YAKUP BEY— Ankara payitaht olalı nüfusu yirmi sekiz bin kişi artmış.

MARUF BEY— Ankara payitaht olalı mı?

---

1 tebeddül: bir durumdan başka bir duruma geçme, değişim

2 müteheyyiç: heyecanlı

YAKUP BEY — *(Okuyarak)* Yıldız Sarayı'ndaki kumarhane artık bir daha açılamayacakmış...

MARUF BEY — Yıldız Sarayı, kumarhane...

YAKUP BEY — *(Maruf Bey'in taaccüblerine[1] hiç dikkat etmeyerek ve hep kendi kendine okuyup söylenerek)* İzmir'deki İngiliz mektebini kapatmışlar, sarhoş iki Fransızı da üçer ay hapse mahkûm etmişler. Hariciye vekilimiz yakında Moskova'yı ziyarete gidecekmiş! Harb-i umumiden beri...

MARUF BEY — *(Keserek, müteheyyiç)* Artık okuma, artık okuma yahu!

YAKUP BEY — Sıkıldınız mı? Doğru... Sizi fazla ciddi şeylerle şimdilik yormak caiz değil. Başka lakırdılara bakalım. *(Cüzdanını açar)* Eğlenineniz diye söylüyorum: Bizim Gebe Kızlar Cemiyeti'nin son raporu...

MARUF BEY — *(Keserek)* İstemez, birader, istemez; ben ebe değilim, hanemizde gebe de yok.

YAKUP BEY — Peki. Kadınları Dansa Alıştırma Derneği'ne gelelim...

MARUF BEY — Onu da geçelim; danstan bize ne, Türk kadını dansı ne yapacak?

YAKUP BEY — Yoo! Türk kadınını tahkire lüzum yok! Dans da eder, güreş de eder.

MARUF BEY — Ne tahkiri? Estağfurullah, haddime mi? Maksad-ı acizanem...

YAKUP BEY — *(Keserek, büyük bir talakatle, konferans verir gibi)* Ey kadın, Türk kadını, aziz kız kardeşim, sen erkeğin can yoldaşı, öz hemşehrisi, harp arkadaşısın. Artık so-

1 taaccüp: hayret, şaşırma

yun, üstündekileri at, gül yüzün açılsın, filiz bedenin görünsün, yanımıza gel, aramıza gir, seninle daima el ele, diz dize, bir yerde, yaşarken ve ölürken beraber bulunalım.

MARUF BEY — *(Geri geri çekilir, korkarak etrafına bakınır, cehren[1])* Doğru, muvafık, pek musip! *(Mırıldanır)* Hay zendost[2] herif hay, sarığı tevekkeli çıkarmamış, tevekkeli sakalını, bıyığını tıraş etmemiş...

YAKUP BEY — *(Biraz sükûttan sonra, daha şiddetle)* Erkek ne yaparsa senin de yapman hakkındır. Bugün bir Türk sıfatıyla haykırıyorum: Biz Behreng Boğazı'yla Manş Denizi'ni birleştireceğiz.

MARUF BEY — *(Bir adım daha çekilir)* Tam deli!

YAKUP BEY — *(Devamla)* Bütün Türk ırkı *(ezber okur gibi bir bir arkasına söyler)*, yani Yakutlar, Oğuzlar, Kırgızlar, Uygurlar, Kimaklar, Kıpçaklar, Komanlar, Hazazlar, Karloklar, Başkortlar... Hepsi bizim gayretimizle Avrupa medeniyetine kolunu atacak; ona sarılacak; öpüşecek; kaynaşacak; kol kola, kucak kucağa!

MARUF BEY — Aklı hep sarılmakta...

YAKUP BEY — *(Birden sükûnet kesbederek)* Ve işte tahkir edilen yüksek kadın, sen de her hakkın gibi dans hakkını da alacaksın! *(Ortaya gelip bir dans hareketi yapar)* İşte böyle... Dünya hareketle, devirle kaimdir; sen de tutunmak için dön, dön!

MARUF BEY — *(Kapıya doğru gider, Yakup Bey'e belli etmemeye çalışarak çıkmak ister, kendi kendine)* Sıvışayım...

YAKUP BEY — *(Gayet sakin)* Nereye Beyefendi?

---

1 cehren: yüksek sesle, alenen

2 zendost: çapkın, zampara, kadın düşkünü

MARUF BEY — Hiç, şöyle bir baktım, buradayım, nereye gideceğim ki?

YAKUP BEY —Anlaşılıyor; sıkılıyorsunuz, aileyi çağırayım, gramofonu kuralım, biraz dans ederiz, siz de eğlenirsiniz. Hazır misafir hanımlar da var...

MARUF BEY — Belki benden kaçarlar?

YAKUP BEY — *(Hayret eder)* Neden kaçsınlar; hastasınız diye mi?

MARUF BEY — Yok... Şey... Tesettür...

YAKUP BEY — *(Kahkaha ile güler)* Onun modası geçti. Hükümet şimdi laik! Ladini!

MARUF BEY — Manası?

YAKUP BEY — "La" edatı nefi; "din" malum maraz, "i" nispet edatı! *(Çıkar)*

Dokuzuncu Meclis

Maruf Bey (yalnız)

MARUF BEY — *(Müteheyyiç)* Hayır; imkânı yok; muhakkak fena bir rüya görüyorum. Bir uyansam! Yoksa çıldırdım da tımarhanede miyim? Yakup Hoca da belki delirdi, olur a, Alman Hastanesi'nde beraberiz; herif gidip galiba doktorun elbiselerini çalıp giymiş. Şimdi gardiyanlar yakalayacaklar... *(Düşünür)* Gökte bir gezinti; Ankara payitaht; Kars bizde, Dedeağaç Yunanlılarda... Suriye hükümeti, Arnavut kralı... Bilmem ne boğazıyla bilmem ne denizini birleştirecekler.

(Taklit ederek) Ey kadın, Türk kadını! *(Biraz tevakkuf)*[1] Müftü Efendi Ayten'i denizden çıkınca alnından öpmüş, Özdemir'in arkadaşları, "Ne enfes vücudu var," demişler. Olmaz! Olmaz! *(Dışarıdan bir askeri muzika sesi işitilir)* Galiba bugün cuma... Asker selamlık resminden dönüyor. *(Pencereden bakıyor)* A! Bu ne? Şapkalı Moskof askerleri!

Onuncu Meclis

Maruf Bey - Yakup Tekin Bey - Özdemir Bey

YAKUP BEY — *(Girer)* Bugün İzmir'in istirdadı[2] yıl dönümü, resmi geçit var.

ÖZDEMİR — *(Kucağındaki gramofonu bir tarafa koyar)* Yunanlıları denize döktüğümüz gün... *(Pencereden uzanır)* Yaşasın ordu! Yaşasın Türk askeri!

MARUF BEY — Türk askeri mi? İzmir'in istirdadı günü mü?

YAKUP BEY — *(Pencereden göstererek)* Hele şunlara bakın, sekiz tane!

MARUF BEY — *(Baktıktan sonra)* Yahu bu koca kuşlar da nedir, ömür billah bu kadar irisini görmemiştim, kartal desem değil, akbaba desem değil... Acaba Zümrüdüanka bunlar mıdır?

ÖZDEMİR — Büyükbaba, tayyare işte bunlar!

YAKUP BEY — Benim binip de Ankara'dan geldiğim kuşlardan...

---

1 tevakkuf: durma, duraklama

2 istirdat: geri alma, yeniden ele geçirme

MARUF BEY — Hoca Efendi... *(Birden hatasını anlayarak)* Yakup Bey şimdi de evliyalık mı?

YAKUP BEY — Birader, bunlarla Viyana, Paris, Londra, Amerika nereye istersen gidebilirsin, evliyalık değil, terakki, teali![1] Teali, terakki!

ÖZDEMİR — *(Yakup Bey'e)* Ah keşke İstiklal Harbi'nde ben de bulunabilseydim, tayyareci olarak hizmet etseydim...

YAKUP BEY — *(Özdemir'e)* Sen o zaman daha çocuktun, Yunan ordusu Eskişehir'e girdiği zaman baban ümidi kesmişti, herifler Ankara önüne gelince hepimizin kanaati sarsıldı; fakat Gazi "Düşmanı vatanın harim-i ismetinde[2] boğacağım," dedi ve dediğini yaptı.

MARUF BEY — *(Heyecan içinde dinler ve kendi kendine tekrar eder)* Yunan ordusu... Eskişehir! Ankara!

ÖZDEMİR — Onları pek iyi bilmiyorum, fakat İngiliz ordusunun İstanbul'dan çıktığını hatırlıyorum; babam bizi Fındıklı'ya götürdü, General Harington'un nasıl gittiğini gözümle gördüm.

MARUF BEY — *(Keza)* İngiliz ordusunun İstanbul'dan çıktığı gün...

YAKUP BEY — *(Maruf Bey'e)* Birader, çok fena ve çok iyi günler gördük, size bir gün sırasıyla naklederim. Şimdi sinirlerinizi yormak caiz değil. *(Kapıdan seslenir)* Ayten, gelsene!... Gelsenize! *(Maruf Bey'e)* Keyfimize bakalım, bu büyük günün şerefine!

ÖZDEMİR — Buza şampanya koydurayım mı?

---

1 teali: yükselme, yücelme

2 harim-i ismet: mukaddes ocak, namus ocağı

YAKUP BEY— Elbette... *(Birden hatırına gelerek)* Yahu, şu radyoyu açsana... *(Saate bakar)* Ankara'da Gazi'nin resmi geçit esnasında tam nutuk söyleyeceği saat! *(Özdemir makine ile meşgulken yine Maruf Bey'e)* Bakınız, Reisicumhur'un şimdi Ankara'da verdiği nutku dinleyeceğiz.

MARUF BEY — *(Hayretle)* Vaktiyle Abdülezel Paşa'nın gramofonda nutkunu dinlerdik, onun gibi mi? Kovanlara mı doldurmuşlar?

YAKUP BEY — Kabili kıyas değil... Bu alete radyo derler. Berlin, Roma, Moskova, nereyi istersen aç, dinle!

MARUF BEY— *(Kendi kendine)* Herif benimle eğleniyor. *(Radyoda bir hırıltı, taktakalar işitilir)*

ÖZDEMİR — Dinleyin, dinleyin, galiba geç kalmışız, son cümleler...

RADYO — "Şanlı Türk askeri, birinci vazifen Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istiklalinin yegâne temeli budur. Vatan cumhuriyetle kaimdir, Cumhuriyet uğrunda asil kanını dökmeye daima hazır olduğunu bilirim." *(Alkış taktakaları)*

On Birinci Meclis

Evvelkiler - Vacit Bey - Ayten - Şebnur ve
Kadın-Erkek Misafirler

(Bunlar dilsiz figüran rollerdir; ara sıra aralarında konuşur gibi yaparlar)

HEPSİ BİRDEN — *(Maruf Bey'den başka nutkun son cümlesine karşı)* Şa, şa, şa!!!

MARUF BEY — *(Ürkmüş, yabancı bir halde hepsine bakarak)* Ne oluyor? Ne diyorlar? Neye haykırıyorlar?

YAKUP BEY — *(Maruf Bey'den başkalarına)* Fokstrotla başlıyoruz.

AYTEN — Büyükbabaya parollerini de dinletelim.

VACİT BEY — Hep bir ağızdan biz söyleyelim.

HEPSİ — Alâ! Alâ!

(Bu müddet zarfında Maruf Bey bir kenara çekilir, yüzünde müthiş bir heyecan alameti vardır. Şebnur'a bakar, o da herkese iştirak etmektedir)

ÖZDEMİR — İşte plak hazır; o çalar, biz söyleriz. Büyükbaba dinlesin!

MARUF BEY — *(Başıyla "peki" der gibi yapar)*

(Hepsi bir sıraya dizilirler, gramofona uyarlar, yavaş yavaş bir ikisi dansa başlarlar)

Valansiya!
Ninni ninni, ninni ninni yavruma!
Valansiya!
Elma yanak, kiraz dudak,
Ben öpeyim, sen de bak!

MARUF BEY — *(Kendi kendine)* Yanlış görüyorum, yanlış işitiyorum. *(Gözlerini siler gibi yapar, başını elleriyle sıkar.)*

MARUF BEYDEN BAŞKALARI — *(Hep bir ağızdan)*
Valansiya!
Gidiyorum Aksaray'a, Laleli'ye, Beykoz'a!

MARUF BEY — *(Kendi kendine)* Ben de Toptaşı'na!

YAKUP BEY — *(Şarkı ve raks bittikten sonra Maruf Bey'e)* Nasıl buldunuz?

AYTEN — Fena mı?

ÖZDEMİR — Mükemmel değil mi?

VACİT BEY — Eski şarkılara benziyor mu?

(Maruf Bey başıyla her birisine muvafık, âlâ, falan der gibi cevaplar verir.)

YAKUP BEY — Şimdi çarlistonun sırası. *(Şebnur'a)* Sen de benimle...

ŞEBNUR — *(Bir erkekle oynamaya can attığı görülür)* Büyük Beyefendi'nin karşısında nasıl olur?

HERKES — *(Bağrışırlar)* Olur! Olur! İstibdat bitti, irtica yok! Kahrolsun taassup!

(Maruf Bey başıyla tasdik eder, gramofon çok gürültülü bir çarliston çalar, Şebnur da kimseden geri kalmaz.)

MARUF BEYDEN BAŞKALARI — *(Hep bir ağızdan hem aşağıdaki türküyü söylerler; hem çarpıla çarpına, kıvrana sarsıla raks ederler.)*

Bacaklar eğri, sakat
Bel yanpuri iki kat
Felekten yemiş tokat
Gibi beşeriyet
Garip, gülünç vaziyet

Ne çirkin medeniyet!
Çarliston oldu, çıktı, fakat...
Miyav! Miyav! Kara kedi
Hav, hav! Beyaz köpek
Miyav, miyav, miyav!
Karşılaştılar!
Birleştiler!
Hırlaştılar!
Miyav! Miyav!
Hav! Hav! (ilâh...)

(Türkü söyleyerek dans eden çiftler bu kedi, köpek seslerini aynen hayvan taklidi yaparak tekrarlar. Bunlara bakan Maruf Bey'de tecennün[1] alametleri görünür, yavaş yavaş ayaklarını dansa uydurur, gittikçe hareketi şiddetlenir, şiddetlenir, tepinmeye, haykırmaya başlar. Dans edenler bir müddet farkında olmazlar.)

AYTEN — A, bakınız, Büyükbaba da dans ediyor.

(Hepsi birden bakarlar; şimdi gramofon çalmaktadır ve tek başına salonun ortasında Maruf Bey tepinmektedir.)

VACİT BEY — Bu dansa benzemiyor?
HEPSİ — Ne oldu? Ne yapıyor?
MARUF BEY — *(Haykırır ve çırpınır)* Miyav, miyav! Hav, hav!
HEPSİ — *(Ürkerek)* Aaa!!!

1 tecennün: çıldırma, delirme

(Geri çekilirler, Maruf Bey daha müthiş haykırmakta ve tepinmektedir. Gramofon susar.)

On İkinci Meclis

Evvelkiler - Doktor

VACİT BEY — *(Kapıdan giren doktora koşarak)* Aman Doktor Bey, kayınpedere bir şey oldu!

YAKUP BEY — Tepinip duruyor!

DOKTOR BEY — *(Uzaktan bakar)* Fena!

HEPSİ — Ne oldu? Ne var?

DOKTOR — Evvelleri sakin bir deliydi; bu sefer azılı!

(Maruf Bey dansında devam ederken perde iner.)

S O N

Ankara

I

Bir gün, bir uzak yerde, yol uğrağı, bir adamcağıza rast gelirsiniz; orta halli bir adamcağız... Tanışır, konuşur, ayrılır, gidersiniz. Fikrinizde bıraktığı iz hastalıklıya benzeyen solgun yüzü, çürük dişleri, oldukça düşkün kıyafeti, bezginliğidir. Bir müddet sonra onları da unutursunuz.

Böyle hiçten tanışmalar karşısında zihnimiz lastikliğini kaybetmemiş bir hamura benzer: Üstüne dokunan parmak yerleri çarçabuk kabarıp silinen, eski şeklini bulan bir hamur...

Fakat bir gün, o adam, birdenbire bir ehemmiyet alır; cevheri meydana çıkar, adı, sanı dünyaları tutar. Varsa o, yoksa o... Bu işe şaşar, kalırsınız. Sade şaşmakla da kalmaz, siz de ehemmiyet vermeye koyulursunuz. Çehresinin hatları zihninizin göğünde tutulmuş bir ayın açılışı gibi nurlanmaya; kaşı, gözü, burnu, ağzı belirip kendisini tanıtmaya başlar. Hatta küçük bir böbürlenme duymaktasınız: "Benim eski ahbabımdır," dersiniz. "Beraber epeyce düşüp kalkmıştık!"

İşte bugün Ankara isminin karşısında aynı haldeyim, öyle bir şaşkınlık, bir övünme içindeyim.

Nerede benim umumi harpte üç ay menfam[1] olan Osmanlı hükümeti vilayet merkezi öksüz, yoksul, beti benzi kül Ankara; nerede Türkiye Cumhuriyeti devlet merkezi olan hem vakarlı, hem koket, gözbebeği Ankara!

Zamanıma rastlayan dört Ankara'dan ikisini biliyorum: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Ankara'larını... İstibdat ve Büyük Millet Meclisi Ankara'larını göremedimdi. Meşrutiyet Ankara'sı, yani büyük harp içinde benim –Çorum'dan Bilecik'e gidinceye kadar– üç ay kaldığım Ankara, tanıdığım Anadolu kasabalarının en kurusu, en karası, en darı ve en durgunuydu. Tepeden bakınca tuhafıma gittiydi: Sanki devden ırgatların mamuttan katırlara yükledikleri çatlak kerpiç ve çürük kereste yığınını getirip yanık suratlı, yalçın, haşin bir tepenin altına istif etmeden, acele boşaltıvermişler... Yapılmıştan çok yıkılmışa, dizilmişten fazla dağılmışa, oturulacaktan ziyade yakılacağa benziyordu.

Nitekim anlatacağım gibi, öyle de oldu; dörtte üçünün külü savruldu.

İnsan böyle bir şehrin karşısında bir ezginlik, bir dünyadan bezginlik, hayatın tatsızlığına, hiçliğine bir inanış, bir iman ediş duyar. "Ölümden sonra öbür dünyada rahat etme" felsefesine kanmış gibidir. Şu ağaçsız, bahçesiz, yolsuz ve şekilsiz kasaba; renkten, tenasüpten, ahenkten mahrum belde olsa olsa bir *araf*tır, çilelerimizin sona ereceği ümidiyle girdiğimiz kasvetli bir ahiret yolu istasyonunun bekleme salaşı!

Şehirsizlik, Şark'ı bedbinlik felsefesinin mucidi yapmıştır. Neden eski Yunanistan nikbinliğin doğduğu yerdi? Zira orada *site* vardı. Şehir güzelliği, şehir intizamı ve temizliği

1 menfa: sürgün yeri

bütün bir milletin şeklini, ruhunu değiştirecek mahiyette kuvvetlidir. Bir solucanı kuş haline getirebilir; yerde güç sürüklenene gökte kanat gerdirir. *İstihale*nin[1] en şaşırtıcısını onda görürsünüz.

Dünkü Ankara'ya tepeden bakarken içinde bir yer şilte-si ve bir basma yorgan duran bir oda düşünüyordum; şilteye uzanmak ve yorganı başıma çekmek, yarı ölmek için...

Bugünkü Ankara karşısında ava çıkarılmış bir sefer gibi enerji, keyif bataryası kesilmiştim; canlı, neşeliydim; koşmaya, iş görmeye, zevk sürmeye kendimde sonsuz bir kudret, taşkın bir istidat buluyordum.

Arabamız biraz daha yaklaştı; şehir kendisini göstermeye, binalar fark olmaya başlandı. Bana öyle geldi ki, evler, bu halde, böyle değildiler; geniş ovaya seyrek seyrek, ferah ferah dizilmişlerdi; birden bir heyula zuhur etti... Bu bina sürüleri telaşa düştüler, harekete geçtiler, koşarak, birbirlerine çarpıp ezerek ve ezilerek şu dere içine, baş başa, kıç kıça, alt alta ve üst üste, nasıl olursa, tos vura vura sokuldular, sıkıştılar, korkudan sustular ve donup kaldılar. Yalnız küt küt atan yüreklerini ve sıcak soluklarını duyuyorum: İstasyonda manevra yapan odunla ısınmış bir lokomotifin makine sesi!

Arabacı:

"Tii, Engürü şuncağız!" demişti.

Halk dilinde kasabanın adı böyle anılırdı. Biz de "Engürü armudu" derdik. Fakat nedense –dil meselelerinin hikmetinden sual olunmaz– sıra bala, kediye ve keçiye gelince

1 istihale: biçim değiştirme, başkalaşma

Ankara kelimesini kullanırdık: Ankara balı, Ankara kedisi, Ankara keçisi!

Ben arabacıma önce Gesi Bağları'nı sordum. Üzüm düşkünü veya bağ, asma meraklısı mıydım? Hayır. Çorum'da elekçi kızları Ankara koşmaları söylerlerdi:

Gesi bağlarında bir top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz sana, bana ölüm var!

türküsüyle epeyce kulağımı çınlatmışlardı. Çorum'dan üç coşkun sesle geliyordum: Çengilerin durup dinlenmeden vurdukları gümüş zil şıkırtıları; komşu ve han ahırlarındaki eşeklerin birbirlerine, kapı ardından sürekli, candan sabah merhabaları; kağnıların yeri, göğü saran bir nevi, tarihten evvel yaşamış azman, yaralı arı vızıltıları!

Şimdi üç yıldan beri mahrum kaldığım bir nağmeye kavuşuyordum: Lokomotif düdüğü... Bunu tam şehrin kapısında duydum. Bezdirici, çiğ tren sesinin ne yanık, ne manalı, ne hasretler ve ne melankolilerle dolu olduğunu ancak sürgün bilir. Baba evimde bir levha vardı:

Anlamaz nâyın sedâsın değme monla neydüğün
Âni Mevlânaya fehmettirdi Mevlâ neydüğün

Lokomotif neyini de, Mevlâ menfiye fehmettirmişti!

Evet, işte Ankara'yı böyle boyladım, böyle buldum: Hükümetin en küçük himmetinden, muhabbetinden uzak kalmış, bir gamlı kasaba. Bu kasaba kirli bir dere kenarına yarı gömülmüş, unutulmuş yatıyor; kayıtsız ayaklar altında eziliyordu.

Tevfik Fikret'in Kılıç manzumesindeki:

Çekiç altında muhakkar ezilir günlerce
Bir çelik parçası bir tiği mehib olmak için

mısraları o zamanki Ankara'ya uygun düşüyor ve bugünkü Ankara'ya da manzumenin şu kısmı yaraşıyor:

O çelik parçası bir gün bir ehemmiyet alır,
Koca bir kavmin olur harisi istiklâli,
Koca bir memleketin ırzı, hayatı, malı,
Ona vâbeste kalır!

II

Bugün olduğu gibi, o günlerde de, hatta yangından önce bile, Ankara'da ev, bin kese akçeye bulunmaz, ille döşeli dayalısı ele geçmezdi. Otel ise devede kulak kabilindendi. Mahud Taş Han yerindeydi amma ne o, ne de Hürriyet Oteli ismindeki ahşap bina aile ikametine müsaitti.

Bir memlekette yer, yurt bulacağından şüpheli olarak giriş daima neşe kırıcıdır; yabancılığı fazla duyurur. Çoğu defa da bu girişler akşama rast gelir; insanın yüreğine bir hüzündür çöker. Cumbaları yamru yumru, kafesleri çarpık çurpuk, şurasından burasından kopuk yağmur boruları sallanan ufacık mahalle evlerine bile gıpta ile bakarsınız.

Kış ise mangalla ısınmış, kilimli bir odacığı, bir köşe minderi vardır; o mangalda çay ibriğinin duman salıverdi-

ğini bile tahayyül edersiniz. Yaz ise arka taraftaki çeşmeli ve nar ağaçlı bahçeye bakan bir ferah sofası bulunur; patiska perdelerin hafif bir rüzgârla kımıldandığını görür gibi olursunuz; üzülürsünüz.

Ah, eski İstanbul'un kof, çürük kaplamalı, çarpık, çökük cumbalı, mecalsiz evleri ve bunların içi... Kırmızı bakır mangallarında taze kalaylanmış ibrikler kaynayan basık odalar...

Küçüklüğümde böyle evlerde ve böyle odalarda barınan bazı akrabamızı ziyarete götürdükleri zaman o ibrikleri yarı leylek, yarı ördek, bir nevi acayip kuşlara benzetirdim; ağızlarından ses yerine duman çıkan kuşlar! Sonraları Yunan mitolojisindeki efsane kuşunu öğrendiğim zaman, bakır ibrik hayalimde ateş üstünde civciv çıkaran bir Feniks olmuştu.

Bahsettiğim evlere kapı tokmağı vurularak girilirdi; evvela bir nalın sesi duyardınız; sonra bir kadın sesi:

"Kim o?"

Yahut "tırrrk!" diye bir madeni ses. Yukarıdan iple demir mandalı çekmişlerdir. Girince çoğu defa yeni yıkanmış bulunan malta taşlığa uzantılı fildişi cilalığında tahtalardan yürürdünüz. Rutubet ve serinlik, sessizlik ve loşluk... Bir anda ruhunuzda bir dinleniş başlardı. Bu ruh rahatını, bu serinlik ve loşluğu, nöbetli hastalıklarımda daima hatırlamış, aramışımdır.

Benim Ankara'ya girişim on temmuz bayramına, sıcağa tesadüf etti. Çarşıdaki yarı boş dükkânlar çeşit çeşit, elvan elvan, kimisinin yıldızı üç veya beş köşeli, aylarının ağzı fazla açık veya çok kapalı, türbe yeşilinden turuncuya kadar hatıra gelmedik renkte güneşten solmuş, yağmurdan akmış

salaşpur bayraklar asmışlardı. Meşrutiyet, bize, bayrağımızı bile öğretmemiş, bayrağa riayeti ise hiç belletememişti. Bir bayrak birliği bile göstertemiyordu. Memleketi bilmeyen bir yabancı o gün çarşıdan geçse, Larousse'daki bayraklardan hiçbirine benzetemediği bu gezginci at cambazhanesi süsleri karşısında bir milletin hürriyetini kazandığı yıldönümünde olduğunu zihnine getiremezdi; eski Mısır Çarşısı'ndaki gibi her dükkânın önüne bir alamet asmışlar sanırdı. Ta ki okuma yazma bilmeyenler bu alametlere bakarak aradığı satıcıyı bulsunlar!

Sokak başlarında, patiska üzerine akar ve ağlar bir mürekkeple yazılmış vecizelere de rast geliyordum: Zafer-i nihai bizimdir, gibi... Ayrıca levhalar: hürriyet, adalet, müsavat...[1]

Harflerin çizilişi hüsnühat kaidesine uymuyordu ve çirkin duruyordu. Eski yazılarımız büyük üstat ve sanatkâr elinden çıkmazsa berbat bir şey olurdu; gözü yorar, zevki kırardı. Hoş, güzelinin de zevkine varmak bir iş, onu okumak ise bir marifetti. Bizler buna, yani, yazı namına içinden çıkılması en zor biçime alıştığımızdan yeni harflerin kolaylığına, rahatına, ilk zamanlar ısınamadıktı. Yeni Türk harflerinin dışında sadelik, içinde güneş, akar su, konfor var. Biz kafes ardından sezmeye, dar cumba penceresinden görmeye, oyma ve nakışlar içinde sakınarak yürümeye alışmıştık.

Ah eski yazımız... Bir *mim* harfini düşünelim: Bu mübarek harf başta gelirse vücudundan ayrılmış bir kelle gibi ancak varlığının üçte birisidir... Gerdanından ötesini ara da

1 müsavat: eşitlik

bul! Ortada ise hem başsızdır, hem de ayaksız... İki kazma darbesi yemiş solucan parçası gibi kelimenin içinde kıvrılmış durur. Sona gelirse iki şekle girer: Bitişirse kafası başkasının kuyruğuna bağlı, bacağı sarkık bir parazittir; nahoş yere yapıştırılmış bir sülük... Yanındaki harflerin sanki kanını emer. Ancak, sonda, bitişmediği zamandır ki azası tam, boyu bosu yerinde, keskin, gösterişli, yani tam kendisidir. Harf değil, durmadan kıyafet değiştiren bir melodram canisi! Bir ipekböceği tohumu da ancak bu kadar istihaleden sonra kelebek olur.

Mamafih tam şeklinde onu kâğıt üstünde geçirmek pek eğlencelidir: Kamış kalem yeni maktadan çıkmış, kâğıt pürüzsüz, mürekkep kıvamında, lifi yumuşak ise vay efendim vay... Şöyle harfin başını büküp kamburunu sıvazladıktan sonra, keyfince bir aşağı cızıttırıverirsin, yağ gibi kayar, kılıç gibi keser, iğne gibi batar. Dur karşısında, yazarken çıkardığın dilini tut yerinde, seyrine bak. *Mim* denilen harfi, ayrı ayrı şekillerinde, teker teker kesip kavanoza atsan kültür şişesinde bir nevi hayvani ve nebati mikroplara, Bactérie ve Bacille'lere benzetebilirsin.

Ya *ayın*'a ne buyrulur? *Mim*, kelime sonunda ne kadar ince, uzun ise bu aksine hantaldır; sanki Arap harflerinin *mim* Don Kişot'u, *ayın* Sanşo Pança'sıdır.

He'ler için ne demeli? Başta en eksantrik bir sıcak iklim nebatı gibi kıvrımları, helezonları ve girlandları vardır. Ortada baştaki şekliyle hiç alakası, münasebeti, müşabeheti[1] kalmaz; dikiş makinelerinin hani kullanıldığına rastlamadığımız bir kutu acayip aletleri durur; güya fisto, plise, şerit,

1 müşabehet: benzerlik

falan filan yaparmış... Onlardan biridir; bir vidası eksiktir. Büyük levhalarda ise *he*'ler korkunçlaşır, iki iri gözlü burma kafalı bir tufan mahluku olur. Zaten bu gözlerden sel gibi yaşlar akarak bir ırmak teşkil eden,

Ah! Minelâşk ve haletihi!
Ahreke kalbî bi hararetihi!

levhaları yapmışlardı, berber ve kahve duvarlarının süsü idi. Küçüklüğümde, beni çeken elleri zorla tutarak bu şark mitolojisi resimlerini hayran hayran, hulyalara dalarak seyirde yarı ürkek zevk alırdım.

III

Benim Arap harflerine aleyhtarlığım çok eskidir; bugünün inkılaplarını alkışlamak vesilesi çıktı diye onlarla alay etmiyorum. Yeni harflerin kabulü sırasında Halep'teki gazetemizde "Medeniyet Şifresinin Miftahı" başlığıyla bir makale yazmıştım. Bu yazı, harf inkılabını ne coşkun bir sevinçle karşıladığımı iyice gösterir. Demiştim ki:

"Bir inkılap şimşeğinin keskin ışığı altında Anadolu Türk'ü nihayet medeniyet şifresinin miftahını[1] eline geçirdi; şimdiye kadar bön bön uzaktan bakıp şaştığı, zihnine sığdıramadığı ve künhüne varamadığı irfan muamması artık bu tılsımlı anahtar sayesinde bütün çetinliğini kaybetmiştir. Medeniyet şimdi açılmaz bir kapı, aşılmaz bir uçurum,

1 miftah: anahtar

uçulmaz bir tepe, varılmaz bir ülke değildir. Eski elifbanın bukağılarından kurtulan ayaklarına taktığı bu kanatlı esatir çarıklarıyla irfan âlemini, içinden ve üstünden seyretmek, bilip öğrenmek imkânını bulmuştur.

Bu bir tılsımlı muskadır. Gençlik onu zihnine soktu. Artık hayat mücadelesine çıkan gencin elinde *Gordiya* düğümünü ikiye biçen *İskender*'in kılıcı, insan ve hayvanlara aynı zamanda hükmeden *Süleyman*'ın mührü ve duvarların arkasını, dağların ardını gösteren *Alâeddin*'in feneri vardır. Henüz manasını, kıymetini anlamayarak hayran hayran baktığı bu acayip cifr,[1] ona istikbalde bir hazine vaat ediyor.

Göklerin yıldızlarıyla deryaların incileri arasında güzel ve kıymetli ne varsa hepsi bu hazinenin içinde ve anahtarı da artık gençliğin, milletin elindedir.

Yeni Türk alfabesi, bu millet ile Avrupa milletleri arasında mevcut üç yüz senelik farkı bir nesillik hamlede ortadan kaldıracak mahiyettedir.

Yeni alfabenin karşısında şimdiye kadar hiçbir şahsiyete ve hiçbir harekete karşı gösteremediğim bir tazimle,[2] coşkun bir ruh ve sağlam bir kanaatle eğilebilirim. Zira içinde cehalet esirliğinin zincir şakırtıları ve işkence feryatları gelen Anadolu'yu o zillet ve ıstırap kulluğundan bu irfan silahı ve bilgi askeri kurtaracaktır.

Yeni harflerle başlayan yeni tarih, ilim ve irfan tarihi, Anadolu'nun en seçme menakıbını ebediyete kaydedecektir. Zira ilk olarak oraya ilim, yani medeniyet girecek, küçü-

1 cifr: gaipten haber verme
2 tazim: saygı gösterme

cük bir zümrenin inhisarına[1] geçmiş olan bilgi, artık herkesin malı olacak, o topraktan beklenilen zekâ bereketi ve irfan bolluğu medeniyete feyiz verecektir.

Medeniyet şifresinin miftahı...

Bence, yeni alfabenin asıl tarifi budur: Ta önümüzde, elimizin altında durduğu, karşımızda soyunduğu halde, bir türlü manasına vâkıf olamayarak medeniyete aykırı gözlerle bakakalmamızın sebebi dilimize uyar ve aklımıza sığar bir alfabeden mahrumiyetimizdi. Atılan bu harfler Türk çocuğunun zekâsına bir mania oluyor, engel ve çengel gibi aklımız, bu teşekkülümüze zıt harflere takılarak hırpalanıyor, sönüyor, okuma iştahımız kesiliyordu. Eski harfler bir eski devir yadigârıydı. O elifba, bir zadegân[2] sınıfı imtiyazı gibi milletin ancak on binde birine ilim rütbesi veriyor; okuma yazmayı bir monopol şekline sokuyor, bilgide bir inhisar idaresi tesis ediyordu.

Okumak, yazmak bilmek? Ne müşkül elde edilir bir paye idi o... Onun içindir ki ulemadan, üdebadan[3] geçinen münevver sınıf takımı bile ekseriya bir gazete sütununu yanlışla okur, bir mektubu imla hatasıyla doldururdu...

Bir muharrirle bir mektep hocasının çektiği çile genç yaşta saçı sakalı ağartmaya ve dimağı sulandırmaya kâfi gelirdi.

Türk, işte bu harfler yüzünden, Tih sahrasında kaybolan kum gibi, medeniyete yakın bir yerde, her şeyden mahrum, her şeyin cahili, aç ve biilaç asırlarca boşu boşuna döndü, dolaştı, yandı ve kavruldu.

1 inhisar: tekel
2 zedegân: soylular
3 üdeba: yazarlar, edipler

Yeni alfabe yeni bir dünyanın kapısını açıyor. Dünya yüzünde yeni bir dünya kuruluyor; yeni bir millet ürüyor.

Bu doğuşu sevinçle karşılamak bir izan borcu, bu inkılabın karşısında selama durmak bir milliyet vazifesidir."

Her ne ise, gelelim Ankara'ya girişimize:

Bahsettiğim yazıları ve o bayrakları okuya, seyrede Taş Han'ın önüne vardık. İçimde barınacak yer kaygusu, kaba etlerimle baldır adalelerimde –hoş kaba dediğim etle adale ismini verdiğim baldırlarım o devirde çerden çöpten şeylerdi!– altı günlük araba sarsıntısından gelen bere, sözüm ona yaylı arabadan tutuna emekleye indim.

Haber fena:

Han, Kut-ül Amare'den esir getirilmez büyük rütbeli İngiliz zabitleriyle dolu... Nereye sığınacağımı bilemeyerek, bastonuma dayanmış, Taş Han'ın önünde –herhalde Rodin'in yapmayacağı– cılız bir penseur heykeli gibi taş kesilip kaldım.

Evet, bastonuma dayanmıştım. Zira o zamanlar –Hamdullah Suphi müstesna– herkes gibi ben de baston taşırdım.

Baston da nedir?

Şehirdeki adama –kör, topal değilse– bastonun ne faydası vardır? Nesine yarar? Hem el, hem baş belasıdır. O sopa için ne emekler verdiğimizi hele bir düşününüz: İlk önce ekonomi bakışından lüzumsuz harcanmış bir paradır. Sonra elimizi de, beynimizi de yoran bir engeldir.

Bir eve ve kahveye mi girdik, kendimizden önce onu yerleştirmek lazım gelir. Ya çengele asarız, ya iskemlemize takarız. Çengelden çalındığı olur, kızarız. İskemleden, ayakları takılarak düşürenler ve içlerinden bize sövenler olur.

Ayrıca eğiliriz, toz toprak içinden alırız, sileriz, okşarız, gene bir yere iliştiririz. Kalkarken unuttuğumuz ve yarı yoldan dönüp aradığımız, bulamayınca bütün kahve halkından ve garsonlardan sorduğumuz da çoktur.

Bu, bir yüktür ki devşirilemez, kısaltılamaz, saklanamaz. Pakete, cebe konamaz. Bir gün onsuz kaldık mı yürümemizi şaşırırız ve ellerimizi nereye iliştireceğimizi bilemeyiz. Beceriksiz, şaşkın bir hal alırız.

Bütün bu zahmetlere karşı baston yılda bir, işimize yaramaz. Yaramadıktan başka el verirken, paket taşırken, tramvaya koşarken, arabaya binip inerken, kalabalığa sokulurken bizi yorar ve üzer.

Bacakları tutmayan, bir yere dayanmadıkça, bir şeye asılmadıkça duramayan, ikide bir kaldırıma kapanan bir arkadaş... Böyle bir arkadaşla gezip dolaşmak bir zevk değildir, bir derttir. Bir yatalakla ömür sürmektir, bir hastabakıcılıktır.

Bunlardan başka şuna dikkatinizi dilerim:

Kaç kişi bastonunu güzel kullanır? Pek az, yok denecek kadar az.

Kimi adam arşın arşın sallar, kimisi tak tak vurur, kimisi eski subayların kılıcı gibi sürür. Birinin elinde korkutucu bir şekil alır, öbürünün kolunda gülünç... Sanki kendisini değil, onu gezdirmek için sokağa çıkmış gibi sopasını önünde sarsmadan yürüyenler de vardır: "Bakınız bastonuma, hava alsın, eğlensin, seyretsin diye yavrumu dolaştırıyorum!"

"Peh peh, kırk bir buçuk maşallah!" demesek adamcağız, tonton bastonuna göz değer korkusuyla, belki de kızacak.

Baston, bugün silah da sayılamaz. Bir boksör yumruğu, taşımak emeği olmadan, beş bastonun yerini tutar; bir Japon çelmesi ise yüz bastonun... Elimizi ve ayağımızı ne bir yerde unutabiliriz, ne de düşürebiliriz! Dalgın bir adamın baston taşıması meselesine gelince, bu çok tuhaf oluyor: Yapışık olmasa kafasını unutabilecek iken baston nesine! Kayık yürümek için kürek ister, at kamçı, öküz üvendire... Adamın yolda yürümesi için de acaba, kendi kendisine, ara sıra sopa vurmasına mı lüzum vardır?

Bir kısım insanların bastona ihtiyacı hiç yoktur da diyemem.

Ancak ellerinde taşımak için değil... Sırtlarına yemek için!

IV

Ankara'da tanıdığım yok ki... Düşüne taşına, nihayet, birini hatırladım: Eski Çorum komiseri, o sırada merkez komiserliğinde bulunuyordu. Birtakım tozlu, dar, helezonlu sokaklardan, ine çıka, sora danışa, kan ter içinde onun evini buldum. Tatil günü, köşe penceresinde, göğüs bağır açık istirahat keyfine dalan bu kara sakallı, kalpaklı, yani heybetli zat –o devirde kocaman sakallı zabıta memurlarına rast gelinirdi– hatırım için giyindi, kılıcını taktı, beraber, Hisar dibindeki erkeksiz Katolik Ermeni aileleri arasında bir pansiyon aramaya koyulduk.

Bu komiserin tuhafıma giden bir işini öğrenmiştim: Çorum'da mektup sansörüydü, İstanbul'da, evime ve aileye yazdığım mektupları da sansörden geçiren oydu. Aylarca

süren bu vazifesinin sonunda, giderken cebinden bir defter çıkardı:

"Bakınız, dinleyiniz, beğenecek misiniz?"

Yüreğim küt diye attı; ruhuma bir kasvettir çöktü. Edebiyat âleminde şöhret yapmamış edebiyat meraklılarıyla amatör muharrirlerin yazılarını dinlemek beni son nefesinde bir adamın vasiyetini dinlemek kadar sıkar, yeise düşürür. Fakat ne çare, gözlerimi açıp dudaklarımı yayarak yüzüme bir yapmacık alaka maskesi taktım; pek merak etmişim gibi de şöyle iskemlemde kurulu yay gibi, göğüs ileride, gerildim. İçimden ise bezgin, kof, tembel, dermansızdım. Yüreğimin ılık ılık, gıcıklana gıcıklana boşaldığını duyuyordum.

Bilir, tanır gibi olduğum birtakım cümleler, birbirlerini tutmaz parçalar okuyordu. Doğrusu pek de yabana atılacak yazılar değil, amma ne baş var ne ayak... Neden sonra "A!" diye haykırdım:

"Bunlar benim mektuplarımdan alınmış!"

"Evet," diye cevap verdi. "Sansör iken beğendiğim yerleri defterime kaydederdim."

İşte evi bu edebiyat meraklısı komiserle aramaktaydık. Lakin bütün gayretine rağmen boş bir yer bulamadık. Hürriyet Oteli'ne sığınmaya mecbur olacaktık; biz, loş bir aşçı dükkânı üstündeki bir dar odayı seçtik; içinde başka oturan yoktu. Münasip yer buluncaya kadar orada tüneyecektik.

Hani köpek bağlasan durmaz, diye bir söz vardır; burası tam öyle bir yerdi. Nitekim yanımda bulunan av köpeğim Floş da katiyen beğenmedi; ikide bir kapıya koşuyor, koca bedeninden fındık faresi cıkcıkları çıkararak tahtaları tırnaklıyor, dertli dertli yüzüme bakıyordu.

Ankara öyle bir Ankara idi; insan parasıyla sefil olurdu. Öyle olmakla beraber benim tek emelim bu kasvetli kasabada barınıp kalmaktı: Hastanesi, doktoru, demiryolu vardı; bayat da olsa ilaç bulunuyor, candan da olmasa ahbap çıkabiliyordu.

Nihayet kaldık ve bir pansiyon da bulduk.

Bizde "Ölüm Allah'ın emridir" ve yaşamak ise, sanki, şeytanın emri... Emri değil, belki ta kendisiydi. Allah'ı memnun etmek ve şeytanı üzmek için en fena şekilde, en fena yerde, en zevksizce yaşamak tarzını seçmiştik.

O mahiyette telakki ettiğimiz Allah, eski devir Ankara'sında oturandan herhalde çok hoşnut kalıyordu; şeytan ise diş gıcırdatıyordu: İğva[1] için vesile yoktu!

Velev ki mamur olsa, velev ki bir eser Yunan sitesi de kurulsa sokaklarında kadın dolaşmayan, kaldırımlarında genç kız ayağı sekmeyen bir şehir, insana, gene deşilmesi bitmemiş bir tünel kadar manzarasız, renksiz, ışıksız gelebilir. Meşhur çocuk masalındaki maymunun *lantern majik*'i[2] gibidir, lambasının yakılması unutulmuştur. O zamanki Ankara sokaklarının başına sanki bir tünel turnikesi konmuştu; geçenlerden bilet sorulmazdı; fakat cinsiyeti muayene olunur, sanki dişiler geri çevrilirdi.

Bir bekâr adam, kadın yüzüne değil, kadın gölgesine, çizgisine bile hasretti! Kadın şekli görmek için kadınlar hamamının önünde nöbet beklemek, kadın sesi duymak için komşunun duvarına kulak dayamak lazımdı.

Enver Paşa'nın kadın çarşafları için ölçü neşrettiği de-

1 iğva: yoldan çıkartma, ayartma
2 lanterne magique: sihirli lamba (Fr.)

virdeydik: Etekler yerden azami beş santim yukarıda olacaktı. Harp cephelerindeki muvaffakıyetsizliğe hanımların örtünüşündeki ihmal de bir sebep teşkil ediyordu.

Ankara'da evlerin bahçe namına bir değirmi açıklıkları bile olmadığından, hepsinin damında çamaşır asmak, sıcak gecelerde serince yatmak ve biraz gökyüzü görebilmek için terasımsı yerleri vardı.

Benim ömrüm de orada geçiyordu. Hamak kurmuş; şilteler, yastıklar dizmiş, dam üstünü oturulur, rahat edilir bir hale sokmuştum. İstasyona ve ovaya yüksekten bakan terasamdan hatırımda kalan en hoş manzara, dümdüz ve kupkuru bir genişlik üzerinden İstanbul treninin kuyruğu kopmuş, yaralı ve mecalsiz, kıvrıla büküle ve sürtüne sürüklene gelişiydi.

Meşrutiyet Ankara'sına büyük harpde günde tek bir tren gelirdi. Borularından ılık sular sızan, karnı odun dumanı ile dolu, alevi fazla, isi çok, kurumu yapışkan bir biçare, dermansız lokomotifin hohlaya pohlaya, takırdıya tukurduya çektiği bir tek tren!

Pis yağlara bulanmış, yorgun argın, kırık dökük, güç bela gelen bu tren, ertesi sabah daha yorgun, daha kirli, tersi yüzüne, istemeye istemeye döner; esneye gerine, sendeleye inleye, arkasından acıyarak bakanlara: "Ha gayret! Ha gayret!" dedirtecek bir kurada beygir mecalsizliğiyle yola düşerdi.

Cumhuriyet Ankara'sından koşup geçen ve garda dururken bile, cins at gibi eşindiği, yeri tepreştirdiği sanılan atlet bedenli, sağlam ciğerli, nefes boruları temiz, solukları sıhhatte lokomotiflerin sayısını, bilmem tutan var mı?

Tek tren...

Ben o tek İstanbul trenini kaçırılması caiz olmayan bir şenlik ve seyranmış gibi her gün seyre can atardım. Sanki Yusuf'in gömleğini 'Yakup'a getiren kervan o idi. Gözlerim dolacak bir teessürle bakar, bakar bakar, dalardım. Bunu, şimdi toyluğuma bağışlıyorum.

V

Bahsettiğim dam üstünde geceleri de yattığım olurdu. Şehri atlayarak kırlara bakan bu terasamsı yer bana yarı bir kır hayatı geçirtirdi. Gündüz ovayı, gece göğü seyrederdim. Ay ile adeta karı koca olmuştuk, baş başa, göz göze, kucak kucağa yaşıyor, sanki bir yastıkta kocuyorduk.

Doğmadığı geceler de yolunu bekler, izini arardım. Pek sevdiğimden değil, alışkanlıktan!

Dar caddeli, yüksek binalı büyük şehirlerde ay ve yıldızlar üst rafa kaldırılmış eski çanak, çömlek gibidirler; pul ve akçe koleksiyonuna benzerler. Pek işsiz, eğlencesiz kalmalıyız, ruhumuzda bir bezginlik duymalıyız ki şöyle bir gözden geçirelim. Ay ancak tekerleşmeli, ışığıyla, köşe başında yolumuza serilmeli, gözlerimize dolmalı ki varlığını sezelim. Halbuki kırlarda onun nurunu biz ararız.

Ay şehirde sünepeleşir: Damlar üstünde ve bacalar ardında ürkek ürkek dolaşan, kimi vakit cılız ve aç, kimi vakit tok ve tembel bir ak kedidir. Kırda ise göğü kendisine malikâne, yıldızları da kul ve cariye yapmış bir derebeyi gibi kurumludur.

Ben Ankara'daki Hisaraltı mahallesinde onun çalım sat-

masını beklerdim, yani dolgun zamanını... Aşk, hasret ve dert çekenler gök meraklısı olurlar; hayale, ümide kapılmak için göğe ve suya bakmalıdır. Ay bön suratlı bir büyük aldatıcıdır. İnsan onun karşısında nelere kanar, neleri mümkün görür! Tan yeri ağarınca hakikatin çiğ ışığı başımıza iner, ayılır ve apışırız. Artık ay şulesinin büyük banyosundan çıkmışızdır; yürek sızısı, kum sancısı gibi, yeniden başlamıştır.

Ankara'da su kıttı. Geceleri terasada yıkanıyordum: Yıldız duşu yaparak... Bu kuru, yüksek yayla kasabasında gök, yıldızdan delikleri olan bir duş başlığı yerini tutardı; her delikten ibrişim gibi parlak, ince bir nurun akışı sezilir, gece rüzgârı vücuda bir su serinliği verirdi.

İçmek için Solfasol suyunu güçlükle ve çok pahalıya bulabiliyor, çamaşır yıkatmak lazım gelince bir eşek yükü yarı yaş söğüt dalını ve kirli dere suyunu, peşinde koşmak şartıyla kavga dövüş zor alabiliyorduk. Bu sırada kasabayı tifo, tifüs, dizanteri, ayrıca grip de sarmıştı. Kapısında sıhhiyenin "Salgın hastalık var, girmeyiniz!" yaftası olmayan ev gittikçe azalıyordu. Bana, Azrail mahalle bekçisi şekline girmiş, sokakta bekliyor hissini vermişti; hem de vazifesine candan sarılmış bir bekçi... Merdiven basamağında nöbet ve kapı eşiğinde sıra gözleyen, bir eli oraklı korkunç bekçi! İkide bir nabzımı yokluyor, kalbimi dinliyor, ağzıma derece koyuyordum. Derecenin soğuk camı vücudumda ölüm ürpermesi koparıyordu; yukarıda, görmediğim bir oluktan sırtıma bir kar suyu damlası düşmüş gibi...

Bunlar yetişmiyormuş gibi bir büyük felaketle daha karşılaştık. Azrail zebani oldu, elindeki orak ise meşale ve kun-

dak... Kara Ankara'yı kıpkızıl gördüm, sonra da kül rengi!

Bir geceydi, sokaktaki vakitsiz ayak sesleri, telaşlı gezinmeler ve heyecanlı konuşmalarla uyandım. Ne vardı, ne oluyordu? Bir şey değilmiş, yangın varmış.

Bakındım: Ha, evet, işte, ta ötede, uzakta, bize erişmesine imkân olmayan aşağı bir mahallede, sakin, korkak, hiçten bir alev, ürkek, iştahsız bir kedi dili gibi karanlığı ağır ağır yalayıp duruyor. Hava durgun... Elbette söndürürler, dedim, yattım.

Halbuki o bir karış alev, uzaya büyüye, ertesi günü bizim pansiyonu da kavurup Ankara'nın dörtte üçünü kül kömür etmişti. En korkunç, en büyük yangınlara alışkın olması lazım gelen bir İstanbul çocuğu sıfatıyla söylüyorum, Ankara yangınını görmeyenler Roma şehrinin nasıl yandığına, o dehşete, o kıyamete akıl erdiremezler.

İki gece, iki gün süren bu yangını anlatmak isterim:

Durgun bir gecenin altında alev diliyle karanlık göğü yalamak isteyen, fakat erişemeyen o miskin, kudretsiz yangın başlangıcına benim gibi galiba kimse de ehemmiyet vermemişti. Tekrar dalar gibi olmuştum, seslerin fazlalaşması merakımı uyandırdı; etrafıma yeniden bakmak üzere yatağımdan doğrulur doğrulmaz, uğursuz bir ışığın, uzakta çehremi korkunç bir kızıllıkla aydınlattığını duydum. Tutuşan evin bağrından havaya coşkun bir fıskiye kuvvetiyle ateş ve kıvılcım fışkırıyor, Ankara'nın siyah böğründe bu yangın kan yerine alev ve pıhtı yerine tutuşmuş yongalar saçan efsanevi bir dev yarasına benziyordu. Sanki bu kara dev ıstırabından kıvranıyor ve nefesleri etrafa büklüm büklüm, halka halka, duman halinde yayılıyordu; tüyler ürpertici bir hışıltı da güya göğsünün içinden çıkıyordu.

"Bereket ki rüzgâr yok," dedim. Evet, hava ölgündü, bu bir ümitti. Fakat rüzgâr ne kadar olmasa gene, karşılıklı iki evin pencerelerinden komşuların kolaylıkla konuştukları değil, hatta el sıktıkları dar sokakları ve kav halini almış cumbaları düşünerek bu ateşin elli, altmış evin hakkından geleceğini hesaba katmak lazımdı. Nitekim birinci ev yanındakine kızıl ve kızgın kollarını çılgın bir âşık gibi doladı; öteki kabahatli maşukasına küsmüş bir cengâver salabetiyle[1] yerinde duruyor, aldırmıyordu. Fakat diğeri kollarını daha fazla sarıyor, abanıyor, ateş buselerini sevgilisinin vücudu üzerinde mütemadiyen dolaştırıyor, kendisine ram etmek[2] istiyordu. Birden o evin de için için yandığını camlarının arkasından gördüm. Bana bir aralık sallanıyor gibi geldi; sonra bir anda damı çatladı ve yarım saattir sinesinde toplanıp biriken ateş bir bomba sedasıyla beraber göğe serpildi.

Artık bundan ötesi müthiş bir oburluktu. Hem dam diğerine alevlerini kucak kucak ikram ediyor, kulakları rahatsız eden bir şapırtı arasında dumandan eller ateşten meyveleri yutuyor, öğürüyor, koşuyor, gene yiyor, gene sümürüyor, evler purpr tuvaletlerini giyerek bu misilsiz cehennem ziyafetinden hissesini kapıyor, kâmını alıyordu.

VI

Yangının esrarengiz bir sirayeti vardı. Giyindim, seyrine koştum. Ben oraya varıncaya kadar sekiz, on ev çoktan kızıl birer kül yığını kesilmişti. Bir saate varmadan ateş dört, beş

1 salabet: katılık, sağlamlık
2 ram etmek: boyun eğdirmek, itaat ettirmek

kola ayrılmış, hatta perendeler atarak damdan dama sıçramaya, mesafeler aşmaya, harikalar göstermeye başlamıştı. Hatta rüzgâr yoktu, fakat bir damla su da yoktu. Ateş arttıkça havada mevzii bir rüzgâr hasıl oldu; tahta parçaları yerlerinden koparak mancınıkla atılmış gibi vızlayarak gökte bir mitralyöz harbi yapıyordu. Sabah olurken yangın sade birçok kollara değil, birçok mahallelere de ayrılmıştı.

Derken sedyeler, yani yaralılar ve yanıklar da meydancıklara doldu. Eşya nakline darlıktan dolayı imkân yoktu; insanların güç geçtiği sokaklar, mesela bir piyano veya kanepe ile tıkanıveriyordu. Civardan getirilen amele taburları birkaç saat faaliyetten sonra tabıtüvandan kesildi. Artık yangını söndürmeye kimse çalışmıyordu. Hatta eşya kurtarmaya çalışanlar da azalmıştı. Halk canını veya çoluk çocuğunu kurtarabilmekten başka bir şey düşünmeyecek hale gelmişti.

Ben mütemadiyen geziyor, en tehlikeli yerlerde seyrime devam ediyordum. Bizim mahalle kurtulacağa benziyordu. Bir meydanlığa rast geldim; Ankara Ermenilerinin zenginliğine delil olarak orada muvakkat bir abide kurulmuştu: Yangından kaçırılan yüz kadar piyanonun sıra sıra dizildiğini gördüm; üstlerine seçme, pahalı halılar serilmişti. Birden kocaman bir yanık kütük geldi, aralarına düştü; söndürmeye koşacak adam yoktu; o kütük bir kundak gibi çeyrek saate kalmadı, piyanoları tutuşturdu. Hem nasıl tutuşturmak? Gaz dökmüş, benzin serpmiş gibi... Tellerinden binbir nağme çıkarak o kupkuru, cilalı sandıkların yanışı çok acayip olmuştu. İnsan gibi inleye inleye, telleri ateş gibi kızararak, bembeyaz dişleri sıcaktan etrafa pıtır pıtır serpilerek ne feci ve ne tuhaf yanıyorlardı... Yangına civar mahallelerdeki ev-

ler artık herkesin girmek hakkı olan umumi mahallere dönmüştü. Kapılar açıktı; eşyanın çoğu yerli yerinde duruyor ve halk içeriye dalarak ahalisi kaçmış olan bu meskenleri istediği gibi geziyor ve içinden istediğini alıyordu. Yolda saçları dağınık, gözleri ürkmüş ve güzellikleri artmış genç kızlara rast geliyordum; ellerinde yangından kurtardıkları eşya vardı: Lavanta şişeleri, pudra kutuları, kordela ve dantela parçaları, kadife mahfazalar...

Çocuklarını kaybeden anaların ise haddi hesabı yoktu. Kıyamet Ankara'da o gün kopmuştu ve mahşer o gün burasıydı.

Evet, kıyamet o gün Ankara'da kopmuştu ve mahşer yeri bugün orasıydı.

Bir an geldi ki dehşet beni de sardı. Alev dalgalarının hışıltısı, kıvılcım yağmurunun şakırtısı ve duman bulutlarının ağırlığı altında şaşaladım, kaldım. Artık kendi evime çıkacak yolları bulamaz hale gelmiştim; daha doğrusu sokaklar öyle değişivermiş, tanınmaz bir şekil almıştı ki soğukkanlılığıma sahip de olsam gene onları kolayca birbirinden ayırt edemezdim. Ateşten ırmağın feyezan halindeki korkunç iniltisi kulaklarımı tıkamış, yer yer göçen evlerden fışkıran kızıl köpükler gözlerimi yakmıştı. Sağa, sola koşuyordum. Önüme birisi çıktı:

"Ne arıyorsunuz buralarda?" dedi. "Ateş sizin eve yaklaştı!"

Önüme düşen bu adamın arkasından çoluk çocuk üzerinden atlaya atlaya, tutuşmuş kütükleri çiğneyerek, alevli rüzgârdan çehrem kavrula kavrula, çılgın gibi gidiyordum. Nihayet evi bulduk. Bir çeyreğe kadar eşyamızı toplayıp çık-

mazsak canımızı kurtarmaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu. Fakat, haydi diyelim ki eşyayı hazırladık, nasıl nakledecektik? Ve daha mühimi var: Nereye taşınacaktık?

İşte burada ahbaplar imdadıma yetişti. Ankara'da yeni tanıştığım bir asker doktor, kendiliğinden bana dört neferle bir yük arabası göndermişti; beş dakikada denkler hazır oldu. Zaten askerden olmayanlar için ne araba kiralamak, ne hamal tutmak, ne de yol açmak kabildi. Ancak asker kuvvetiyle bir mahalden bir mahale taşınmak mümkün oluyordu. Bizim araba da bu kudretle, neferler ahaliyi itip kakarak kendine yol buluyor, kaynaşan bir halkın üzerinden, hatta bazen üstünden aşıp gidiyordu.

Biz kapıdan çıkmıştık, evimiz, hani tanzim edip sakin ve rahatça nice günler geçirdiğimiz terasa yok mu, oradan ateş aldı.

Yarım saat sonra hükümet konağının arka sokaklarından birinde, geniş bir konağın içindeydik. Ankaralı bir arkadaş yangından şimdilik kurtulup kalan evini bize bırakmıştı.

Yangın artıyordu. Yeniden gece oldu; Ankara tek parça bir ateş kesildi. Ahali kırlarda, kurtarabildikleri kırık dökük eşya ortasında, yerlerde yatıyor ve açlıktan, susuzluktan kırılıyordu. Bir lokma ekmek, bir avuç su bulmak imkânsız... Telgrafla Eskişehir'e haber verilmiş, ekmek, itfaiye istenmişti. Her ikisi de geldi, lakin ekmekler teşkilatsızlıktan tevzi olunamadı, itfaiye de ateşin dehşeti, genişliği karşısında durakladı.

Ben gene Neron'un tutuşmuş Roma'sını dolaşmaya başladım.

Manzara hakkında bir fikir vermek için alev dalgası, ateş deryası, cehennem gibi kelimelerin kuvveti olamazdı.

Bütün mahlukat ve mevcudatının ateşten yaratılmış olduğu bir dünya cehennemi içindeydik. Halk semenderler gibiydi; alev ve korku ortasında koşuşuyor, şuradan, buradan atlayıp kaçışıyor, gene geliyor, gene gidiyor, pür hareket bu kızıllıkta yaşıyordu. Yangın Yahudi mahallesini sarınca o telaş son haddini buldu; feryat dünyayı kapladı, heyecan yeri, göğü titretti. Ankara'nın en kibar mahalleleri, en büyük çarşısı, serveti, refahı çoktan kül kesilmişti. Şimdi de diğer bir semti, bir zengin mahallesi ateş altındaydı.

Neler görmedim... Saçlarından tutuşmuş kadınlar, yolda doğuran gebeler, cüppeleri alev almış hahamlar ve bütün bu kıyamet yerinde, izbe köşeler bulup sarmaş dolaş olan âşıklar... Ne garibeler vardı. Secdeye kapananlar olduğu gibi sevgililerinin dizlerine tırmananlar ve boynuna kollarını dolayanlar da mevcuttu. Eşya çapulculuğu kadar kadın çapulculuğu da revaçtaydı. İlle kıpkızıl saçları ateşin akisleri altında alevden daha kızıl kesilen bir taze Yahudi kızına rast geldim ki, genç ırkdaşı, üzerine pars gibi bir köşeden atıldı ve tutunca –gözlerimin önünde– bir boş evin boşluğuna attılar.

İşvesinden, cilvesinden, bekleyişinden ve istekliliğinden belli ki bu Sara veya Rebeka için için tutuşmuş bir kundak, bir kürek kor, bir külçe beyaz ateşti. Gençlerin tulumbacılıklarına göz yumdum; lüzumlu bulmuştum.

İşte bu minval üzere, ölenler, sevişenler, aç kalanlar ve susuzluktan bunalanlar ortasında, Ankara yangını iki gün, iki gece devam etti. Nihayet yakacak bir şey bulamadı; söndü.

Sıra açlığa, susuzluğa, sefalete, perişanlığa gelmişti.

VII

İki aydan beri oturduğum ve terasasında uzaktan yangının çıkışına bir gece evvel aldırmayarak baktığım ev de yanmıştı. Hem nasıl? Beklemediğimiz bir sırada...

Ateş, Hisar mahallesine daha çok uzaktaydı; ben yangın seyrinde aşağı sokaklarda dolaşıyordum. Bir aralık duman ve kıvılcım etrafımı sardı; yolumu şaşırdım, sağa sola, rasgele dalıp çıkıyor, girip dönüyordum.

Bir tanıdıkla karşılaştım:

"Burada ne arıyorsunuz? Sizin ev yanıyor!" dedi. Koşuyor, yarı tutuşmuş bir yangın kütüğü gibi uçuyordum. Bir açıklığa rastladım, başımı evimin olduğu yer doğruluğunda kaldırdım: Uzakta, yukarıda terasayı gördüm: Köşesinden kirli tutkal sarılığında bir duman fışkırıyor. Bu dumanın arasına biraz sonra alevden şeritler karıştı, şeritler çoğaldı, yassılaştı, birleşti, şişti, hortumlaştı. Deminki duman artık ateşti; ev tutuşmuştu. Sanki aşağıdaki yangının sıcağını iri pertavsızlarla[1] toplayarak bizim terasaya aksettirmişlerdi; kıvılcımla değil, uzaktaki hararetle yanmıştı. Arşimed'in aynalarındaki gibi...

Yangının ikinci sabahı Ankara'nın dörtte üçü ortadan silinmişti. İlk vardığım gün dağdan bakınca devden ırgatların mamuttan katırlara yığdırdıklarını sandığım enkazı bir Mefistofeles ordusu ateşten kazmalarla yıkmış, kordan kümelere toplamış, alevden süpürgelerle uzaklara dağıtmış, görünürde iz, eser bırakmamıştı.

---

1 pertavsız: büyüteç

Yiyecek de yoktu, içecek de... Dam altı bulmak büyük Afrika sahrasında vahaya rastlamak kadar güçtü. Halk sokaklardaydı; daha iki gün evvel iki kişinin yan yana güç geçtiği dar sokaklardan vücut bulmuş geniş meydanlarda... Ahalide şu hali seziyordum: Sanki o güne kadar bir odada, üstüne kaputunu çekmiş, çıplak yatıyordu. İnsafsız ve hayâsız bir el, uykudayken bu odanın duvarlarını kaldırıvermiş, sonra da üstündeki örtüyü çekip götürmüştü. Artık meydanda anadan doğma, dımdızlak ve uyku sersemiydi!

Ben de haldeydim?

Ben, küçük bir talih ciheti daima yaver olanlardanımdır. Servet yapamam, fakat parasız da kalmam; kâşane kuramam, fakat yurtsuz da durmam; otomobilim yoktur, fakat pek de yayan dolaşmam; yanağından kan damlayan bir adam da değilim, fakat büyük hastalık da nedir bilmem. Ya kendime yahut karşımdakine kurşun sıkmış bir âşık olmadım, fakat sevilmemiş de sayılmam. Güzellik semtime uğramadı, fakat sevimlilik nedir, bildim.

Yanan Ankara'da da bir dost zuhur etti, yangından kurtulmuş döşeli dayalı evini bana açtı. Bu ev sade döşeli dayalı da değildi, içinde kimse oturmuyordu, tamamen elimde, emrimdeydi. Eşyamı da bir askeri doktor nakliye arabasıyla kurtarmıştı. Otur, keyfine bak! Fakat içecek su bulmak şartıyla...

Şehrin bütün su yolları bozulmuştu. Solfasol'dan su taşıyacak kimse bulunmuyordu. Yangın yerlerindeki patlak boru sularından çocuklar kumlu, kireçli bir iğrenç sızıntı toplayıp testilerle satıyorlardı; bunları içiyorduk; böbreklerimizden yaralıydık.

Aksi gibi o sırada altın ve gümüş akçenin tedavülü yasak edilmişti. Fırıncıya uzattığım çil altını yüzüme itti, "Kâğıt ver!" dedi. Kime götürdüysem almıyordu, alamıyordu. Nihayet bir hayır sahibi yarı nazlanarak altını cebine attı, cüzdanından çıkardığı yeni bir kâğıt lirayı elime sıkıştırdı.

Bu derece fena, zararlı, insafsız *mübadele* ancak hayatını kurtarmak için şimal kutbunda Eskimo kâhini Mahu (Sarı Irmak) üstünde eşkıyabaşı General Çing Tise Çang, Çad Gölü kıyısında zenci kabilesi reisi Bozambo ile yapılabilirdi!

Uzun müddet kâğıt paraya alışamadım.

Altın ve gümüş akçe ise benim en küçük yaşımdan beri, hemen hemen içinde doğup oynaya oynaya büyüdüğüm bir şey; şakır şakır sayılmasına, terazilerle tartılmasına, keseler, torbalar, sandıklar içinde arabalar, hamallar vasıtasıyla nakline alıştığım bir nesneydi. Benim kadar kim, hangi çocuk bu derece mebzul[1] değil, hatta müptezel[2] surette altın ve gümüş manzarasına kanmıştır? Altın indimde pirinç, yaprak, yağmur gibi çokluğuyla maruf, yerden fışkırır, göğe erişir veya havadan iner bir şeydi. Avuç avuç alır, etrafa serpiştirir, kuleler kurar, yıkar; kümeler yapar, bozar, başka çocukların toprakla, kumla, tahta parçaları ve yongalarla oynaması gibi ben de çil çil liralarla oyalanır, bunlarla eğlenirdim. Sade bu kadar mı ya? Gün olur, dört yüz bin liralık bir servetin, bir hazinenin ayaklarımın altına serildiğini görürdüm.

Önüme on beş, yirmi bin lira yığarlardı; parlak kırmızı bakırdan kürekler vardı, onlardan birini elime alır, sobadan kor çeker gibi altın kürelerdim. Sonra cilalı madenden, üst-

1 mebzul: bol, çok

2 müptezel: saygınlığını yitirmiş, çokluğundan dolayı değerini yitiren

leri hareli adam boyu teraziler bulunurdu. Kefelerin iki gözünü lebaleb lira ile doldurur, altın tartardım. Hülasa altın; eğlencem, oyuncağımdı.

Ben neydim? Rokfeller'in oğlu veya Behobal hakimesinin torunu muydum? Yoksa şimdi sayıklıyor muyum?

Hayır, sadece pederim maliye hazinesi başveznedarıydı; maiyetindeki veznedarların sabahtan akşama kadar altın ve gümüş sikkeler içinde yuvarlanmalarını senelerce, iki yaşımdan yirmi yaşıma kadar tam on sekiz yıl seyrederek büyüdüm. Hatta daha fazlasını da görürdüm: Sonradan Bank-ı Osmanî nazırlığında da bulunan babamla bazen banknotların karşılığı olan bilmem ne kadar yüz bin liranın tadadında[1] seyirci olur, bankanın bir salon kadar geniş, çelik kaplı yeraltı kasasında altın tomarlarını, kireç veya çimento torbasıymışlar gibi kayıtsızca seyrederdim.

Bir kere de, hiç unutmam, Maliye Nezareti'nin beş milyon kuruşluk çekini Osmanlı Bankası'na ben, cebimde, cüzdanımda götürmüş, zerre kadar heyecan duymamıştım. İş bununla kalsa...

Büyük kardeşim darphane müdürüydü. Yani o altınları külçe halinden çil lira haline getiren fabrikanın müdürü... Külçelerin potaları içinde eritilmesi, ince levhalar şekline getirilmesi, zımbalanması, tırtıllanması gibi latif ve meraklı faaliyetlerin isteksiz bir seyircisi bendim. Sikke fabrikasını, darphaneyi dolaşır gibi değil, bir marangozhanede bulunuyormuşum kadar heyecansız dolaşır, altın kırıntılarına talaşa bakar gibi bakardım.

O paralar benim değildi. Lakin görgüsü benimdi. Pa-

1 tadat: sayma, sayım

raya aç gözlü olmaktan çok uzaktım. Maalesef bu göz tokluğunun sonraları zararını gördüm. Bana altın değersiz bir nesne tesiri yapmıştı. Paraya ehemmiyet vermedim; kârımı düşünmedim. Böyle oldum, böyle kaldım.

Gelelim Ankara'mıza...

VIII

Yeni evim eskisinden çok ferah, çok temiz, mükemmel döşeli bir konak yavrusuydu. Fakat su ile yiyecek de bulunsa... Eski evdeki pansiyon sahibi kadından uzak düşüş benim için yerine konmaz bir yoksulluk oluyordu. Ona âşık mıydım?

Akça pakça bir madama mıydı? Odama girip çıkarken arkadan yuvarlak kalçalarının ahengini, önden toparlak göğsünün mimarisini seyirden mi zevk duyuyor, gözlerinden mi ilham alıyordum?

Kara kuru, yaşlı başlı bir kadındı. O halde ben, marazi aşka düşmüş, perversion, ehli olmalıydım, çirkinden, ellilikten heyecana geliyordum...

Bilemediniz, hemen şerre yormayınız: Bu kadın emsalsiz yemek pişiriyordu. İlle de hünkârbeğendi yapardı... Bunu hatıralarımın bir sahifesine –az daha, eski dil alışkanlığı, altın hurufla... diyecektim– sena ile kaydetmek borcumdur. Patlıcanı eze döve kaymak beyazlığına ve lezzetine getiren, ete misli bulunmaz bir çeşni verebilen bu duduyu rahmetle anmaya mecburum. Biçarenin oğlu sürgündeydi, gelini ve dört torunuyla ne zorluklar içinde yaşıyordu; zannederim kendi yedikleri de ekmekle kavundan ibaretti. Onların he-

sabına tamtakır olan mutfaklarında bize hünkârbeğendi pişirmeleri lokmamı boğazımda bıraktıracak kadar hüznüme dokunurdu.

Fakat kâfir aşçı kadın o derece ilik gibi pişirirdi ki lokmanın boğazda kalmasına imkân bırakmazdı; teessür falan dinlemez, kayar giderdi!

Cemal Paşa'nın Anadolu'ya, Suriye ve Lübnanlıları tehcir etmesi de aynı seneye rast gelir. Allah rahmet etsin, Paşa elimizdeki avucumuzdaki altınları Arap illerine çeker, yerine dili dilimize, huyu huyumuza uymaz, burnuzlu, maşlahlı sıcak iklim mahlukatı yollardı.

Bu çok acayip bir politika tüccarlığıydı, top attıracak bir hesapsız ticaret... Hacılar, hocalar, şeyhler ve kefiyeli beyler, nihayet yurtlarına döndüler, altınlarımız ise orada kaldı, bir müddet için ikamet tezkeresi aldılar, Suriye'ye misilsiz bir refah verdiler.

Son senelere kadar, biz Halep'te altın liralarımızla, gümüş mecidiye ve çeyreklerimizle alışveriş ederdik. Sonunda madeni Osmanlı sikkesi piyasadan çekildi; Fransız tabiiyetine girip Fransız Bankası'na yerleşti. Metropol Fransa onları da sömürüvermişti!

Altınlarınıza karşı Anadolu'ya yollanan yabancı adamlar, Ankara'da çarşı pazar, afal afal dolaşırlar çetrefil Türkçeleriyle meram anlatmaya çabalarlardı. İnsan alnının kara yazısını bilir mi hiç? Ben de bir gün gelip onların içine düşeceğimi aklımdan geçirmezdim.

Yangından sonra hükümet bu zoraki misafirleri kafile kafile kazalara dağıtıyordu. Keskin'e yollanacak insan katarı

arasında Fransuva Huri adında Lübnanlı bir gazete muhabiri de varmış; meslektaş olduğumu işitmiş, gelip beni buldu. Hoş beş ettik. Zavallı korkudan boğuluyor, Keskin'e gönderilmekten kesilmeye gidecekmiş gibi ürküyordu. *(Sonradan öğrendim, Arapçada bıçağa sekin derlermiş... Keskin'e çok benzeyen bir kelime! Nasıl ürkmesin?)*

Tesellide kusur etmedim.

Fakat sadece kuru teselli bir yardım sayılmazdı. Keskin jandarma kumandanını Çorum'dan tanıdığım için Mösyö Huri'nin eline parlak bir tavsiye mektubu verdim, tesirine inanmamakla beraber... Aldı ferahladı, gitti.

Gel zaman, git zaman, talih beni Beyrut'a düşürmesin mi? Gelişimi gazetelerden öğrenen sabık muhacir otelime koşup geldi, sevincine hudut yoktu:

"Ya bey," dedi. –buradaki bey'i Arap şivesiyle beyk gibi okuyabilirsiniz– "Verdiğiniz tavsiye sayesinde Keskin'de gül gibi yaşadım. Kumandan mektubunuzu okur okumaz yalnız beni değil, benimle gelenleri de tevkifhane avlusundan kendi odasına aldı, kahveler ikram etti, evler buldu. Size minnettarlığımı bildirmeye geldim."

Yazık ki Lübnan cebellerinde oturduğumuz köyler birbirine çok uzaktı, sık konuşamadık. Öyle olmakla beraber adamcağız arar, sorardı. Birkaç kere de gelmiş, evde bulamamış, bir defasında da aylarca yendiği halde bitiremediğimiz miktarda Bahsali adındaki meşhur Beyrut tatlısından bol fıstıklı baklavalar getirip bırakmıştı.

Yaşarsak, Suriye ahbaplarıyla da bakalım, yarın, nerelerde ve şekillerde buluşacağız? Şeytan kulağına kurşun!

Bir gün, pencerenin önünde duran toprak testinin suyunu, yazdan beri ilk defa olarak, serin buldum; kumlu,

kireçli olmasına aldırmayarak kana kana, lezzetle içtim ve düşündüm: Sonbahara girmiştik, kış geliyordu.

Toprak testiler yaz mevsiminin geçtiğini en evvel duyarlar. Güneş gökte daha yakıcı, hava bunaltıcı, hatta geceler bile sıcak iken bir gün, bir saat gelir ki, testilerle sular serinleşir. Bunu bulutlar, ilk sağanaklar, derken yağmurlar, rüzgârlarla güz ve kış takip eder.

Bir mevsimden diğerine girdiğimiz o günlerde, İstanbul'u sık sık hatırlamaya başlamıştım. Gurbette böyle olur, mevsimleri atlarken insan memleketini fazla düşünür, fazla özler. Hususuyla yazdan kışa girerken ilk dökülen yağmurun yurtdışında pek hüzünlü bir tesiri vardır: Alıştığınız ev, oda, sokak; sevdiğiniz kadın, çocuk, dost için birdenbire yüreği yakan bir sızı, bir hasret duyarsınız.

Hatta bunlar arasında çoktan beri hiç düşünmediklerinizbile hatırınızda canlanır ve kendilerini size özletir: İhtiyar dadınız, emektar bir uşak, her sabah kapınızı çalan sütçü, her gün sigaranızı aldığınız tütüncü... Başınızı o gurbet diyarında, alışamadığınız odanın penceresine dayar, dışarıya bakarsınız. Alnınız sıcaktır, cam soğuktur; halbuki sadece alnınız ılık, cam serindir.

Mevsimin ilk yağmuru iri, badem biçiminde yabancı bir halkın üzerine ağır ağır dökülürken yaşınız kaç olursa olsun ruhunuzu bir öksüz çocuk melali kaplar; yalnızlığınızı açıkta, dağda, çıplak kalmış kadar duyarsınız. Islanan damlar ve yollarla beraber sizde de, ruhunuzda ve şeklinizde de bir ıslanmış hali vardır: Kış gecesini ilk defa, dışarıda, açıkta miyavlayarak geçirmiş kedi yavrusu kadar benliğiniz yaş, titrek, yorgun ve şansızdır.

Mamafih ilk yağmurlar, kendi memleketinizde de olsa,

gene hüzün verir: Candan alakalı olduğunuz bir mezar varsa, bir ana, evlat, sevgili mezarı, derhal mermerin veya toprağın üzerine dökülen ilk damlaları düşünür, damlaların toprakta emilişini, mermerde kırılışını görürsünüz.

İlk yağmurların acı hatırası bende gece yatısı mektebi ile başlamıştır: Yaz tatilinden sonra mektep açılırdı, günlük güneşlik bir günde... Birkaç hafta geçer geçmez hava bulutlanır, mevsimin birinci yağmuru hazin hazin serpilir, koca mektebi yaş ve loşluk basardı. O zaman mini mini ruhum evimin, anamın hasretinden füturla dolar, başımı sıraya dayar, köşkteki havuzun üstüne bu ilk damlaların nasıl düştüğünü, nasıl kabarcıklar yaptığını düşünür, boğazıma bir hıçkırığın tıkandığını duyardım.

Ben çok içli bir çocuktum. Sonra da içli bir adam olarak kaldım. Fakat hüznümü neşe yıldızına sarmayı bir haysiyet meselesi bilmiş, bunu da yapabilmişimdir. İçliliğimi sakal gibi yüzümde uzatmayı sevmem. Bu işte de neşe jiletine müracaat bir terbiye kaidesidir.

IX

Derken hava bozuldu, yangın küllerini savuran sıkı rüzgârlar arkasından yağmurlar yağdı; etraf tepelere kar da düştüğü için soğuk kendini gösterdi. Kumlu ve kireçli sular içmekten böbrek sancısına tutulmuştum, büklüm büklüm kıvranıyordum.

Baktım olacak iş değil, Dahiliye Nazırı Talat Bey'e bir telgraf çektim: "Yangın münasebetiyle –hoş, daha doğru-

su münasebetsizliğiyle olmalı– ev, bark kalmadığından Bilecik'e naklime müsaade buyurunuz."

Üç gün geçmedi, cevabını aldım: Müracaatım kabul edilmişti.

Nihayet Ankara'dan kurtuluyordum. Bu çorak, kurak, ırak ve ayrıca da kavruk memleketten bağlık bahçelik, sulak ve şirin bir beldeye kavuşacağıma memnundum; hastalığıma rağmen eteklerim zil çalıyordu, dudaklarım türkü mırıldanıyordu.

Ankara koşmalarını söylüyordum. Benim yirmi, yirmi beş sene evvel dinlemeye doyamadığım Ankara koşmalarını, sonradan bütün millet severek söyledi ve oynadı. Zaten eskiden beri halk türküleri hoşuma giderdi.

Bir kere, hiç unutmam, Sinop'tan Çorum'a gönderilirken -Hikmet-i Hüda, ben gönderilen bir adamımdır, kendiliğimden giden değil... Yalnız başıma da değil: Saklı veya meydanda, daima bir, birkaç, birçok gözcü önümde, ardımda, yanımda, yamacımda hazır, nazırdır!- arabamı Boyabatlı on üç, on dört yaşında sevimli, civelek bir çocuk sürüyordu *(civelek, asıl Türkçede çok hareketli, oynak, genç, civan manasına gelir)*. Kastamonu ormanlarının çam kokulu, yüksek havası içinde coşarak türküler tutturdu. Ben kendi içimin derdini dinlediğim, melalini bestelediğim için onun sesine dikkat edememiştim. Bir aralık baktım, arabacımın türküleri pek yeni vakalara, milli felaketlerimize dair düşündürücü, yakıcı şeyler... Anlaşılan bu ağaçlarla heybetli dağlar çocukcağızın yüreğindeki vatan sevgisini kurcalamış, memleketinin bu güzel manzarası onda milliyet aşkını coşturmuş: Düşmana giden aziz yurtların, Rumeli'nin acısını erkekleşmemiş sesiyle anlatmaya çalışıyor.

Edirne müdafii Şükrü Paşa'ya ait bir türkü pek yanıktı, tekrarlattım ve Anadolu'nun Rumeli yakasındaki parçasına karşı duyduğu emeli inleyen besteye ben de katıldım.

Divan musikisinin eski aleyhtarlarından olduğumu söyleyeceğim. Gazel edebiyatımızı düşüren kusur, dili dilimize, mizacı mizacımıza uymamak kusuru musikimizde de vardır. Anlamadığımızda kıymet tasavvur etmek âdeti bilhassa musikide son haddine varır.

Meyhane mi bu, bezmi tarabhanei Cem mi?

parçasına bayılanlar çoktur; ben de bayılırım. Amma kaymak fıkrasında olduğu gibi... Bir hanıma sormuşlar:

"Kaymak sever misiniz?"

"Aman," demiş. "Bayılırım!"

Çok hazzettiğini sanarak önüne bir tabak kaymak getirmişler; görür görmez şakkadan düşüp bayılmış!

Musikimizin bence en esaslı kusuru, beste ile güftenin birbirine imtizaçsızlığıdır. Güfte ağlarken beste güler; beste inlerken güfte oynar. Mesela, lisan itibarıyla açık, sade olan bir şarkının:

Ölürsem de işitsinler bu feryadı mezarımdan!

parçası... Bundan daha gamlı, hatta tüyler ürpertici ne gibi bir manzara göz önüne getirilebilir? Mezardan kopan bir feryat! Kefenini ağız tarafından olsun şöyle yırtmış bir yarı iskelet tasavvur ediniz, lahdin çiçek saksısı konmak için yapılmış boş kovuğunu hoparlör borusu gibi kullanarak, sırt üstü boğuk boğuk haykırıyor! Buna bir cenaze havası olmasa da hiç değilse ağır, vakarlı bir beste yaraşık almaz mı?

Hayır! Bu şarkıyı, dilimizi bilmeyen biri fasılda dinlese gayet neşeli, gönül açıcı, bel büküp kalça sallatıcı bir oyun havası zanneder. Hatta daha garibi olur. Dilinden anlayanlar bile güftedeki manayı unutup bestenin coşkunluğuna kapılarak adeta şevke gelirler: "Ölürsem de işitsinler bu feryadı mezarımdan!" diye diye bir kalkıp oynamadıkları, zil vurup parmak çatlatmadıkları kalır!

Bu kadar izansızca, mantıksızca cümbüşe tahammülüm yoktur.

Sonra ben musiki aletlerimizi de sevmem. Udunu karnına yapıştırıp başını üstüne eğen ve bir taraftan da mızrabını acele acele, ıspazmoza tutulmuş gibi oynatan adam dünyanın en çirkin şekline girmiş demektir. Bu ud, bana haddinden fazla büyümüş bir fıtık gibi görünür; kenarına vurdukça inleyen, vızlayan bir acayip dert, bir ahenkli ur!

Oturularak çalınan keman ise ayakta uyumak kadar rahatsız bir iştir. Hoş, şekil cihetinden, ben gerek yerde, gerek ayakta çalınan kemandan haz etmem. Kemancı, gırtlağına Çin mamulatından bir maharetli işkence makinesi koymuşlar, yavaş yavaş, yaslana yaslana ve inleye inleye intihar ediyor tesiri yapar... Yay hareketini keser gibi oldu, ses pesleşti mi, "Hah," derim. "İşte son nefesini veriyor, şimdi adamcağız yere kapanıverecek!"

Tambur –tabii hep şekilce– musiki aletlerinin tavan süpürgesidir; kanun hamur tahtası!

Ya tef? Ağlaması dursun diye mütemadiyen iki el üstünde oynatılan, kıçına, kalçasına vurulan bir deri, bir kemik piç kurusu!

Üfürülerek çalınan aletlerin; ney, zurna, klarnet ve sa-

irenin ise ezelden düşmanıyım. Bunları hep korku içinde dinlerim: Aman, ya boru birden tıkanıverir de o hızla adamcağıza bir kabahat işletiverirse... Ya fazla nefes dolup da yanakları ayrılıverirse!

En iyisi, en pratiği ve tabiisi ıslık.

Ben de, işte Bilecik'e gidiş sevinciyle Ankara koşmalarını hafiften ıslıkla geçiyordum; eşyamı hazırladım.

İzin geldi ya, Ankara daha kasvetli, yangın yerleri daha korkunç görünüyor...

Vali, gidişim münasebetiyle de, kalışımda olduğu gibi, büyük bir nezaket gösterdi: "Biz sizi Bilecik'e değil, İstanbul'a göndermek isterdik..." dedikten sonra dahiliye nazırına çektiğim telgrafı sansür edilmek üzere kendisine getirdiklerini, isteseydi göndermeyeceğini anlattı. O sırada mektupçu hakkımda Ertuğrul mutasarrıflığına yazılan tahriratı[1] getirmişti. Biçare adam müsveddede "İstanbul'dan Sinop'a ve Sinop'tan Çorum'a tebid[2] edilen eşhas meyanında bulunan Refik Halid..." diye yazmıştı.

Reşid Bey önce bu "eşhas" kelimesini kırmızı mürekkepli kalemiyle çizdi, "edilenler" suretinde düzeltti ve adımın sonuna da bir "Bey" ekledi.

İyi, iyi amma bu tahrirat kimin eline verilecekti?

Polis müdürü tahtelhıfz[3] gönderilmemi istiyordu. İşe merkez kumandanlığı da karıştı: Polis değil, asker götürsün diyordu.

Sigaramı yakıp iki dairenin beni paylaşmalarına kayıtsızca seyirci kaldım. Nihayet kararı Vali verdi: İtimada layık

1 tahrirat: resmi bir dairece yazılan yazılar ve mektuplar
2 tebid: uzaklaştırma, uzağa sürme
3 tahtelhıfz: muhafaza altında

olduğumdan zabıta veya asker refakatinde gitmeme lüzum yoktu.

Tahriratı cebime koydum.

X

Evet, tahriratı cebe, bavulları vagona koydum.

Ankara'dan tanıdığım ve İstanbul'da tanıştığım memur ve tüccar yirmi, otuz zat beni trene kadar getirmişlerdi.

Harp zamanı tren, böyle, şimdiki gibi saatin akrebi dakikasına gelince düt diye hareket etmezdi ki... Odun islimi bu! İstasyonda epeyce bekledik. Şef dö tren ikide bir makiniste soruyordu:

"Manometre nasıl?"

"Düşük!"

Neden sonra kazan kızdı, buhar seslerini kuvvetlice duymaya başladık; kampana da çaldı; katar gıcırdadı.

En son vagondaydım; ahbaplardan biri yerden bir taş alıp arkamızdan attı. Bu, bir daha oraya dönmemekliğim için bir tılsımmış!

Tılsım daha kuvvetli çıktı ki ne amir, ne memur, ne hâkim, ne de mahkûm olarak oraya bir daha ta 1938 senesi yazına kadar dönmedim.

Fakat Ankara'da başımdan geçen bir vaka vardır ki, sırrına, künhüne ben hâlâ akıl erdiremedim. *Sciences occultes* dedikleri gizli bilgilerle uğraşanlar, buna belki bir kulp takabilirler. Ben gizli değil, pek meydanda olan sciences'lere bile –gayet geniş ansiklopedik malumatım olmakla beraber–

roman veya hikâyemin icap ettirmediği zaman başvurmam. Kaldı ki ispritizma, fal, remil, büyü, cifr, muska gibi metelik değmez işlerle kafa yorayım... Güya bir sürü *force naturelles inconnues* varmış, yani ya, bizce meçhul gayet tabii kuvvetler... Falanmış, filanmış, falan olur, filan olurmuş da bu tabii, fakat bizce tanınmamış kuvvetler falanı filan ederler, filanı da falana çevirirlermiş.

Âlâ! Onlar bunları yapadursunlar, bileklerinden tutacak değilim ya, görür, şaşılacak şey der, geçerim.

Şaşmak suretiyle gösterdiğim iltifat yetişir.

Ankara'da karşılaştığım o kabilden hadiseye, bütün bu az inanışım ve az aldırışımla beraber, hâlâ, tüylerim ürpererek, hayretten kendimi alamadığımı söylersem, bilmem ne diyeceksiniz?

Anlatayım:

Büyük Millet Meclisi'nin ilk binası, benim Ankara'da bulunduğum sırada kurulmaya başlamıştı; şimdi Halk Partisi merkezi olan bina... Tabii bunu, bir gün, Millet Meclisi olacak diye bile bile, keşif ve kehanetle yapmıyorlardı, İttihat ve Terakki Kulübü olmak üzere kuruyorlardı. İstasyon Caddesi'nin köşesindeki arsaya temeli atılmış, taşları yontuluyordu. Ben o zamanları ittihatçı aleyhtarıydım, gençtim, bu binanın önünden geçerken, memleketi felakete sürükleyen siyasi fırkanın ahtapot gibi Ankara'ya da uzattığı tüylü, çirkin, soğuk ve kıskaçlı ellerinden birini görmüş gibi kızar ve ürkerdim.

Harbin artık kaybedildiğine herkesin inandığı şeametli bir senede bulunuyorduk; onun için de İttihat ve Terakki'den tiksiniyorduk. Bina pek isteksiz, pek iştahsız yü-

rüyordu; dört zayıf, biçare harp devri taşçısı, bet beniz kül gibi, bilekler dermansız, oracıkta, ağır ağır çekiç sallıyorlardı. Sinemalardaki *au ralenti* filmler kadar sinir bozucubir yavaşlıkla... Bu yavaşlık insana koşup o çekiçlerden birini kapmak ve sert sert, çabuk çabuk taşlara vurmak, çalışmak nedir, ameleye göstermek istetiyordu.

Hem bu tembel iş görüşe, hem de hoşlanmadığım bir parti şubesi kuruluşuna seyirci olmamak için, istasyona –yürüyüş idmanı olsun diye– giderken oradan acele geçerdim.

Bir sabah, binanın önünde, taşa tünemiş bir adama rast geldim; saçı sakalı birbirine karışmış, yaşı bellisiz, gözlerinin bebeklerinde acayip bir ışık, galiba bir meczup... Yanan kasabaya dikkatle bakıyor. Beni görünce elini salladı:

"Bir sigara ver!"

Tifüs korkusuyla pek yaklaşmayarak, içinde dört, beş sigara kalmış olan paketi uzattım:

"Hepsini al!" dedim.

"Kibrit de ver."

Kutuyu da, biraz canım sıkılarak önüne attım:

"Senin olsun!"

Tekrar yürümeye koyuluyordum, alıkoydu:

"Bir diyeceğim var."

Durdum.

"Şu Engürüye iyice bak!"

Gayet iyi bildiğim halde tekrar baktım. Gördüm ki Ankara bacasız ve hemen hemen minaresiz bir kasabaymış ve yangından sonra orasını büsbütün çıplak, yerler bir olmuş, göçmüş gösteren de bu bacasızlık ve minaresizlikmiş.

"Engürü kalmış mı ki?..." diye söylendim.

Meczup güldü. Aklı tam olmayanların başkasına sirayet etmeyen donmuş gülüşüyle... Bilmem dikkat ettiniz mi, en fazla, en çabuk sirayet edici gülüş, zekâsı yerinde ve mantığı kıvamında olanların gülüşüdür. Ben suratımı asıp duruyordum.

"Sen görmüyorsun, göremezsin, benim karşımda kocaman bir şehir duruyor, kocaman, kocaman!"

Ve kolunu uzattı, Hisar'dan Çankaya'ya ve ovaya, oradan ziraat mektebine doğru eliyle geniş, fırdolayı bir halka çizdi:

"İşte evler, evler, evler..."

Anlaşılan meczubun gözünde evler dediği hayaller gittikçe büyüyor, haşmetleşiyordu ki ilave etti:

"Saraylar! Saraylar! Saraylar!"

Çöllerde serap, biliyoruz, hava ile toprağın arasındaki hararet nispetsizliğinden doğan bir fizik oyunudur; hiçi var, pek uzağı yakın gösteren hadise...

"Deli kafasında da, muhakkak fazla çiğ bir ışık, fazla geniş bir düzlük, çöllerin hararet nispetsizliği gibi bir şey var; seraplar içinde yaşıyor!" diye düşündüm.

Meczup, hâlâ çevirdiği hayali halkanın içine bakıyordu. Ciddi seyredişinden, heyecanından, gülümseyişinden anladım ki o, söylediklerini bir sinema perdesindeki kadar açıklıkla, önünde görüyordu; bütün teferruatıyla, hatta rehine konmuş satılık binalara mahsus tabiri kullanayım, bütün müştemilatıyla görüyordu: Büyük, yayılmış bir şehir, yüksek taş binalar, geniş katranlı caddeler, süslü camekânlar, çiçekli balkonlar, tüten bacalar, sonra guruldayan bir halk, arabalar, otomobiller, tramvaylar, saat kuleleri, meydanlıklar, hepsi, her şey...

Bunları, muhakkak vuzuhla seyrediyordu, işitiyordu, yaşıyordu, zevkini sürüyordu.

"Evler, evler! Saraylar, saraylar!" diyordu.

Ürktüm, kendimi yokuş aşağı, hızlıca, harap ve sefil istasyon binasına doğru boş tarlalar arasından koyuverdim: Evi yanmış, sokakta kalmış, muvazenesi bozulmuş bir adamın hayali, hülyası fikrindeydim.

Yeni Ankara'ya bu yıl, billur bir yaz sabahı, tepeden ilk baktığım gün, ben de o meczuba döndüm, yüzümde zevk ve haz, onun diliyle söylendim:

"Evler, evler! Saraylar, saraylar!"

Yaş ve Baş

I

Başlangıç

Kırk yaşına bastığım seneydi; iyice hatırlıyorum.

(Sevimsiz bir bahse girdiğimin ben de farkındayım: Kırk yaş derken soğuk teması kırkayak gibi sanki belimde kıvrana kıvrana yürüyor!)

O sene Akdeniz kıyısında şirin bir Lübnan köyünde oturuyordum.

(Oturmak kelimesi asıl Türkçede ikamet ifade eder; ayakta durmayıp aşağı kısmını bir yere dayamak manasına değil. Ot: Ateş - Otturmak: Ateş yakmak - Otak, Otağ: Çadır - Otalmak: Yanmak - Otkun: Külhan - Olta: Mangal - Otraklamak: Bu dahi ikamet etmek ocak da bu asıldandır... "Uydur, uydur söyle!" gibi geliyor insana!)

Lübnan'ın deniz kenarı köyleri kışın bir cennettir.

(Bilmediğimiz, görmediğimiz ve göremeyeceğimiz, bilhassa künhüne akıl erdiremeyeceğimiz şeyleri beğenmek ve bilir görünmek merakımıza bu "Cennet" teşbihi parlak bir misal teşkil eder. Florya'dan öteye geçmemiş olanların bir

manzarayı "Tıpkı İsviçre!" diye tarif etmeleri de o meraktan ileri gelir.)

Yer yer çamlıklar, portakal ve muz bahçeleri, şekerkamışı tarlaları, yasemin ve mimozadan çitler, frenkincirinden duvarlar, şıkır şıkır güneş... Hülasa cennet!

Mart içindeydik; kırk sene önce doğduğum ay... O ayın da on beşi... Yani dünyaya geldiğim günün tam yıldönümü.

(Epeyce uzun ve hayli karışık anlatıyorum, amma bunu yaş bahsinin verdiği şaşkınlığa bağlayınız!)

Pencereleri açık, perdeleri kalkık güneşli odamda birden aynamla karşı karşıya, yüz yüze, göz göze geldim.

Durdum; duraksadım.

Sokakta rastladığımız nobran, tok sözlü, kusur, kabahat meraklısı ahbaplara karşı yaptığımız gibi kalp[1] bir sevinçle hemen iltifat ettim:

"Bonjur, seni öyle bir göreceğim gelmişti ki..."

Aynam bana dik dik baktı.

Başımda kumral bildiğim saçlar, terzi camekânındaki karyağdılı bir kumaş mostrası gibi apaçık, meydanda, herkesin gözü önünde ne güzel seçiliyordu! Aynada, saçları aklaşmaya yüz tutmuş yaşlıca bir adama bakıyordum.

Yaş ve baş!

Yaşımın nüfus kâğıdına sarılmış olan başımın mahfazası içinde bir ağırlık duydum. Kafamı karkamıştan çıkarılmış bir Eti kâsesi veya Atilla definesinden aşırılmış bir Hun tası kadar kaba, kunt ve tarihin küf kokan toprağıyla *(ne kadar da k'lı kelimeler bunlar!)* dolu, pek eski buluyordum. Bu baş hatıralarla yüklü ne antika şeydi!

1 kalp: düzme, sahte

İşte yaşlandığımı ve bundan ürktüğümü ilk sezdiğim gün, o gündür.

Ben ayna düşkünü bir adam olmamışımdır. Saç kesilirken sade berberin geveze ve lüzumsuzca hareketli makası değil, kibar lokantasında keten peçeteye sarılıp sunulan şarap şişesine benzetilmiş Habeş prensi entarili acayip şeklini seyir de beni rahatsız eder.

O gün daha rahatsız oldum.

Adi roman resimlerindeki aldatılmış âşık tavrıyla gamlı gamlı, şaşkın şaşkın hâlâ ayna karşısında duruyordum; bir karar alamıyordum. Sanki kırk yaşımla beraber kırk pençe yakama yapışmış, beni bir uçuruma sürükleyecekti; sanki masalardaki gibi bir zalim padişah, cezamı vermek için, "Kırk satır mı istersin, kırk katır mı?" diye sormuştu; mıhlanmış düşünüyordum.

İrkildim.

"Bu hal bana yakışmaz!" dedim. Gözlerim aynadan ayrıldı. Ayrıldı değil, aldığım kararın şiddetinden adeta koptu. Başımı açık pencereye çevirdim:

Dışarıda Lübnan'ın bir bahar öğlesi ışık, renk ve dalga sesleri içinde şıkırdıyor. Karşıdaki manastırın çanı, papazları yemeğe çağırmak için etrafa neşe, iştiha ve sıhhat ahengi serpiyor.

Ağzıma ve ayaklarıma zenci coşkunluğu veren bir çarliston ıslığıyla –öyle ya, zencilerin yaşı belli olmaz derler!– odadan fırladım.

Sofada tertemiz örtüsüyle yemek masası kurulmuştu. Üstünde serin sarnıç sularıyla gıcır gıcır yıkanmış, bahçeden kopma, taze soğan ve sarmısaklar gördüm. Beyazları gezi ku-

maşları gibi harelenerek parıldayan, yeşilleri kehribar gibi içinden dışından ışıklanan taze soğanlar ve sarmısaklar... Ayrıca iri bir kap salata duruyordu. Pancarları, turpları, zeytinleri, naneleri, dereotlarıyla renk renk, büklüm büklüm, kıvırcık ve kabarık, canlı ve diri bir kap dolusu salata! Böyle bir salata karşısında midemizin, kendisine bir demet çiçek takdim edilen hanımefendinin gönlü gibi hoşlandığını, bilmem fark ettiniz mi?

O salata değildir, midemizle geçireceğimiz bir çeşit yorucu sevişme ve didişme faslından evvel sinirleri hazırlayan bir nezaket buketidir.

Yemeği sordum: Taze baklalı enginar, yoğurtlu kuzu kebabı, beyinli pilav...

Kadehe, habbelendirerek üç parmak rakı koydum, zahle rakısı... Üzerine toprak testinin portakal bahçelerinden esen rüzgârla soğuttuğu suyu ağır ağır, bir kimyager, bir usta eczacı itinasıyla dökmeye başladım. Renksiz rakı, evvela, şöyle, hafifçe dalgalana dalgalana morlaşır gibi oldu, sonra beyazlandı. Fakat tekrar renkler ayrıldı; alt tabaka süt kesildi, üstü şeffaf halini tekrar buldu. Bir azıcık su daha... Kadeh ayranlaştı, anason ve üzüm kokusunu duydum. Zambak koklar gibi nezaketle ağzıma götürdüm; öper gibi dudaklarıma sürdüm, emer gibi de çektim.

Rakı da beni içimden, sıcacık kucakladı.

(İçki sevenlerin şu tarifi yutkunmadan okuyabileceklerine inanmıyorum!)

Yaş ve baş...

"Adam sen de! Allah'ın ihsanına şükret! Rint ol! Akıl yaşta değil, baştadır! Aklınla bin yaşa!"

Karşımda güneş şıkırdıyor, aşağıda deniz fışırdıyor, midemde rakı kızışıyor; arıların uğultusu ve damdaki güvercinlerin gurultusu içinde yeni yapraklanmış dut fidanlarının gevrek yeşilliği, zevkinden adeta köpürüyordu. Ben de neşemden taşıyordum.

Böylece içtim; keyfimce yedim, şöylece de hasır koltuğa uzandım.

Nargilem höpürdüyor.

Her çekişimde suyuna süs, rayiha olsun diye koydukları gül, yasemin ve sardunyalar birbirlerine sarıla dolana raks ediyorlar. Farz ediniz ki akvaryumdaki durgun, melankolik japonbalıkları, birden hülyalarını değiştirmişler, sarhoş ve neşelidirler, sarmaş dolaş rumba oynamaya kalkmışlardır.

Çeşmeden, omuzlarında testiler, iri kalçaları yalpa vura vura iki Fenike kızı dönüyor. Bu bir tablodur: Ağır başlı ve eski usul döşeli otel salonlarında gördüğümüz İncil ve Tevrat masallarına ait kara kalem levhalardan... Yusuf'un kuyudan çıkarılışı, Lut'un elinde kadeh, kucağında kendi öz kızları, zıvanadan çıkışı gibi...

Gözlerimi yarı kapadım; etrafımı ve kendimi dinliyorum.

Komşuda bir gramofon sesi başladı; Trablus'a giden yolda otomobil boruları işitiliyor; yanımızdaki bahçeden bir bisiklet geçti.

Gramofon, otomobil, bisiklet?

"Ha," dedim. "Eğlenceli hatıralarımın anahtarları!"

Bugün kemale eren birçok fen aletlerinin, icatların ilk kullanılmaya başlandıkları zamanı düşünüyor, hatırlıyorum.

Evet, ilk bisiklet, ilk gramofon, ilk sinema, ilk elektrik,

ilk otomobil, ilk tayyare, ilk radyo ve saire... Bunların hepsi de benim şu kırk senelik ömrümün başında ve ortasında ya umumileşmiş veyahut da icat edilmişti. Ben bunları ilk önce nerelerde, nasıl görmüş, nasıl tanımıştım?

Hasır koltuğuma biraz daha gömüldüm, zihnimin eğlenceli sahifelerini ağır ağır, gülümseyerek çevirmeye koyuldum.

II

Fen ve Sanat

Başlangıcını yaptığım hafif, hoş, eğlenceli bahse girmeden evvel biraz ciddileşmemi ister misiniz?

"Hayır! Sosyolojiden, psikolojiden, fizyolojiden, daha bir sürü lojilerden; belki de estetik, metafizik veya metapsişik gibi bir sıra tik, zik ve şiklerden dem vuracaksanız hayır!" dediğinizi işitir gibi oluyorum.

Fakat mademki sözümü icatlara getirdim, bunlara ait fikrimi, umumi bakıştan anlatmak isterim. Mümkün olduğu kadar sade şekilde...

Geçenlerde fen ve spor meraklısı bir arkadaşıma uğramıştım. Masasının üstüne yığılmış resimli Amerikan gazete ve mecmualarını göstererek dedi ki:

"Son icatlardan, son harikalardan haberin var mı? Hayır, değil mi? Senin okuduğun eserler malum: Şiir, hikâye, tiyatro, tenkit, roman, yani masal, hayal, martaval! Biraz da şunlara göz gezdir, fenni hayatla, terakkiyatla alakadar ol.

Mesela, bak şu resme. Görüyor musun? Otomobile benzeyen bir araba... Fakat giderken arkasındaki deliklerden buhar, gaz, duman gibi bir şey fışkırıyor. Bunları sakın yollarda, şoseler üstünde gitmek için icat edildi sanma. Bunlarla göğe çıkılacak, yıldızlar arasında dolaşılacak... Tecrübeleri yapıldı, araba birden dikine iki yüz kilometre yükselebildi. Fen adamlarının fikrince artık gökte seyahat fikri bir hülya sayılamaz. Bu keşif, az zamanda Merih ile Ay'a gidip gelme imkânını temin edecektir.

Sonra şu fotoğrafa ne diyorsun. Yüz metrelik bir bayırdan yuvarlandığı halde hiçbir tarafı sakatlanmayan, hatta camı bile kırılmayan bir otomobil. İşte bu da yeni bir icattır; otomobillerin bundan sonra parçalanması ihtimali kalmayacak, bir kaza vukuunda yolcuların burnu bile kanamayacak. 'İnanılacak şey değil!' mi diyorsun? Tabii... Sen bir rüya içinde yaşıyorsun, azizim, fennin tekemmülatını[1] takibe vaktin yok ki!

Al bir harika daha: Şu torpidonun başka bir harp gemisinden sence farkı yoktur. İşte bacası, makineleri, topları, torpilleri... Denize açılmış, gidiyor. Fakat kazın ayağı öyle değil! Bu torpidoda, tek bir nefer, bir canlı adam yoktur. Onu uzaktaki bir zırhlıdan veya sahilden telsiz telgrafla idare ediyorlar; istedikleri yere gidiyor, arzu olunan manevrayı yapıyor, nişan alıyor, top atıyor, uydurma bulutlara bürünüyor, hülasa muti,[2] korkusuz bir alet!

Pek şaştın, ağzın açık kaldı... Fakat bunlar bir şey mi? Hele şu mektuba bak, ne anlıyorsun? Hiç... El yazısıyla yazılmış, imzalı bir ticaret mektubu! Evet, öyle... Fakat bilme-

1 tekemmülat: gelişmeler
2 muti: yumuşak başlı, itaat eden

lisin ki bu mektup posta ile, müvezzi veya kapıcı ile gelmedi. Onu telsiz fotoğrafla gönderdiler. Ne zannettin ya, şimdi otur şuraya, yaz bir makale, beş dakika sonra bu makalen el yazınla Amerika'ya varıverir. Hoşuna gitti. Sizler, muharrirler, bizlere masal okurken bak fen adamları ne şaşırtıcı, ne fiili neticelere varıyorlar...

Gel, şu sahifeyi seyret. Burası Sudan'da bir fabrika... Amma fil konservesi veya zenci pastırması yapmak için kurulmamış. Güneşin sıcağını toplayarak ondan tahrik kuvveti elde edecek, bedava ve hiç tükenmez bir kuvvet. Filvaki henüz tam neticeyi vermedi; fakat pek yakındır, öyle ümit ediliyor. Şu suni ada ise başka çeşit bir kuvvet fabrikasıdır; bahrimuhit[1] üstüne kuracaklar ve denizin altındaki soğuk sularla üstündeki sıcak dalgaların tesirinden müthiş bir kuvvet istihsal[2] edecekler... Ne kömüre, ne de petrole ihtiyaç kalacak; dünya baştan başa elektrikle donanacak; ziraat onunla, ticaret keza, sanat gene öyle... Mamafih bu, lazım gelen neticeyi veremezse, şu fotoğrafa bak: Bu makineler arzın kabuğunu oymak ve merkezdeki ateşe varmak için kurulmuştur, malum a –hoş sen meşgul olmazsın– nereden bileceksin? Yüz kilometre derinliğe inilirse hararetin 2000 derece arttığı görülür; orada en sert kayalar bile eriyip mayi haline gelir. İşte bu sıcaktan istifade edilecek. Arz üzerinde her şey o hararetle işleyecek ve çevrilecek!

Daha müthişi var: Belki okumuşsundur, bütün gazeteler yazdı: Bir İngiliz âlimi hayatın sırrını keşfetti, ölümün çaresi bulunmak üzeredir... Hatta ister inan, ister inanma; bu âlim yoktan yaratmaya başladı; yani, çok sürmeyecek, insanlar öl-

1 bahrimuhit: okyanus
2 istihsal: çıkarma, elde etme

mekten başka, sade doğurma suretiyle değil, imal suretiyle de mahlukat vücuda getirebilecekler. Binaenaleyh..."

Arkadaşım bu keşifler ve icatlar sıralamasına devam ederken, benim gözlerim bir resimli mecmuadan kesilip duvara asılmış levhaya, bir kır manzarasına dalmıştı; Gorot'nun bir tablosu: kavaklar, iki keçi, bulanıkça bir gök, birkaç bulut...

"Ha, peyzaja mı bakıyorsun? Enfes şeydir; dört fırça darbesiyle, biraz boya, ortaya bu çıksın? Hayret!"

Şimdi ikimiz de otomobil, torpido, fabrika ve makine resimleriyle, fennin harikalarıyla dolu gazeteleri bırakmış, unutmuş, Gorot'nun kavaklarına anlatılamaz bir tat, bir keyif duyarak bakakalmıştık.

İcatların bize verdiği heyecan gönle işlemeyen, ruhu kaplamayan, ideale ulaştırmayan kuru, yavan, katı bir *teheyyüç*tür. Halbuki ar benliğimizin en kuytu ve derin duygularını harekete getirir, bizi sadece meraka, hayrete değil, *istiğrak*[1] ve *vecd*e ulaştırır. Ar ile alay edemem; fakat hayretten kendimi alamamakla beraber fenni keşiflerin ve icatların gülünç, lüzumsuz, yorucu taraflarını daima görebilirim ve sizi güldürebilirim.

Fen yalnız *kemiyet*ten,[2] yani rakam ve adetle anlatılabilecek şeylerden bahseder. Bu onun kuvveti, fakat anlatılabilecek şeylerden bahseder. Bu onun ruhani, manevi kıymet kendisine yabancıdır. Fen bakışından Falih Rıfkı'nın Zeytindağı'ndan bir parça, aynı satırlar ve aynı harflerle aynı kâğıda basılan bir ince saz ilanından farksızdır!

1 istiğrak: dalma, kendinden geçme
2 kemiyet: nicelik

Oldu mu ya?

İşte tahammül edemediğim kuruluk ve katılık budur.

Fen, parasız kalıp da altın kordonunuzu satmaya götürdüğünüz kuyumcu kadar ölçülü, terazili, dirhemli, rakamlı, ters yüzlü, hülya ufkunuzu kapatıcı bir şeydir. Anladığı altının ayarıdır, el emeği, göz nuru, sanat kısmı da değil!

Ar nedir?

En iyi izahı şudur: Dünyamız, fennin bütün keşiflerine rağmen sis ve pus ile örtülü, boğucu ve sıkıntılıdır. Gökte bir ışık hazinesi mevcut olduğunu bu sisler ardından biraz sezer gibi oluruz; onu göremeyiz. Derken bir rüzgâr darbesi sisi yarar, güneş tepemize ışığını, ruhumuza sıcağını yayar. İşte kasvetli, loş dünyamızın sisini dağıtan nefes, Ar'dır; o güneş de İdeal'dir.

İnce sanat bizi İdeal'e kavuşturur; sians[1] ise her gün çoğalan icatları ve keşifleriyle bu İdeal hasretini ancak artırmaya yarar.

İnsanın hem fen, hem sanat çerçevesine girebilen en büyük icadı hangisidir?

Evvela bunu bulalım:

III

İcatlara Dair

Serde mek miktarı eski mektep hocalığı var ya, ara sıra içimde bir ders takriri arzusu uyanır; amma abus çehreli,

1 science: fen (Fr.)

dünyasından bezmiş, öğrendiğine ve öğrettiğine bin pişman bir hocanın çinko balkona kış yağmuru dökülüyormuş gibi monoton sesle verdiği ders değil... Vaktiyle edebiyat ustalığı olarak bir:

Yemek yemek ne demek bî nemek olunca semek

sözü öğrenmiştik, her kelimenin son harfi kef ile bittiği için bu, bir marifet sayılırdı. Mamafih gene cümlenin aşağı yukarı bir manası vardı: Balık tuzsuz olunca yemek yemek ne demektir? İşte, çocukluğumda ve gençliğimde tuzsuz takrirleri dinlerken ben de usulcacık bu mısrayı mırıldanırdım. Zahir hocanın lakırdı sağanağına tempo tutmak için!

Fikrimce her dersin, hatta riyaziyat[1] ve Arapçanın bile –bütün hayat gibi– latife ve şakaya, hiç olmazsa gülümsemeye gelir bir noktası vardır. Doktorun bile güler yüzlüsü hastaya yarı şifa yerine geçer. Bir uzun, sıtmalı hastalık devrine benzettiğim ve sevdiğim mektep çağında da şen hoca yüzü, kasvetli bir hastane koğuşunda güzel ve endamlı bir hastabakıcı kadar bende tahammül kuvvetini artırırdı.

Diyebilirim ki mektepte biraz okuyabildimse o tatlı dili hocalardan okudum; muharrirlikte gene biraz yazabildimse şen muharrirlerden aldığım zevkle yazdım.

Ah, Türkçemizde gül gibi bir çiçekli kelime ile başlayan gülmek ve gülümsemek ne rayihalı, ne renkli, ne yaraşıklı, ne manalı düşmüştür... Fransızcada *rire* renksizdir, neşesizdir. *Sourire* ise *souris* dedikleri fındık faresine pek benzediği için kapan gibi dardır, biraz da kiler kokar!

1 riyaziyat: matematik bilgisi

Gelelim manahnüfihimize:[1]

(Hocalıktan bahsederken bizim zamanımızın hoca tabirlerine kaymamak mümkün olmuyor!) Arkadaşının bana icatları sayıp döktüğü gün de hocalığım üstümde idi:

"Biraz da sen beni dinle," dedim. "Göğe çıkan otomobilleri, tayfasız harp eden gemileri, arzın bağrından ateş çıkaran, denizlerin altından kuvvet koparan yahut güneşin sıcağıyla makineler çeviren fabrikaları, telsizle fotoğraflar alan, suni adamlar yapan imalathaneleri, hepsini dinledim... Doğru... Fennin son terakkiyatı akla durgunluk verecek mahiyette, zihne sığar şeyler değil. Fakat beşeriyetin en büyük icadı, icatların babası ne bu saydığım aletler, makinelerdir; ne de elektrik. Asıl mühim keşif..."

"Buhar mı diyeceksin?"

"... Asıl mühim keşif pek eskidir. Milattan bin altı yüz, bin yedi yüz sene evvellerine gitmeli. Filvaki, elimizdeki vesikalara nazaran bu ihtira şerefini hangi millete vermek lazım, bilemiyoruz. Alman profesörlerinden *Homel*, Güldanilere atfetmek istiyor; Fransız ulemasından *Dö Roje*, Mısırlılara taraftarlık ediyor. Fakat ekseriyetin fikri Fenikelilerde toplanıyor. Fenikeliler hakiki mucit olmasalar bile, herhalde icadı kemale erdirdiler; sadeleştirip halkın istifade edeceği şekle soktular. Asıl bu icattan sonradır ki dünya aydınlanmaya, insanlar ışığı görmeye, bulmaya başladılar."

"Anladım, camın icadından bahsetmek istiyorsun. Efsane itibarıyla camın kâşifi Fenikelilerdir. Bunun hakkında iki rivayet, iki masal vardır. Bunun birisi; Fenike sahiline çıkan bazı güherçile tacirleri, ocak yapmak için taş bulamazlar, ge-

1 manahnüfih: bahsini ettiğimiz, üzerinde konuştuğumuz (şey)

milerindeki güherçileleri kullanırlar. Ateş yanıp da güherçile eriyince kumla karışır, cama benzer bir madde hasıl olur; şaşarlar, beğenirler, şuna, buna gösterirler; cam da keşfedilmiş olur, diğer rivayet..."

"Bilirim: Bir çoban kumsalda koyunlarını otlatırken hava kararır, fırtına kopar ve bir yıldırım düşer. Yıldırımın düştüğü yerde kumların erimesiyle cam hasıl olur, çoban bu şeffaf maddeyi şehre götürür, bakarlar, tetkik ederler, ilâahır..."

"Amma bunlar tarihen sabit vakalar değildir. Camın mucidi Mısırlılardır; Fenikeliler cam istimalini Mısırlılardan öğrenmişlerdir. On sekizinci sülaleye mensup üçüncü *Tutmozis*'ten ewel Fenike'de cam malum değildi. Halbuki Mısır'da bu firavundan çok evvel cam kullanılırdı. *Tutmozis*'in Suriye ve havalisine icra ettiği harp seferi iki memleket arasında münasebet husulüne sebep oldu. Fenike ahalisi Mısır'da camcılık öğrendiler ve demin dediğin gibi bu icadı Fenike'de tekemmül ettirerek..."

"Malum... Amma ben sana cam icadından bahsetmeyecektim; bu milletin diğer bir icadı vardır ki..."

"Ha, anladım! *Purpr* denilen ve deniz böceklerinin kabuklarından çıkarılan erguvani boya. Rivayete göre bu boyanın keşfine bir köpek sebep olmuş. Köpek o böceklerden yemiş, ağzının etrafındaki kıllar latif bir renge boyanmış; sahibi merak etmiş, böcekleri kırmış, ezmiş, kaynatmış ve bu suretle yeni bir keşifte bulunmuş. Masal kısmı bu. Tarih ise Fenikelilerin purpri Asurilerden öğrendiklerini tespit ediyor. Yalnız taammüm[1] ettiren onlardır. Hatta eski *Sur* şeh-

1 taammüm: yayılma

rindeki fabrikalarda boyanın en âlâsı, enfesi yapılır, Mısır'a sevk edilir, firavunlar, kâhinler, başrahipler, prensler müthiş bir para mukabilinde satın alarak..."

"Bu da malum. Boya icadından bahsetseydim o cihetleri münakaşa ederdik. Ne cam, ne boya, hiçbiri değil. Benim söylemek istediğim icat, bütün icatların, fennin ve sanatın temel taşıdır. Biraz evvel sayıp döktüğün o ihtiraların mekanizması içinde, bir motorda, bir çarhta,[1] bir bobinde, bir türbinde, bir ampulde, hepsinde, her şeyde hatta bütün fikri masnuatta[2] ben o ihtiranın[3] izini, tesirini, kuvvetini buluyorum.

Bütün icatların doğduğu yer dimağ değil midir? İşte bu en kudretli maddede mevcut sihirli kuvveti toplamak, saklamak, icabında nakil ve tevzi etmek için keşfedilen alet, elbette ihtiranın en mühimi, en esaslısıdır. Bunu insanlar birkaç yüz asır evvel buldular ve adına..."

"Yazı, dediler değil mi? Şimdi anladım!"

"Evet, yazı... Fenikelilerin yirmi harften mürekkep elifbası! Bu alet o kadar eskiliğine rağmen bugün dünya yüzünde mevcut bütün ihtiraattan daha fazla rağbettedir. Ne Edison'un gramofonu, ne Lumière sineması, ne Marconi'nin telsizi, ne de emsali yazı derecesinde harikulade addedilebilir. Her ihtirayı biz ona, bu zekâ dinamosuna borçluyuz."

Burası böylece –yani icatlarla kafamın pek denk olmadığı– anlaşıldıktan ve Sezar'ın hakkı Sezar'a verildikten sonra artık sıra zamanıma rastlayan sürü sepet keşifleri hikâyeye geldi. Hangisinden başlayayım?

İsterseniz en sadesinden, bisikletten!

1 çath: çark, tekerlek
2 masnuat: sanatla yapılmış şeyler, sanat eserleri
3 ihtira: buluş

IV

Bisiklet

İlk adı Velosipet idi. Velso, Latince çabuk giden manasıdır; ötesi, iyi bilmiyorum amma, İtalyanca ayak manasına kullanılan kelimeden alınmış olsa gerektir; meraklıları asri bir isim olan *pedikür*e müracaat buyursunlar. Mamafih İstanbul'da işbu aletin zebanzedi: Velespit, filispit ve lakabı ise: Şeytan arabası idi. Bilmem taşrada ne tesmiye olunurdu? *(Bu başlangıç, Ahmet Rasim'in altmış beşindeki cümlelerine benzedi; yaş, yazımda da, zehir, kendisini gösteriyor, sade aynada değil!)*

Velosipet İstanbul'a, beş yaşında ya vardım ya yoktum, o zaman girdi... Şimdi bizce, şaşılacak hiçbir marifeti ve fevkaladeliği olmayan bu basit iki tekerleğin seyrüseferi, hemen hemen bir hadise teşkil etmişti. Neden? Orasını anlatmadan evvel velosipeti ilk gördüğüm güne ait müşahedatımı nakledeyim: Erenköy'deki köşkümüzde bir akşamüstü... Fakat bu Erenköy, sonradan havagazı, şose, kurnpanya suyu getirilerek bir kasaba haline giren Erenköy değildi; yolsuz ve ışıksız, bağlık ve bostanlık, izbe ve ücra bir mahaldi. Bahçemiz ise kum serpilmiş yolları, altışar kollu fanusları, kaskatlı havuzları ve çeşit çeşit tarhları, havuzları ile henüz bir park haline gelmemişti. Civarda taş ocakları, bostan kuyuları, asker kaçakları, çoban köpekleri, bilhassa Bakkalköy, Kayışdağı, Karaman Çiftliği civarında içip için dönen sarhoş muhacir delikanlıları vardı. Sular karardıktan sonra etrafa hâlâ içimde tesiri kalmış olan bir ıssızlık çökerdi.

O akşam, bir yaz akşamı, koca incire asılmış iri bir fenerin altında (lüks lambaları daha icat olunmamıştı; elektrik de memnu, binaenaleyh çoklarında meçhul idi) ailece telaş içinde bir şey bekleniyordu. Geciken, kendisini merak ettiren bir şey... Bu şey neydi? Adını bile pek dürüst söyleyemiyorduk, iki tekerlek üzerinde yürüyen, yürüyen değil koşan, hatta uçan bir araba! At ile, eşek ile de gitmiyor, ayaklarını oynattın mı, yallah... Biraz daha gayret "pırrr!" diye kuş misali nerede ise havalanıyorsun; arkadan sapan taşı değil, ok, kurşun yetişmiyor. İşte bu harika, o akşam ilk defa İstanbul'a, hem de bizim eve geliyordu.

Ortanca birader Avrupa'ya ısmarlamış, güç bela gümrükten ithaline müsaade alınmış; kavuşmak üzereydik. Buhar ve elektrik gibi harici bir kuvvete ihtiyaç göstermeyen bu Frenk icadının memlekete girmesinde saray mahzur görmemişti.

Derken yolun üst başında bir öküz arabası gıcırtısı, sesler, müjdeler işitildi: Velosipet, sağ salim gelmişti. Bugün Avrupa'dan, küçücük sandıklar içinde pek kolay, düzenlerle sevk edilen bisiklet nerede, o nerede? Kocaman bir sandığı, dört kişi bin itina ile tutarak güç hal ile taşıyorlardı. Aman bozulmasın, bir yeri sakatlanmasın, incinmesin diye –sanki dibinde, üç turunç masalındaki uyuyan sultan yatıyormuş gibi– korka korka, öyle endişelerle açtılar ki bana, çocukluk bu ya, içindeki alet, demirden değil, avize gibi billurdan yapılmış hissini verdi. Hoş avize bile olsa ancak böyle sarılıp sarmalanırdı. Talaşlar, mukavvalar, sargılar, neler de neler!

Nihayet velosipet göründü. Herkeste bir heyecan... Ben ikide bir, halkın bacakları arasından yol bulup yaklaşı-

yorum, farkına varıyorlar, dokunurum, kırarım, koparırım diye hemen uzaklaştırıyorlar.

Böyle narin, çürük, çocuk eliyle sakatlanmaya müsait bir arabanın kocaman ağabeyimi taşıyıp ta uzaklara götürebileceğine şaşmakla beraber ümidimi kesemiyordum da... Belki, büyüyünce binmek bana da kısmet olurdu. Zaten, daha evvel, evde ne hesaplar yapılmıştı... Kayışdağı'na on dakikada varılabilir miydi? Kabil değil. Komşulardan eski kafalıların fikri buydu. Yeni düşünceliler, on dakikayı çok buluyorlardı; o kadar ki bir lahzada, gözünü kapa, aç, suyun başındasın, diyorlardı. Sonra, bir mesele daha: Acaba birader binmeye, kullanmaya muvaffak olacak mıydı? Annem endişeden sapsarıydı; beklenen bu şeytan arabasının oğluna bir bela olmasından korkuyor, aylardan beri rüyasında kardeşimi Zümrüdüanka gibi acayip bir kuşun sırtında göklerde uçarken, yuvarlanırken, düşüp bin parça olurken görerek haykıra, ağlaya uyanıyordu. Babam: "Biner," diyordu. "Mademki Avrupa'da biniyorlar!" Dayım süratin, tehlikenin aleyhindeydi: "Biner, biner, amma ne mucip?" diyerek vaziyeti hoş gözle görmüyor, büyük ağabeyim ise Paris'ten yazdığı mektupta kardeşine: "Aferin birader, bir teceddüt[1] yapıyorsun!" gibi cümlelerle takdirler yağdırıyordu. *(Bütün bu işlerin böyle olduğunu o zaman bilmemekle beraber, sonra ev halkının seciyelerini anladığım için böyle olduğuna hükmetmekte şimdi kendimi pek haklı görüyorum.)*

Hülasa, velosipet sandığından çıktı, saatlerce seyir ve temaşa, tetkik ve tetebbu[2] edildi; ben uyuyakalmışım. Sabah-

1 teceddüt: yenilik

2 tetebbu: bir şeyi iyice inceleme

leyin, pencereden bahçeye baktım: Ağabeyim, bahçıvanla uşağın arasında, iki tekerleğin ortasındaki el ayası kadar ufak bir yaylı meşin üzerine oturmuş, orsa boca, düşe kalka, yalpalaya sendeleye talimlere başlamış. Hatırımda kaldığına göre çok sürmedi, bir iki yara, bereye mal olduktan sonra, haftasına velosipet yaz mesirelerinde kendisini gösterdi. Gösterdi amma bir kıyamettir koptu: Zilini çıngırdatarak "vız!" diye arabaların arasından kayıp geçti mi, ne kadar hayvan varsa hepsinde bir ürkme... Azılı konak beygirleri şaha kalkıyorlar, gemi azıya alıyorlar, oku, dingili kırıyorlar, seyisler düşüyor, kadınlar bayılıyor, çocuklar ağlıyor; simitçi tablaları helvacı kutuları, dondurma takımları devrilip seyran yerlerinde bir feryat, bir figan, bir ihtilal ki maazallah! Ya köpekler? Akılları başlarından gitti; boğulurcasına havlarlar, hem koşarlar, hem kaçarlar, hem de ulurlardı...

Oğluna müsaade ettiğinden dolayı kerliferli ahbaplar babamı hep tayip[1] ettiler: Ricali devletten birinin evladına, böyle iki tekerlek üzerine binip, kamburu çıkmış, kan ter içinde gezmek, elalemi telaşa düşürmek yaraşır mıydı? Ahırımızda, hamden sümme hamden, binek, araba, her cins at vardı...

Peder bu lafları dinlemedi ve üç aya kalmadı İstanbul'un içi şeytan arabasıyla doldu. Artık atlar ürkmüyor, köpekler havlamıyor, yaşlılar kızmıyordu. Ona da alışılmıştı. Türk gençliği spor hayatına işte bu tarihten itibaren ve bu makine ile girmiştir.

Ben, ömrübillah bisiklete ayağımı basmadım.

Zira kuru ardımı avuç içi kadar sert bir yaylı meşin parçasına iğreti dayayarak, çalabacak, iki büklüm, dünyayı

1 tayip: ayıplama, kınama

görmeden, çıngır mıngır ve şansız, şerefsiz dolaşmaktan, etrafımı görmekten ziyade kendime baktırmaktan zevk alamayacağımı anlamıştım.

Hayalimde bisikleti maymuna pek yakıştırırdım. Derdim ki: "Bunu maymunlar diyarında bir maymun icat etmeliydi!" Nihayet, bir gün aklımdan geçeni cambazhanede gördüm: Dört elbiseli maymun bisiklete binmiş, karşımda geçit resmi yaptı.

Anladım ki maymun hindistancevizi ağacından sonra kendisine en çok yakışan yeri bulmuştur!

Fakat vakta ki, bu yaz İstanbul köylerinde, bisikletli körpe hanımların üçer, beşer gezintilerine şahit oldum, fikrim değişti; hoşlanmıştım.

Bisiklet, modern kız için, eski görücü iskemlesini görüyor. Yalnız yüzünü değil, asra uygun atletik kabiliyetini de orada tetkik ediyoruz.

Artık gelinimizi bisiklet üstünde seçeceğiz.

Hem bunun zamana uyan sembolik bir manzarası da var: Baldırları oturduğu meşin gibi katı, ayaklarının altı bastığı pedallar kadar sert, kösele tenli bir peri –*şort*lu yirminci asır meleği– saadete doğru, nikelden iki kanat açmış, uçuyor!

V

Sinema

Altı yaşında var mıydım? Ancak...

Bir gün baktım, dayım bir buzlu cam üzerinde simsiyah mürekkeple kocaman bir şeyler yazıyor, bir levha yapıyor.

Güçlükle sökebildim: *Canlı fotoğraf...*

Canlı fotoğraf da ne ola?

Eski zaman fotoğraflarında can nerede, bet, beniz bile yoktu. Sarı ve solgun, silik ve sönük şeylerdi; yüzümüzü tauna[1] tutulmuş Çinliye çevirirlerdi.

Zaten makine önünde durmayı da bilmezdik: Lahitte yatan mumyanın ayağa kaldırılıp duvara dayatılmışına benzerdik. Öyle ruhsuz, sargılı gibi, ayrıca da gözsüz çıkardık. Nerede şimdiki gibi gözbebekleri fosforlu klişeler?

Manzara resimleri ise sanki güneş tutulduğu zaman çekilirdi... Elmasiye yaptığımız jelatin üstüne kopya edilmiş sanacağınız bir tutkallı renkte!

Demek bunun canlısı çıkmıştı.

Acaba candan maksat nedir? "Canlı mı, cansız mı? Yenir mi, yenmez mi?" oyunundan bildiğime göre canlı demek yer, içer, koşar, gezer, uyur, uyanır demekti. Kanatlı ise uçardı da...

O halde bundan sonra odalara canlı resimler koyacağız. Bunlar yürüyecekler, konuşacaklar, ağlayıp gülecekler, öksürüp aksıracaklar, hastalanıp yatağa girecekler... Ayrıca su vereceğiz, yemek yedireceğiz. Bir iş ki... Hem sonra, ben acıkacağım, resmim de acıkacak mı?

Bir düşüncedir aldı...

İstanbul'da ilk sinemanın adı, işte, bu beni düşündüren, hülyalara sürükleyen acayip terkipti: Canlı fotoğraf...

Onu, evvela bir Fransız ressam memlekete sokmuştu. Büyük kardeşimin Paris'ten tanıdığı didon sakallı bir ressam!... Biz de ona yardım ediyorduk, ismin Türkçesini uydurmuş, şimdi de levhasını yazıyorduk.

1 taun: veba

Uydurduğumuz isim, zahir bende de hasıl olan yalan, yanlış, fazla şümullü fikirlerden dolayı tutmadı. Bir uzun müddet ona, beynelmilel ismiyle sinematograf, sonra da sinema denildi.

Bu sinema kelimesinin Yunanca *hareket* manasına geldiğini o zaman kimya tahsilini bitirip Fransa'dan gelen kardeşim elbette bilirdi. Fakat *hareketli fotoğrafı* halk dilinde tutmaz diye *canlı*ya çevirmişti. Ecnebisini alıvermek daha doğru olurdu. Amma ben bunu diyecek yaşta ve başta değildim. Araplar otomobile *seyyare*, telefona *hâtıf*, posta ve telgrafa *elberk* ve *elberid* kelimelerini uydurmuşlardır; fakat söyleyene pek rastlamadım. İcat edenin verdiği ve fen dünyasının kabullendiği isminden ayrılmamalıdır. Siz telgrafa bakmayınız; o fenni tabirlerin Türkçeye uygunudur. Amma aslındaki tel bizim Türkçemizdeki madeni ip manasına gelmezmiş. Yunanca *télé* uzak demekmiş... Ziyanı yok; siz yakışık alışına bakınız. Telsiz de gene bu yakışıklığın neticesi olarak tutmuştur ve tuhafı Frenkçesi bizimkinin tercümesidir.

Buzlu cama yazılan *canlı fotoğraf*, bir kutu şekline girip Direklerarası'ndaki meşhur Feyziye kıraathanesinin kapısına asıldı *(bu binanın yerini geçen gün gezerken boş buldum)*. İlk sinema orada değil, daha evvel, gene bu Fransızın makinesiyle Beyoğlu'nda Galatasaray karşısında gösterilmeye başlanmıştı. Amma İstanbul tarafında oturanların çoğu için Beyoğlu'na geçmek sadece uzun ve zahmetli bir seyahat değildi; oldukça ayıp, suça benzeyen de bir işti.

Bundan dolayı asıl İstanbul halkı sinemayı Direklerarası'nda seyretti.

İçeri girenler baktılar ki Kâtip Salih'in ramazan geceleri

kibar müşteriler için Karagöz oynattığı yere bir beyaz perde gerilmiş.

Bekleştiler.

Havagazı lambaları birer birer, muslukları kısılarak, söndürüldü. Âlâ! Tıpkı Karagöz gibi demek canlı fotoğraf da karanlıkta oynayacak.

Kulakları rahatsız eden bir makine sesi, bir ışık... Amma Karagöz'deki gibi perde arkasından değil, önden yukarıdaki bir delikten vuruyor... "Tıkır tıkır! Tıkır tıkır!" Perdede bir sürü lekeler kaynaşmaktadır. Derken bir resim, resim amma duran kısmından değil, hem umumi heyetiyle oynayıp titriyor, hem de içinde görünenler...

İlk filmler gayet iyi hatırımda kalmıştır: Bir trenin istasyona gelişi... Bu ciddi filmdir. Komiği de vardır: Tahtakurularıyla yatağında boğuşan ve saplı süpürge ile bunları temizlemeye çalışan entarili bir adam...

Birincisine şaştık; ikincisine hem şaştık hem güldük.

Lambalar tekrar yandı; fazla kısılıp da sönenlerini de meşaleli bir sopa ile yaktılar; aydınlığa kavuştuk. Gözlerimiz kamaşmıştır; yarı kör bir halde dışarıya çıkıyoruz. Amma sendeleyerek, deniz tutmasından sonraki bir yürüyüşle!

Zira canlı fotoğraf, Yunanca ismine, yani hareketli fotoğrafa o zaman daha uygundu. Hatta hareketli değil, canlı değil, bu, sallanan, sarsılan, tir tir titreyen bir fotoğraftı; ispazmoza tutulmuş fotoğraf!

Kapıdan çıkanlara da o sallantı ve titreyiş sirayet etmişti. Hepimiz, gözlerimizi kırpıştırarak tintin, salına sarsıla bir acayip tarzda yürüyorduk. Yürüyüşümüze caddede bekleyen arabacılarla içeriye giremeyen parasız meraklılar hayretle bakıyorlardı. Düşününüz o zamanki ağır ağır, salına salına,

vakarlı ve temkinli İstanbul efendisi yürüyüşünü, bir de bu Frenk çırpınışını!

Fes denilen serpuşun da acayip bir hali vardı: Böyle yeni, fenni ve şaşırtıcı vakalar esnasında adama büsbütün bir bönlük verir, sanki kulaklarımıza kadar geçer ve püskülü muallim Naci'nin *Kuzu* manzumesinde sallanan kuyruktan bahsederken yaptığı tarife:

Dünbale ise hemişe cünban!

tavsifine[1] uygun bir titreyişe tutulurdu.

(Ben yaşta olanlar bu Kuzu manzumesini hâlâ ezberden okuyabilirler. Hocalarımızın ezberletmeye pek düşkün oldukları güya ciddi ve hisli, hakikatte misilsiz derecede gülünç ve adi bir parça idi. Ve en tuhaf ciheti de öz Türkçe kelimelere, hiç kullanılmayan, manası bilinmeyen yabancı kelimelerin pek uyuyormuş gibi katılmasında bulurdum:

Ey süt kuzusu nedir bu naliş?
Kim oldu sebep bu infiale?
Mader vererek sana nevale?
Pehlusını etmiyor mu baliş?

Pehlu ve baliş? Bunları çocuk öğrenip de ne yapacak? Veysi'yi bile karıştıracak olsa güç rast gelir!

Manalarını şuracıkta söyleyeyim mi? Hayır. Ne çektiklerimizi biliniz diye gizleyeceğim.)

Canlı fotoğrafın yalnız ismi değil, başlangıçta kendisi de tutmadı.

---

1 tavsif: nitelendirme, niteliklerini söyleme

Karagöz, bir müddet daha ona galebe çaldı. Yolda gezici esnafın ayaklı bir sandık içinde gösterdikleri dürbünlü fotoğraf da piyasadan çekilmemişti. Halk, hâlâ, Avrupa şehirleri hakkındaki malumatı bu sabit resimlerden alıyordu: Paris'te Konkord Meydanı ve opera tiyatrosu, Londra'nın asma köprüsü, Roma'da Saint Pierre Kilisesi... Dünya manzaralarından da Hindistan'da fillerle kaplan avı, Afrika nehirlerinde timsahlar, Amerika'da Niagara Şelalesi, ilâh...

Bu resimler, dürbünün karşısında bir müddet dururlar, sonra "tırk!" diye düşerler, yerlerine yenileri gelirdi. *Şantan* değildi, amma *parlan*dı: Kutu sahibi sıralarını bildiği için ballandıra ballandıra ve müşteri bulmak ümidiyle bağıra bağıra izahat verirdi.

Fakat sinema birdenbire aldı, yürüdü; Karagöz'ün perdesini tam manasıyla viran etti. Kalbur içinde nohut sallayarak deniz fışırtıları, gaz tenekesi vurarak da gök gürültüsü yapılmak suretiyle bir aralık sesleşir gibi de olmuştu. Sonra bunların da çaresi keşfedildi. Artık sinema sesli, sözlü, şarkılı, renkli ve tam manasıyla canlıdır.

Kardeşimle dayım ona –kırk şu kadar sene evvel– *canlı fotoğraf* demekte meğerse büyük bir isabet göstermişlermiş.

Buna *kehanet* de diyebiliriz.

VI

Petrol Lambası

Dünyaya gözümü açtığım zaman ben petrol lambası gördüm.

Fakat babam ancak kandil görmüştü.

Zeytinyağı kandili? Bilir misiniz ki doksan sene evvel doğmuş olan babam gibi milattan asırlarca önce doğan bir Fenikeli de onu görmüştü *(kandil de Fenike icadıdır).* Demek ki kandil –çalı çırpı yakarak aydınlatmayı düşünmüş ilk adamlardan sonra– tarihin oldukça karanlık bir devrinden başlayarak ta babamın dünyaya gelişine kadar büyük bir fark göstermemiştir!

Mumun icadı da yeni sayılır. Zaten mum nedir? Çanağı kendinden, fitilini barsak gibi içine sıkıştırılmış daha terbiyeli, eli yüzü daha akça pakça iri endamlı kandil değil mi? Mum hantal kandile göre bir Çerkez halayıktır. Karşımızda el pençe divan durur, fakat ayrıldığı yurdu ve kaybettiği hürriyeti için gözyaşı döker. Ben acıklı ve ağlamış suratlı manzarayı sevmediğim için mumdan haz etmem. Eski zamanlarda ham petrolü kandilde yakarlardı; o itibarla yeni bir keşif de değildir. Fakat bu yanar ve yakar su Amerika'da fışkırınca lamba fikri de zihinden fışkırdı: Kandile basit şekilde temizlenmiş gaz koydular, fitilini bir cam bacaya soktular, oldu petrol lambası!

Yetmiş küsur senelik yeni bir icat... Bize, şimdi Nuh Nebi zamanından kalmış gibi geliyor! *(İlkmektep hocalarına tavsiye ederim, bu makalelerimin münasip ve kusursuz, hatasız parçaları çocuklara hoş ve faydalı bir kıraat ve imla dersi olur. Ağır üsluplu ve koyu ruhlu fen hocalarının kitaplarından kurtulunca yüzleri güler. Çocuk şen olmalıdır. Dördüncü Henry, ara sıra tilkiliğini bırakır, eşek olur, yavrularını sırtına bindirirdi. Hem onları güldürürdü, hem kendi gülerdi!)*

İlk petrol lambasını babam şöyle anlatmıştı:

"Pek küçüktüm *(o kadar küçük olmadığını şimdi petrol lambasının icad-ı tarihinden anlıyorum amma yaşlının maziden bahsederken kendisini küçük görmesini de kendimden anlamaktayım).* Bir akşam eniştem Kadri Efendi, Beyoğlu'ndan birtakım paketlerle geldi. "Gelin çocuklar," dedi. "Size ne getirdim, ne göstereceğim, şaşacaksınız!"

Sicimler çözüldü, kutular açıldı, amma öyle bir dikkatle; sarsmadan, çarpmadan, nefes almadan ki... Baktık: Cam bir kavanoz, üstünde sarı madenden çarhlı bir makine, buna uzun bir şerit takılmış; çevirince aşağı yukarı işliyor. Ne ola yahu? Başka bir paketten de teneke bir kutu çıktı; içinde bir su var. Eniştem:

"Aman," diyordu. "Buna pek yaklaşmayınız, ateşe yaklaştırmayınız, mum ve kandilden uzak tutunuz; patlar, maazallah hepimiz tutuşuruz, ev de yanar."

(Bu ev, gurbetten geleli beri gidip göremedim, sormadım amma, sanırım, yanmamıştır. Hırka-i Şerif Camii'nin karşısında kocaman bir konaktı. Bahçesinde zamana göre az tesadüf olunan bir şey, bir camekânlı limonluk vardı. Büyük kolerada halka limon dağıtıldığını söylerlerdi.)

Tenekedeki su bir damlası dökülmeden kavanoza kondu, fitil içine uzatıldı. Biraz bekledik... Dükkâncı öyle tarif etmişti. Sonra... *(Burasını aklımda iyi tutmamışım. Kibrit icat edilmiş miydi ve hangi sene İstanbul'da kullanılmaya başlandı? Tan gazetesine bir mektup yazarak soracağım.)* Bu fitili yaktık ve şişesini geçirdik.

Aman Allah! Odayı bir keskin aydınlıktır kapladı, gözlerimizi yummaya mecbur olduk. Mumların ışığı sararmış, sanki birden sabah olmuş, sabah değil öğle güneşi içeri vurmuştu!

Halbuki yanan bu lamba sonradan 4 numara dediğimiz lambalardan belki de daha fersizdi! Fakat bunu o zamanki insanlara kıyas edelim. O hanımlar ki bir mum ışığının başına toplanıp tentene örerlerdi; o efendiler ki bir kandil önüne geçip pirinç üzerine Kulhüvallah, yumurta üstüne Yasin-i Şerif yazarlardı.

İşte babam ilk petrol lambasını böyle anlatmıştı; bizi güldürmüştü.

Vakta ki büyük harbe girdik, petrol tükendi, sıra haşhaş yağı kandiline geldi ve bu kör kandilin altında pineklerken kara haberler her taraftan üşüşmeye başladı, ağlamıştık. Mum gibi eriyen, yağ gibi tükenen askerlerimiz için, kaybettiğimiz ışıklı memleketlerimiz için ağlamıştık.

İnsan sanır ki havagazı, daha karışık tasfiyelere uğradığı, daha pratik ve modern şekilli olduğu ve borularla yeraltından geldiği için petrol lambasından çok sonra kullanılmaya başlamıştır.

Değil!

Paris'te 1817 senesinde havagazı yanarken daha petrol lambası akıldan geçmiyordu. İstanbul'da ise havagazının Sultan Mecid zamanı kullanıldığını geçen gün Akşam'ın hoş bir yazısında okumuştuk.

Çakmaktaşından ve kavdan evvel kibrit icat edilmiş kadar bu, benim tuhafıma gidiyor ve mantığıma dokunuyor. "Nuh, tufandan korunmak için bir tahtelbahir[1] yapmıştı... Su üstünde yüzen gemi modern bir icattır!" demişler gibi şaşıyorum.

Hafif ruhlu olduğundan mı nedir, havagazına sempa-

1 tahtelbahir: denizaltı

tim vardır. Yanarken karanlıktan kurtulduğuna kendisi de "oh!" der gibi bir hoş pohlar ki...

Petrol lambalarının bütün şekilleri hâlâ gözümün önündedir. Tek çift, yuvarlak fitillilerinden şiş karınlı, ayaklı, heykelli bir sürü çeşitlerine kadar...

Akşama doğru bu lambalar hazırlanırdı: Gazını doldururlar, fitilini düzeltirler, şişelerini silerlerdi. Şişe temizlenmesi beni, çocukluğumda epeyce eğlendirirdi; hohlanmasına ise bayılırdım. Şöyle deliğini ağzına yaklaştırıp bir "hoh!" çektin mi içine hafif bir buğu dolardı; sonra bezi bir değneğe sarıp sokar, çevirir, çevirir, gıcırdatırdın... İyi cinsleri billur gibi parlardı.

Fakat bu lambalar belalı, zahmetli, kazalı, kirli şeydi.

Oturanların odasına gece yarısı yeniden petrol koymak, fitilin yanık yerini kibrit ucuyla temizlemek, şişesi çatlarsa değiştirmek, konsollar üzerinde aynalardan uzak tutmak, falan, filan, bir sürü zahmeti, mihneti vardı. Yeni doğmuş çocuğa bakar gibi –ikide bir kundağını açmak, bezini değiştirmek, sütünü vermek, ayağını, kolunu çeyreklemek kabilinden– daima meşgul olurduk.

Ya, farkında olmayarak tütüşü? Ahmakıslatan yağmurun islisi!

Bir de bakardık ki hepimiz zenci rolüne çıkan panayır komikleri gibi siyahlaşmışız. Sade biz mi? Kanepe, koltuk, o zamanki kat kat tül, kadife muşamba perdeler, hepsi, her şey... Sanki odanın tavanı kalkıvermiş ve içeriye gökten bir kara kar serpiştirilmiş!

Bazen bu isler, örümcek ağı gibi köşeleri örter, oluktan sarkan buz parçaları gibi de salkım salkım bir nevi stalaktitler şekline girerdi.

Sakal, bıyık da revaçta ya... Çoğunun çehresi bir nevi simsiyah karla örtülmüş bodur şimşir fidanına benzeyiverir, şöyle tutup kökünden silkeceğim gelirdi!

Beyaz kardan kurtulmak kolay: Yıkanmış köpek gibi sıkıca bir sarsıldın mı düşer, gider. Lamba isi soğuk su ile sabunla da gitmezdi. Böyle bir gecede, evde hamam yandığını, misafirlerin ve halkın yıkandığını, ertesi günü de büyük temizlik yapılıp çamaşır kazanları kaynadığını pek âlâ hatırlıyorum.

Ben bunları düşünerek de elektrik faturasını –kaç lira tutarsa tutsun– güle sevine veriyorum.

VII

Fonograf

Bisiklete, ilk icadı sırasında nasıl velosipet, sinemaya canlı fotoğraf denilirse, gramofonun ilk adı da fonograf idi. Fakat velosipet, adını değiştirmekle beraber, şeklini hemen hemen muhafaza etti; halbuki fonograf, isminden fazla değişti, adeta kurbağalar, tırtıllar gibi istihaleler[1] geçirdi. Ben yaşta olanlar pek mükemmel hatırlarlar: Plaklarından tutunuz da sesine, borusuna, kutusuna kadar bambaşka bir şeydi; gayet münasebetsiz, sevimsiz, cırlak ve cızıltılı bir nesneydi.

Ondan evvel, ağabeyim Paris'ten bir sandık getirmişti, üzerine binbir delikli çinko tekerlekler geçirilip el ile çevrilince yavan yavan çalmaya başlardı; hepimizin, ille hem-

1 istihale: değişim, başkalaşım

şirenin sinirlerini oynatır, zevk, keyif nerede, içimize acı, sızı verirdi... Pek bayağı bir aletti; karşımızdaki Rum taşçıya hediye ederek kurtulmuştuk. Fonografa gelince, ne kadar hımhım, kekeme, pepeme, cıyırtılı, cazırtılı, hülasa berbat bir çalgı sesi değil, insan sedası çıkarmak itibarıyla dünyayı hayrette bıraktı.

Hatırımdadır, yaşım on, on iki... Selamlıkta, sekiz on misafir, o zamanki adet, terbiye iktizası, pederin karşısında tespih takırtısını dinleyerek adap ve erkân ile otururlarken içeriye evin devamlılarından biri, Hacı Hafız Efendi girdi. Hacı Hafız Efendi aşağı, Hacı Hafiz Efendi yukarı... Hoş onun gibi bir de Hacı Bey vardı, Hacı Bey geldi, Hacı Bey gitti...

Hacılıkla hafızlık –eski zamanda– insanı adından eden bir unvandı. Fakat o kadar yerleşirdi ki yüzde bir kişi bu Hacı Bey ve Hacı Efendi'nin isimlerini bilemezdi.

İşte hâlâ asıl adı bence meçhul olan bu hem Hacı, hem Hafız Efendi o gün, bir teheyyüç[1] içinde, yerine geçip oturduktan sonra *(devamlı misafirlerin yerleri değişmezdi ve herkes bu mevkilere hürmet ederdi)* dikkatimizi celp için bir hayli lâhavle, sübhanallah çekti ve babamın "Ne o, Hafızım, gene ne oldu?" gibi iltifatlı sualine karşı şöyle başladı:

"Fatır-ı[2] mutlak hazretlerinin beni beşere bir lütfu ilahisi olan akıl ve idrakin en şayanı hayret bir delil-i bahirin[3] müşahede ve istima[4] eyledim, hayretten donakaldım. Frengin biri bir makine icat etmiş, hâşa sümme hâşa, insan gibi söz söyletiyor, konuşturuyor!

1 teheyyüç: coşma, heycanlanma
2 fatır: yaratan, yaratıcı
3 bahir: belli, besbelli, apaçık
4 istima: dinleme, işitme

Hepimiz şaştık, hatta latife kıyas edenler oldu; fakat Hafız Efendi hem natıkalı, hem zekidir, anlattı: Biraz evvel Beyazıt Meydanı'ndan geçmiş, Sahaflar Çarşısı'na sapmış, Çarşıkapı'ya yaklaşırken bakmış, bir dükkânın önünde elli altmış kişi toplanmış, içeriyi seyrediyor. "Destur!" demiş, ahaliyi yarmış ve minelgaraib...[1] Ortada dikiş makinesi biçiminde bir alet; fırfır dönüyor, döndükçe siyah bir üstüvaneyi[2] döndürüyor. Etrafına altı kişi oturmuş, kulaklarına lastik borular takmış, bir şeyler dinliyorlar ve kâh gülüyorlar, kâh şaşıyorlar.

Ne ola ki? Hafız Efendi sormuş: "Söz söyleyen makine," demişler. Durur mu? Kuruşu vermiş, o da kulaklarına memeli lastik boruları sokmuş. Ne dersiniz, bir herif, içeriden kah kah gülmüyor mu ve İngilizce konuşmuyor mu?

Hayret!!!

Misafirlerden inanmayanlar oldu: "Arkasına biri saklanmıştır, o söylüyordur..." dediler. Bazısı da inandı: "Kâfirler bakalım daha ne yapacaklar, bir ölüye can vermedikleri kaldı..." mütalaasında bulundular. Bir hoca: "Dinlemesi haramdır," fetvasını verdi. Babam buna itiraz etti; hepsi, ev sahibini tasdike koyuldular. Muhabbet uzadı, gitti. Benim de içime bir kurttur düştü: Lakırdı eden, insan gibi gülen makineyi ille görecektim!

İşte İstanbul fonografı ilk defa orada, bu şekilde işitti. Sonra Vezneciler'de makineci Salim'in dükkânına getirdiler. Amma gene kulaktan takma cinsinden... Plaklar: Bir İngilizin kahkahası, Abdülezel Paşa'nın nutku, meddah

1 minelgaraib: garip, şaşılacak şey
2 üstüvane: silindir

Aşkın'ın Yahudi taklidi gibi şeylerden ibaretti. Derken borulusu revaç buldu, yalnız plaklar hâlâ yumuşak balmumundan ve üstüvane şeklindeydi. İyotlu pamuk şişelerini andırır, kutulara bin itina ile konulur, dönerken bir tüy süpürge ile üstleri mütemadiyen silinirdi.

Fonograftan şarkı dinlemek, keçiboynuzundan bal yutmak kadar zahmetli idi. Daha sonraları sert, yassı plaklar icat edildi, gramofon çıktı ve Amerikalının ses makinesi ucuzlayarak dünyayı saza, söze, gevezelik ve gürültüye boğdu. İstanbul'un içinde o ne haldi? Sıra sıra, dizi dizi kahvelerin olduğu caddelerden, mesela Sirkeci veya Galata'dan geçerken avaz avaz, bed bed, cızır cızır veya hırıl hırıl, kırk elli gramofonun hep birden ve ayrı ayrı nağmelerden çalıp çırpması kulak kemirir, yürek tırmalar, kafa patlatırdı. Bayağılığın o derecesine tahammül edemediğim için çok defa arka sokakları seçerdim. Seyir yerlerindeki seyyar gramofoncular ise kocaman borulu aletleriyle mevcut pespayeliğin üstüne tüy dikerlerdi. İnce zevk sahiplerine dünya haram olmuştu; makineler öttükçe elaman çekiyorduk.

Elbiseci camekânlarında duran balmumu makineler insana ne kadar benzerse fonografın balmumu silindirlerinden çıkan ses de insan ve çalgı sesine o kadar benzerdi. Biri vücut kalıbı, öteki sesin kalıplaşması... Ruhu kavramayan, sıcaklığı gönüle sarılmayan bir şey. Geniş bir hayal ve marazi bir hülya yardımıyla cansız mankeni maşuka diye kucaklamaktan zevk alış gibi... O tenin ve o sesin muhakkak soğuk temasını duyardınız; tam kâmını alamazdınız.

Zaten yavaş yavaş da modası geçiyordu.

Derken dünya dans merakına uğradı, fonograf da por-

tatif gramofon şeklini alarak bahçıvan ve bekçi kulübelerine kadar girmediği yer bırakmadı.

Yalnız, Edison'un torununa yılbaşı hediyesi olarak yaptığını sandığım bu icat, hâlâ benim evime uğrayamamıştır.

Sakın karilerim[1] hediye olarak göndermesinler; geri çeviririm!

İçinizden "Çevirmezsin!" diyorsanız aldanıyorsunuz.

Gene ne olur, ne olmaz, göndermeyiniz!

Zira gramofonu sevmem ama gönül kırmayı hiç sevmem.

VIII

Elektrik

Sultan Abdülhamit bir gece yatağından çırpınarak uyandı; kendini yere attı: "İstemem! İstemem!" diye haykırıyordu. Cariyeler koşuştular, koluna girip kaldırdılar, yüzüne kolonya serptiler, çiçek suyu içirdiler. Biraz ferahladı, hafif hafif geğirmeye başladı.

(Mukaddemem bizdeki tarihi makale ve romanlara benzedi, affedersiniz!)

Padişah'ın uykusunu kaçıran bu istemediği şey neydi?

Elektrik!

O gün bir ecnebi şirket İstanbul'un elektrikle aydınlatılması için imtiyaz talebinde bulunmuştu.

Abdülhamit elektriği niçin istemiyordu?

Yıldız Sarayı'nı havaya uçururlar diye...

1 kari: okuyucu, okur

Kendisinin künhüne akıl erdiremediği bir esrarlı kuvveti ahalinin eline veremezdi. Düşününüz: İki tel dolana kıvrıla, havadan veya yeraltından geliyor, geliyor, ta yanı başınıza, yatağınızın başucuna akrep gibi kuyruğunu büküp yapışıyor. Bu, öyle bir akreptir ki zehirli iğnesini, herhangi bir adam, yüzlerce, binlerce metre uzaktan, kilometrelerden harekete getirebilir; bir bombayı, bir barut lağımını patlatabilir.

"İstemem! İstemem!"

Bundan tabii bir feryat olabilir mi?

Binaenaleyh bu padişah devrinde İstanbul elektrikle aydınlatılamadı ve atlı tramvaylardan kurtulamadı *(halbuki Beyrut'ta ve Selanik'te tramvaylar elektrikliydi amma elektrik ne derece kudretli olsa, gene Makedonya ve Arabistan'dan Beşiktaş tepesine erişemezdi)*.

Tuhafı şu ki, Yıldız Sarayı'na, hususi motorla işleyen elektrik vardı; kendisi elektrik ışığında otururdu. Sefarethanelerde, Osmanlı Bankası'nda, bazı vükela ve mabeyinci konaklarında da elektrik bulunurdu. Ben de onu ilk defa oralardan tanımıştım.

O devirde elektrik bir küçük ve hususi zümrenin ışığıydı, divan edebiyatı gibi...

İstanbul halkı ilk umumi elektriği nerede görmüştür? Aklımda kaldığına göre Kadıköy-Haydarpaşa hattına işleyen *Ferah* vapurunda!

Bir gün ahali haber aldı: İdare-i mahsusa yeni bir vapur getirtmişti, saray gibi bir şey... İçinde elektrik varmış; geceleyin bir yandı mı gelin gibi oluyormuş; iki taraftan öyle ışık salıyormuş ki denizi donanma gecelerine döndürüyormuş!

Aylarca halk bu vapuru görmeye koştu, elektrik lambalarına hayran hayran bakakaldı. Halbuki ilk elektrik ampulü yuvarlacık, ufacıcık bir şeydi; içinde tire kadar ince, bir zamanlar hanımların alınlarını süsledikleri akroşkörler biçiminde bir tel helezonu vardı; yanarken bu tel ağır ağır kızarır ve kızılca bir ziya neşrederdi; sönünce de kızıllığı bir müddet sürerdi. Hem sabit bir ışık da değildi, ara sıra titrer, söner gibi olur, tekrar aydınlanır, bir kararda gitmezdi. *Ferah* vapurununkiler ise daha titrek, daha kızıl ve daha sebatsızdı.

Öyle amma fener ve asma lamba ile aydınlanmış loş vapur salonlarına, kamaralarına alışmış olanlara pırıl pırıl, göz kamaştırıcı ve iç açıcı geliyordu. *Ferah*, yalnız genişliğinden dolayı bu adı almamıştı, bol ışıklı oluşunu da hesaba katmışlardı.

Pek iyi hatırlarım: *Ferah*'tan evvelki vapurların alt kat salonunun ortasında koyu nefti çuha örtülü bir masa dururdu; bu masaya sütbeyaz fanuslu bir asma lambadan ölgün bir ışık dökülürdü. Halk, birbirlerinin ayaklarına basarak yürür, yerini güç bulur ve yorgunlukla loşluğun tesiri, uyuklamaya koyulurdu. Fena şeyler düşündürücü bu yarı karanlık ve derin sükût içinde denizin vapur küpeştelerini mütemadiyen sıvazlayan akışını, hışıltısını dinler, rutubetini hisseder, esnerdim. Yolcuların yüzünde işini bitirip evine dönenlerin neşesi değil, sürgüne gönderilmek üzere vapura irkâb[1] edilmişlerin kederi okunurdu. Çehreler öyle gölgeli, karaltılıydı. Sakalların da tesiri vardı ya!

Ferah'ın elektrikleri bir af ve geri dönüş müjdesi gibi

1 irkâb: bindirme, bindirilme

hayata kavuşma şevkini getirmişti; yüzler aydınlandı. Gece seferlerine kalanların adedi çoğaldı.

Paris sokakları 1879'da elektrikle aydınlatılmaya başlandığına göre bu ışığın İstanbul'a gelişi pek geç kalmamıştır.

Umumi harbin son senesi Anadolu'dan döndüğüm zaman şehirde elektrik ve elektrikli tramvay bulmuştum. Bu defa gurbetten avdetteki fark şuydu: Elektrik Anadolu yakasına da geçmişti ve tramvaylardaki Müslüman hanımlarına mahsus perdeli yer kalkmıştı.

Şu son değişiklik, elektriğin icadı kadar mühimdi; yeni Türk tarihindeki koca bir inkılabın belli başlı şahidi oluyordu.

"Baylar, bayanlar... Biletler!" cümlesinde dünyaya parmak ısırtan sosyal Türk hamlesine işaret vardı.

Avrupa elektrik ışığıyla bizim gözlerimizi parlatmıştı; bizde şu akıl almaz marifetimizle onun gözlerini kamaştırmıştık: Kadınımızın yüzündeki peçeyi atarak...

Bu, içten dıştan bir aydınlanıştı!

On beş sene evvel Trablusşam'a gittiğim zaman şıkır şıkır elektriklerle donanmış bu portakal şehrinde gayet acayip, müzelere yakışır bir köhne şey gördüm: Tek atla işleyen hantal iki tramvay arabası... Amma öyle, bizim eskiden İstanbul'da ve İzmir'de gördüklerimiz gibi oldukça narin ve tekerleklerinin arası dar bir tramvay değil... Tamamıyla kaba, kalın, kötü, ahşap iki öküz arabası geniş ve oyukları derin raylar üzerinden takırdaya tokurdaya yuvarlanıyor. Binmek için durmasına hacet yok, atlayıveriyorsunuz. İnmek için ise durmuş farz ediyorsunuz, oluyor.

Hayretle baktığını gören bir yerli:

"Mithat Paşa'nın yaptırdığı tramvay!" dedi.

Bir çivi kalkmadan, bir tahta parçası vurmadan, olduğu gibi muhafaza etmişlerdi. Muhafazasının ehemmiyeti yok, o halde hâlâ işletiyorlardı.

Ben de bindim ve sandım ki Londra'da *eski nakil vasıtaları* müzesinde bir gezinti yapıyorum.

Bir gün Trablus'tan gene geçiyordum; otomobilden atladım, koşa koşa tramvay durağına vardım. Baktım ki raylar sökülmüş, arabalar yok.

Siz gurbet halini bilmezsiniz: Mithat Paşa'nın yaptırdığı o tramvay arabasında yarı memleketimdeymişim gibi hoş bir gönül rahatlığı duymuştum; onu arıyordum; ona koşmuştum.

Ellerim yanıma düştü, boynum önüme...

O tramvay acısını ancak İstanbul'a dönüp de akşam tramvaylarında ezile kakıla, güç halle bir kayış askısı yakalayabildiğim zaman unuttum.

Gül dikeniyle, vatan eziyetiyle seviliyor.

Gelelim gene elektriğe...

Eski kitaplar ve adamlar içki için *ümmülhabais* derlerdi. Yani habasetlerin[1] anası, fenalıkları doğuran *(tercümesini oğullarım için yapıyorum, eskiden bilenler alınmasınlar)*... Bence elektrik de bir anadır, irili ufaklı bir sürü icatların, şeytan çekici, piç kurusu şeylerin anası!

Evvela radyo diye bir yaygaracı, cırlak, geveze, gürültücü oğlan doğurdu. Arkasından aç gözlü, soğuk, şişman, akçe pakçe, homurdayan bir kız geldi: Frijider. Hülya sever, okşamadan haz eder, havalanmış, peri kanatlı diğer kızını

1 habaset: kötülük, alçaklık

unutmayalım: Vantilatör. Ya uzanıp uzanıp yerlere yatan, toz, toprak içinde yuvarlanan ve önünde ne bulursa yutan, homurdanan münasebetsiz tosuncuk; yani aspiratör. O saç kurutucular, o ekmek kızartıcılar, o su ısıtıcılar, sobalar, fırınlar, ütüler... Bir sürü haşarat! İğri büğrü, yamru yumru, uzunlu kısalı, kapaklı ayaklı, ağızlı burunlu, kuyruklu sorguçlu o acayip şeyler, o modern hırdavatlar... Bazen radyo, aspiratör, elektrikli tramvay seslerinden bunalınca diyorum ki, Sultan Hamid'in hakkı varmış: Hem yakan, hem aydınlatan, hem ısıtan, hem soğutan, hem söyleyen, hem dinleyen, hem koşan, hem uçan bu bir sürü gürültücü, haşarı, azgın mahlûkatın anasını, bu *ümmülhabais*i halkın eline, kayıtsız şartsız vermediği için!

VIII

Kibrit

"Kibrit de bir icat sayılır mı? Şu, bildiğimiz kibrit?" demeyiniz. İnsanları rahata kavuşturan, yabani adam şeklinden ve işinden kurtaran odur. İki kuru odunu birbirine sürte sürte veya çakmak taşı ile demiri kava tutarak vuruştura vuruştura alev elde etmek nerede, şöyle mini mini, narin bir çöpün renkli, cilalı başını bir yarı kadife parçasına sürüverince istediğinizi bir anda tutuşturuvermek nerede?

("Eynes serâ ves süreyya..." diyecektim amma bunu gençlere tercüme lazım. Onlar eynes'i bir ırmak, serâ'yı bir

kadın adı, ves'i yanlış dizilmiş bir fes sanabilirler. Süreyya ise ancak bir arkadaş, yahut bir fotoğrafhane ismidir! Hoş bu tumturaklı lafın öyle pek de seçme, derin bulunmaz manası yoktur a...)

Hele ben de yazılarını hayranlıkla okuyup bilgilerinin genişliğine şaştığımız bütün âlimler gibi, şu ansiklopediyi açayım: *(Oo! Uzun iş... Mini mini harflerle upuzun bir sütun, ayrıca kibrit resmi diye hiç de bizdekilere benzemeyen iri başlı bir sıra değnek resimleri dizmişler. Altındaki yazıyı okuyamazsanız parmaklık, labut, baston, sopa, falan zannedebilirsiniz. Her biri yan sahifedeki, el resmindeki parmaklardan daha kalın, daha iri!)*

Onu kapayalım; zihnimin yapraklarını açalım:

Küçük yaşımdayken hatırımda kalan ilk kibritler ve kibrit kutuları çok hoştu. Üç türlüsünü biliyorum: Boru şeklinde, sandık şeklinde, bir de şamalısı.

Boru şeklindeki dar, kısa bir mukavva kutuydu; kapağı, her toparlak mukavva kutununki gibi üstünden açılırdı. İçi fosfor başlı incecik tahta kibritlerle doluydu. Yanınca fazla kükürt kokar ve çok duman verirdi.

Bunları duvarlara ve mermer musluk aynalarına usulcacık, yakmamaya gayret ederek sürer, yazılar yazardık; geceleyin, karanlıkta pırıl pırıl, yeşilimsi bir ışıkla bu yazılar okunurdu. Hatta iyi hatırımdadır, dadımı bir kere "Duvarda nurdan yazı var," diye aldatmış, evimize nur yağdığına inandırmıştım.

Sandıklı kutu bir oyuncak kadar eğlenceliydi: Kâğıttan

yapılmış, renkli boyalarla süslü, kilidi, sürgüleri yerinde, tam alafranga bir yolcu sandığı... Hatta üstünde otellere uğramış da kâğıtlar yapıştırılmış gibi ufacık yaftaları da unutmamışlardı: Roma, Paris, Vichy, Londra, diye renk renk bir sürü şehir isimleri... Halk, uğranılan otellerde sandıklara, bavullara yafta yapıştırılması usulünü tabii, bilemezdi. Onu değil, bavulu, yol sandığını bilemezdi.

Bavulun Türkiye'ye girişi çok yenidir. O zaman daha heybe ve han devrindeydik. Bavul devrine girdiğimizi, ben ancak bu sefer, gurbetten dönüşte, trenlerde fark ettim: Heybe yolcuların beşte birinde kalmıştı.

Banyolu evle bavullu seyahat bugünün itiyadıdır. Daha dün –hamamlı konaklar müstesna– evde gusülhane, elde bohça vardı.

İkisi de rahatsız şeydi.

Lâ rahate fiddünya[1] sözü, yıkanırken gusülhanede, yolda iken bohçadan iyice hissolunurdu.

Tanıdığım bu ilk kibritler ıslak yerde ve havada hemen nem kapardı, sürtünce renkli başları –teşbihte hata olmaz– taze fondan şekerlemesi gibi dağılıverirdi. Sıcağa, güneşe de gelmezdi; kendiliğinden parlayıverir, yangın çıkartırdı.

Üçüncü çeşit kibrit, şamalı kibritti. Sapları tahtadan değil, mumdandı; kırılıp bükülmesin diye dikkatli sürtmek lazımdı. Bu kutulara bayılırdım: Şöyle çektin mi –bir ince lastikle arkasına bağlı olduğundan– üst kapakları kendiliğinden, yani şimdiki tabirle otomatik açılır ve kapanırdı. Üzerlerinde o devrin meşhur aktrisleriyle rakkaselerinin resimleri

1 lâ rahate fiddünya: dünyada rahat yoktur

bulunduğundan hacıların, hocaların, hanımninelerin ilk işi bunları ceplerine atmadan evvel o çıplak gâvur karılarının resimlerini kazımak, hiç olmazsa gözlerini oymaktı!

Resim haramdı; namazları fasit olurdu.

Amma bu hocalar, hacılar, kocakarılar birbirlerinin ve etraftakilerin mezarını kazarlar, gözlerini oyarlardı... O, namazı ifsat etmezdi.

Derken kibritçilik sanatında büyük bir terakki oldu:

Tehlikesiz kibrit çıktı.

Tehlikesiz kibrit de nedir? Güneşten ve sıcaktan kendi kendine parlamayan kibrit, nem kapmayan kibrit... Onun kutuları yassı, uzun ve tahtadandı; üstlerinde bir İngiliz mızraklı askerinin atlı resmi bulunuyordu. Kibrit başları da kırmızıydı; kutunun kenarlarına yapışmış sert zımpara kâğıdına sürünce kolaycacık yanar, ne kükürt kokar ne de etrafı dumana boğardı. Bunu çoğumuz hatırlarız.

Halbuki o tarihte biz İstanbul'da ve Osmanlı ülkelerinde bu modern kibritleri kullanırken Paris'te ve Fransa'da halk, hükümet rejisinin sürttükten sonra bir müddet parlamayarak kükürt fısıltısı ve kokusu çıkaran iptidai kibritlerinden hem sigarasını yakardı, hem de dert yanardı!

Fransa'ya ilk gittiğim zaman, bilir miyim ben, şarklılar terbiyeli, medeni adamlardır, kanaatini vermek için kibriti çakar çakmaz yanımdaki ahbap madamın sigarasına uzatıverdim. İhtar ettiler: Bu kibritleri yakınca, önce havada sallamalı, sallamalı, kükürt kokusunu dağıtmalı, kendi sigaranı yakmalı, neden sonra hanıma uzatmalıymış! Tütünün rayihasını bozmasın diye...

Meğerse İngiliz mızraklı neferinin resmini taşıyan kib-

ritler de ıslaha muhtaçmış: Birdenbire piyasayı İsveç kibritleri kapladı; üç yıldızlı kibritler...

Her nedense bu kibritlerdeki markalar hep üç oluyordu: Üç yıldız, üç meşale, üç güneş, üç çiçek...

Kibrit, insanların karakterlerini belli etmek itibarıyla da kıymetlidir.

Adam vardır, kibrit kutusunu sıkı sıkı cebinde saklar, ne kimseye verir ne bir yerde unutur. Karşısında birisi sancı tutmuş gibi kıvransa, kendi ceplerini bir siyasi polis dikkatiyle kendisi arasa, içini dışını çıkartsa aldırmaz. Bazı adam ise istemeden, "Buyurunuz!" diye kutusunu uzatır, hatta yakmak nezaketinde bile bulunur.

Bazısı kibriti yanında dururken garsonu gözler, garsondan istifadeyi bekler. Ya hiç kibrit taşımayarak şunun bunun sigarasına ikide bir çanak açanlar?

İşte size sırasıyla, ekonom, müsrif, cimri, tufeyli dört tip:

Şunun bunun kibrit kutusunu bilerek aşıranlar da vardır: Basbayağı yankesici. Bilmeyerek cebine koyan da olur: Dalgın. Kendi kutusunu, "Bu sizinki!" diye başkasına ısrarla vereni de gördüm: Ahmak. Her cebinden bir kutu kibrit çıkaranlara da rastladım: Sersem.

Bir eve girip de sigara iskemlelerinde kibrit göremezseniz iki ihtimal akla gelir: Orada ya intizamsız, dağınık, çapaçul bir kadın vardır, kibritlerin yeri belli değildir; yahut beli anahtarlı hasis bir hanım: Kibritler çekmecenin gözünde, para çantasının yanında kilitlidir.

Evde ihmal, cimrilik, her ne sebepten olursa olsun hiç

kibrit bulamazsanız artık oradan kaçınız. Orada kahve de yoktur, şeker de, tuz da... Tadı, tuzu sizden evvel kaçmıştır.

Bir başka mesele:

İngiltere'ye gittiğim zaman her kibrit kutusunda kibritin nasıl yakılacağına dair resimli bir tarife görmüştüm, gülmüştüm. Gülmemeliymişim... Bir gün, o resimle kendi yakışımın usulünü karşılaştırdım, şu neticeye vardım: Beşte birini ya kırarak, ya söndürerek boş yere harcıyormuşum!

Bugün kullandığımız kibritlerin sistemi İsveç sistemidir.

İsterseniz size, deminden beri anlattığım o üç sistem kibritin kimya terkiplerine, *asit sülfürik* ve *klorat döpotas*ları, kırmızı veya beyaz *fosfor*lar arasında farkları, hepsini anlatayım.

Hacet yok mu?

İlmi geri tepiyorsunuz, havaiyat seviyorsunuz. Hazreti Ali'nin sözünü hatırlayınız: "Velev ki Çin'e bile gitmek lazım gelse, ilim elde ediniz!" buyurmuştu. Ben size, yerinizden kımıldatmadan neler öğretecektim!

X

Otomobil

Ilustration'un kırk şu kadar senelik nüshalarına göz gezdirirken *Sabattier*'in boyalı bir resmine hayretle bakakaldım; siz de benimle beraber seyredebilirsiniz:

Orada otomobil olmasına güçlükle ihtimal vereceğiniz dört tekerlekli, üstü açık bir yüksek araba duruyor. Amma tekerleklerin bildiğimiz ve unutmaya başladığımız atlı araba

tekerleklerinden farkı yok... Fenerleri de öyle: Hani kupa arabalarının içine mum konulan dört köşe, siyah boyalı ve yaylı fenerleri vardı; yanından sürmesi çekilir, kibritle yakılırdı, onlardan... Dört çocuk, iki kadın, bir erkek grubu, kimi içinde, kimi dışında, kimi oturmuş, kimi ayakta, bir hazırlık halindeler. Hepsi de kürkler giymişler, kenarlı taşçı gözlükleri, kalın eldivenler takmışlar; boyunlarında atkılar, dizlerinde ve ellerinde battaniyeler... Hatta kadınların ve kız çocukların şapkaları, ihtiyat olarak birer tülle sıkıca sarılmış. Yüzlerinde bir telaş, mühim bir iş görenlere mahsus heyecan okunuyor.

Ne oluyor? Nereye, kutuplara mı gidecekler? Rengeyiği avına mı çıkılıyor? Bu bir devrîâlem seyahatine mi başlangıçtır? Hayır!

O, 1895 senesinde bir milyoner ailenin akşam gezintisi hazırlığıdır. Saatte yirmi kilometre süratle gidecek olan otomobilin hasıl edeceği rüzgâr akıntısından kendilerini muhafaza için işte bu tedbirleri almışlar, sıkıca giymişlerdir! Komik şey!

Eski *Servet-i Fünun*'da da şimdi pekâlâ hatırlıyorum, böyle alelacayip birkaç araba resmi çıkmıştı; altında: "Buharla işleyen nevicad atsız arabalar..." gibi bir şeyler yazılıydı. Bunlar 1889 modeli olmalıydı, zira daha o zaman atsız arabalar buhar kuvvetiyle yürürdü. Motorlularının icadı, daha doğrusu istimali[1] bu tarihten sonradır.

İstanbul'da ilk otomobili biz Fenerbahçe'de gördük.

Ihlamur ile Kalamış arasında Bağdatlı bir Zehirzade ailesi otururdu; hurma kralı mıydı, neydi? İşte bu zengin Irak-

1 istimal: kullanma

lının Fenerbahçe'ye devam eden genç kızları, günün birinde –meşrutiyetten evveldi– piyasa yerine o atsız arabalardan birine binip geldiler.

Konak arabalarının azametli, fikirsiz, şımarık atları vuku bulan ve hayatlarına taallük eden bu ihtilali –on altıncı Louis gibi– anlayamadılar. Hatta onun kadar da göremediler. Hiç olmazsa Louis, Paris'teki halk ayaklanması kendisine yatağında haber verildiği zaman gözlerini ovuşturarak vezirinden:

"Ne? Bir isyan mı?" diye sormuştu. Vezir:

"Hayır, haşmetmeap," demişti. "Bir ihtilal!"

Arabamdaki yağız beygirlerden biri Zehirzade ailesinin içine kurulduğu atsız arabaya baktıktan sonra başını bana doğru çevirip:

"Bu ne? Bizi hiçe saymak mı?" diye soruverseydi ben Fransa kralının veziri kadar kiyaset[1] gösterip de:

"Hayır, canınıza ot tıkamak!" diyemeyecektim.

Aklım, yarın, öbür gün pabuçlarının dama atılacağına (daha doğrusu, bir gün nallarının ancak apartman kapılarına nazarlık olarak asılacağına) yatmazdı. Ben atı galiba Buffo'nun yüzlerce yıl evvel yazdığı meşhur methiyeye kapılarak "insanın en asil fethidir!" sanmakta, bunun değişmeyeceğine inanmaktaydım. Ah, zaten bu yanlış bilgiler, bu lüzumsuzca inanışlar, bayat edebiyat ve tarih dersleri ve sözleri değil midir ki bizleri inkılaplara karşı sert kafalı bırakıyor!

İmparator Galigula sevgili atına bir saray yaptırmıştı, ara sıra onu sofrasına, karşısına alır, altın suyuna batmış arpasını kendi eliyle verirdi; bu at *Şeyhülmeşayih*[2] de tayin

1 kiyaset: akıllıca davranış, akıllılık

2 şeyhülmeşayih: şeyhler şeyhi

edilmişti; az daha, deli hükümdar katledilmese idi *konsül* de seçilecekti!

At ne kıymetli, ne pahalı biçilmez bir mahluk, bir vasıta idi.

İngiltere Kralı Richard *(Kaçıncı Richard? Birincisi olmadığını biliyorum amma...)* bir muharebe esnasında yayan kalıp ölü düşeceğini anlayınca, kaçabilmek için:

"Aman bana bir at! Tahtım tacım bir ata feda!" diye haykırmıştı. İyi hatırlamıyorum amma, galiba bulamamıştı.

İşte biz atı böyle öğrenmiştik. Sade İngiliz tarihindeki o bulunamayan at değil, bazen hayat muharebesi esnasında, bahtsız kral gibi bizim de bulamadığımız at resimli İngiliz lirası da, mübarek mahlukun kıymetine miyar idi.

(Son asrın, en fena, münasebetsiz icadı kâğıt paradır, hatırımızda olsun!)

Tek tük derken İstanbul'da otomobil artmaya başladı.

Ve acayibi, siyasi bir ehemmiyet de aldı: Mahmut Şevket Paşa'nın kırmızı boyalı hantal otomobili muhalifler gözünde ateş bedenli, şimşek gözlü, koşan ve uçan bir ejderha kesilmişti.

Cem koleksiyonlarında bu otomobilin alaylı epeyce resmi, benim de haylice zemmim[1] vardır. Sonunda otomobilde ilk politik cinayet işlendi: Zavallı paşayı onun içinde Beyazıt'ta vurdular. *(Kırmızı ve kanlı otomobil askeri müzede imiş... Bana beş yıl Anadolu sürgünlüğüne mal olduğu için, içimden gidip görmek arzusu gelmiyor.)*

Otomobil bir müddet daha siyasi tesirini muhafaza etti.

1 zem: kötüleme, yerme

Zira her nezaret için birer tane satın alınmıştı; nazır oldun mu otomobilli oldun da demekti. Muhalif mebuslar hasetlerinden ve ahali itiyatsızlıktan bunu bir türlü hazmedemiyor, ananecilik henüz gevşememiş olduğundan *İttihat ve Terakki*'nin halk çocuğu nazarlarına atsız arabasız bir türlü yaraştıramıyordu.

Otomobile binmek için nazır olmaya göz atanlar çoktu. Bir kısmı bindi, muradına erdi. Bir kısmı ise otomobile bineyim derken sehpa iskemlesine çıktı veya zindan kerevetine oturdu.

Bu kazazedeleri de otomobilin icadından beri ölen veya sakat kalan biçareler listesine zammetmelidir.

Bir Amerikan istatistiğine göre atsız arabaların şimdiye kadar ezdiği adamların yekûnu umumi harpteki telefattan fazlaymış. İstatistiğe pek de inananlardan değilim; fakat aklımca şöyle bir hesap yapıyorum: Tanıdıklarımdan kaç kişi harpte öldü, kaç kişi otomobil altında can verdi?

İstatistik haklı çıkıyor.

Bir zamanlar Osmanlı politikacılarının içine kurulup Babıâli yokuşunu çıkmak için ipe gelmeyi göze aldıkları bu nakil vasıtası şimdi ne mevkiye düşmüştür?

Anadolu'da eşeği olan bir köylü kıskanılır, parmakla gösterilir mi? Bugün otomobil de, çoğu memleketlerde Anadolulunun eşeği yerine inmiştir, herkesin malı olmuştur.

Anırtısı daha sık, çiftesi daha pek, netameli bir fen eşeği! Biz, henüz haset devrinden çıkmadık. "Otomobili var!" derken bazı seslerde bir yılan ıslığı, bazı dudaklarda bir akrep bükülüşü sezilmektedir.

Yukarıda merkebe benzettiğim otomobil, hakikaten

merkep kadar sahibine aza mal olan, zahmetsiz, belasız, boğaz tokluğuna bir esir değildir. Onun "Vızz!" diye kayıp gidişine, gelin gibi duruşuna, sapasağlam, cakalı haline bakmayınız; maroken yaylı koltuklarına can atmayınız.

Dışarıda, herkesin içinde uygun, geçimli, sıhhatte, melek huylu görünen hanımefendi gibi yerine, garajına dönünce ne belalı, zahmetli, masraflı, titiz, çürük, çalçene olduğu meydana çıkar.

Biz, geliniz, şimdilik bekâr kalalım; sokaklar taksi dolu... Müşteri kolluyor; bunlarla nefsimizi körletelim, otomobili olmayanlardan da henüz vergi alınmıyor.

XI

Telefon, Beton ve Son

Telefon hakkındaki ilk malumatım mektepte iki kutu kapağına tire bağlayarak yaptığımız oyuncağa inhisar eder.

Sultan Hamid bu icattan da hoşlanmamıştı.

Ona şehirde umumi telefon tesisatı kurdurmak bir ihtilalci şebekesi kurulmasına müsaade etmek gibi gelmişti. Hainler, yerlerinden kımıldamadan birbirleriyle fısıl fısıl uzaktan konuşacaklar, tertibat alacaklar, bir gece evlerinden teker teker çıkacaklar, randevu yerinde buluşacaklar, sarayı basacaklar; Padişah'ı kovacaklardı.

Telefonsuzluğa rağmen saray gene basıldı, kendisi de menfaya yollandı. Kendinden evvelki padişahların yağ kandili ve posta tatarı devirlerinde devrildiğini düşünerek ihti-

lalin en evvel keşfedilmiş bir ezeli icat olduğunu bilmeliydi, elektrikle telefondan değil, fikir aydınlığından ve gönül sözleşmesinden korkmalıydı...

Mamafih istibdat zamanında yüksek ve çok katlı mağazaların Galata hanlarında telefonumsu bir şey kullanıldığını görmüştük: Eski kaptanların kumanda aletini andıran bir lastik boru, baş tarafında ağız biçimi bir delik kaşık; avurdunuzu şişirerek, dışarıya nefes kaçırmadan, tıkanmış boru üfler gibi, içine söyleyeceğinizi söylerdiniz; sonra cevabı varsa gene bunu kulağınıza götürürdünüz. Bir şeyler anlaşılırdı.

Bazı devlet dairelerinde de dahili telefon tesisatı yapılmıştı. Fakat zamane ricali kendilerini gülünç vaziyete sokan bu oyuncağa el atmayı vakarlarına uygun bulmazlardı: Bir manivela çevireceksin, çıngır mıngır sesler... Sonra ağzına doktor aletine benzeyen bir münasebetsiz, tuhaf boru tutacaksın ve: "Alo! Alo!" diye acayip bir kuş sesiyle öteceksin? Yapılır hoppalık değil. Niçin? Ne oluyoruz? Konuşacağın bir şey varsa, kötürüm değilsin ya, efendi efendi, ağır ağır gidersin, gitmişken bir kahve, bir sigara da içersin, diyeceğini adam gibi karşı karşıya söylersin. Hem yüz yüzden utanır, derler. Telin götürdüğü boğuk, kısık sesin tesiri mi olur?

Fakat meşrutiyet ilan olunup da Avrupa görmüş veya Avrupa'ya kulaktan gönül vermiş sivri akıllı gençler, *Jöntürkler* iş başına geçince daire telefonları revaç buldu. Yeni amirler hem fazla lakırdıya başladılar, hem de lakırdı makinelerini fazla kullanmaya...

İşte telefonda nazırın sesini işitince fesini düzeltip redingotunun düğmelerini ilikleyen sakallı ve zavallı devlet ricali bu devirde görülmüştü. Çıngırağın yaygarasından bir-

denbire yerinden fırlayan veya uyanıveren memur, telaşla, sersemlikle, telefonun ağız tarafını kulağına, kulak tarafını ağzına götürür, söyleneni ağzından dinlemeye ve söyleyeceğini de ağzına işittirmeye çabalardı!

Telefon gayet normal bir terakki gösteren icatlardandır.

Evvela bir dam altında, sonra daireden daireye, daha sonra şehir içinde kullanıldı. Sırasıyla şehirler ve komşu hükümetler arasında, ondan sonra da denizler ve kıtalar arası işlemeye başladı. Bugün telsizi ve otomatiği de işliyor.

Fakat şekilce büyük bir değişiklik göstermemiştir.

Değişiklik gösteren radyodur.

Çoğumuz hatırlarız: İlk icadında öyle şimdiki gibi bir süslü kutu içine sıkıştırılmış basit, kullanışlı bir makine değildi. Kangal kangal teller sarılmış mekikleri vardı; dinamosu vardı; ayrı bir hoparlörü, başa takılan dinleyicisi, bir sürü edevatı vardı. Hoparlörü eski muhariplerin kalkanı gibi duvara asardın; yer telinin çivisini kargı gibi toprağa mıhlardın; bu toprağa kova ile su döker, ökçenle de pekleştirirdin. Ondan sonra kafana başlığı geçirirdin. Bir harp hazırlığı...

İşte kıyamet de o zaman kopardı...

Amma sizler için değil, ayar edecek, merkez bulacak radyo sahibi için... Siz bir kenarda oturur, konuşur, yer içer, beklerdiniz.

O kasket tam manasıyla bir baş belasıydı. Altına girdin mi Dante'nin cehennemine indin demekti. Yıldırımlar, gök gürlemeleri, zelzele, ıslıklar, trampetler, bir gürültü, bir felakettir başlardı. Ne baş kalırdı, ne beyin!

Biçare radyo sahibi bir düğmeyi bırakır ötekini çevirir,

ara sıra da sizlere döner, bir sağır bakışı ve gene bir sağırın nezaketli tebessümüyle hatırınızı alırdı.

"Nasıl, buldun mu?" diye avaz avaza bağırırdınız.

Kuyudan gelen boğuk bir sesle şu cevabı alırdınız:

"Merkez hafif geliyor!"

Merkez hafif gelirdi; merkez-i arzdan geliyormuş gibi... Fakat parazit çok kuvvetli gelirdi, odaya yıldırım düşmüş gibi...

Bütün bunlar olurken köşedeki gramofon, önünde, elinde kolayı dururken uzaktaki fenasına, belalısına kulak yetiştirmeye çabalayan sahibine karşı, bana, şaşarak bakıyor gibi görünürdü.

O şekildeki radyoya, tabii, rağbet etmedim.

Şimdiki ile de aram pek o kadar iyi değildir.

Seyircisi olduğum bir büyük, esaslı icat daha vardır:

Bunun elektrikle, benzinle, tekerlek veya kanatla münasebeti yok; ne gökte uçar, ne deniz altında gider, ne ses getirir, ne ışık götürür. Fakat dünya manzarasını temelinden değiştirmiştir: Beton.

İstanbul'da ilk defa beton bina kurulduğu zaman, yapı meraklılarını bir meraktır aldı.

Haydarpaşa vapurunun o zamanki ricale mahsus yan kamaralarında aylarca bu bahsin münakaşasını dinlemiştim. O güne kadar en mühim lakırdı mevzuu –politikaya dokunmadığı için– yemek tarifiydi. Bir zat sütlü makarna, öteki ballı sütlaç, bir başkası fıstıklı güllaç, diğer biri mantarlı kaz nasıl yapılır, bunları anlatır, tatlı tatlı konuşulur, o sırada da

suya sabuna dokunmadan iskeleye varılmış olurdu. İştaha da kabarmış olarak...

Beton binaya herkes düşman kesildi.

Zelzeleye dayanamayacağını ileri süren vardı; rutubeti emip içindekileri romatizmaya uğratacağını iddia eden de... Onların fikrince çimento yalnız havuz yapmak ve bu havuzun etrafına kaskat kurmak için kullanılabilirdi. Hiç kimse betonun istikbaline emniyet göstermiyordu.

Çimento, kendisini sağlam ve bu iddiaların çürük olduğunu az günde ispat etti, çimentodan yeni bir dünya kuruldu!

Bana öyle geliyor ki, çimento yalnız binalarda değil, yarın tayyareler ve tahtelbahirler imalinde de kullanılacaktır.

Taş devri ve demir devri gibi bugün de bir çimento devri vardır.

Ve biz bu devirde yaşıyoruz.

İcatlara dair felsefeyi, bunların sosyal cihetten muhakemesini, ruha taalluk eden tesirlerini ehline bıraktıktan sonra, sözümü kesmeden evvel bir noktaya işaret edeceğim:

Çoktan beri yeni bir icat karşısında değiliz. Keşifler durdu mu?

Hayır!

Bir gün, bin çeşit icadı birden göreceğiz. Fakat şaşmaya ve rahatça kullanmaya vakit bulamayacağız.

Hemen Allah bizi o günden esirgesin.

Zira o şeametli gün yeni bir dünya harbinin başlayacağı gündür.

Karacaoğlan

I

Başlangıç

Artık Hatay adını alan Türk ili, daha o zaman Suriyelilerce ve Fransızlarca bir gün resmen Türkleşmesinden korkulan bir yerdi. İçindeki Türkler de Araplaşmasından korkarlardı. Bu iki korku dağlarını bürümüş, ovalarına sinmiş, havasına kararsızlık katmıştı. İki taraf için de gün olur ümit doğar, gün olur ümit sönerdi. Siyasi bir mart ayı hüküm sürüyordu.

Böyle yirmi sene bocalamıştı.

Ben de bu yirmi senenin on altısını, herkesle beraber bocalayarak geçirmiştim. Fakat bugünkü Hatay devleti ricali olan ahbaplarım iyi bilirler ki kanaatim şu idi: Bu yerler Türk kalacaktı.

Türk kalacağını yazılarımda da daima sezdirmiştim; kalemim daima o yerlerin Türklüğünü *tebarüz*[1] ettirmişti. 1924'te yazdığım ilk makalemden, *Ayşe Gül*'den başlayarak yarın bu sütunlarda tefrika edilecek *Çete*'ye kadar... Bu kanaati bana verenler dağların rengiydi, ovaların rengiydi, insanların rengiydi. Bu rengin bir hususiyeti, manası, dili,

1 tebarüz: belirme, görünme

yüreği vardı. Baktığım zaman benimle konuşurdu, kendisini söylerdi. Kolayca dinlerdim, anlardım, duyardım. Yadırganadan anlaşırdık. O rengin bir de musikisi, güfte ve bestesi vardı: Karacaoğlan. Karacaoğlan'ı ilk defa Amok'ta işittim; karlı bir gecede, göl kenarında, bir Türk köyünde... Yani, Karacaoğlan'ın, bir zamanlar dolaştığı yerde.

Bende Hatay'a bağlılığı Karacaoğlan artırdı diyebilirim, Karacaoğlan'a muhabbetimi Hatay artırdı da... Bunun ikisi de doğrudur. Onun sevdiği, seviştiği yerleri sevdim; onun sevildiği, söyleşildiği yerleri sevdim. Biraz da şairin mizacı benimkine benziyor diye sevdim. Bu sevgi ile ona dair bir küçük etüt hazırladım.

Etüdüm, *Türkiyatçı* ihtisasıyla yapılmamış olabilir; edebiyat tarihi bakışıyla da, belki, değil... Fakat Karacaoğlan bu sıra yazıların içinde canlandırılmıştır. Benimle beraber onu göreceksiniz, dinleyeceksiniz, anlayacaksınız ve seveceksiniz.

Karacaoğlan'ın şiirlerine bir müddet alıştıktan, ruhunu, mizacını kavradıktan sonra onların sahtesini gerçeğinden ayırmak kolaylaşır. Mesela Nasreddin Hoca hikâyeleri için de tuttuğum prensip budur: Hocaya isnat edilen fıkralardan hangileri kendisinin değildir, bunu, Nasreddin Hoca'nın seciyesini, tarzını, şahsiyetini anladıktan sonra ayırt ettim. Yani, anlayınca hüviyetine uymayarak sırıtan fıkraları atabildim.

Küçük bir misal: Nasreddin Hoca'nın *Ebunevvas*'ınkilere benzeyen uzun fıkraları yoktur. Hoca'da vakalar kısa, cevaplar keskindir. Hoca çok ve uzun söyleyen bir adam değildi; *vecize* ile konuşurdu. Zaten mizah böyle yapılır. Uzun söz tuhaf olamaz, düşündürücü olamaz; akılda kalamayacağı için de meşhur olamaz.

Karacaoğlan nerede, ne zaman doğdu? Bilen, bildiren yok.

Bu saz şairi hakkında muharrirlerimiz epeyce uğraşmışlar, araştırmalar yapmışlar, hükümler yürütmüşler. Sadeddin Nüzhet Ergun da şiirlerini toplamış, o araştırmaları hülasa etmiş, kendi fikirlerini de eklemiş, güzel bir kitap çıkarmış. Fakat neticede, yine nerede ve ne zaman doğduğunu o dahi meydana çıkarmamış. En kuvvetli ihtimal şudur: Karacaoğlan iki yüz elli küsur senelik bir şairdir. Bana da bu hüküm doğru görünüyor. Karacaoğlan'ın Kozan, Maraş, Antep, Halep, Amok Ovası taraflarında ömür sürdüğü, Ham'a ve Şam'a seyahat ettiği, bir aralık Karadeniz kıyılarına sefere çıktığı, eserlerinin delaletiyle anlaşılmaktadır.

Divan şairlerinin zıddına bu saz şairi, gezdiği ve gördüğü yerlerden hararetle bahsetmiş, öz duygularını apaçık nakle muvaffak olmuştur. Elimizde, hayatını anlatan vesika, kendi şiirleridir. Bu itibarla eserlerini tetkik ederek hayatını öğrenmek, aynı zamanda edebi benliğini ölçmek mümkündür.

Fakat bu neticeye daha kolay varmak için şiirlerini beş kısma ayıracağım; ilk önce o kısımları hülasa edeyim:

1 - Aşk, daha doğrusu, cinsi inhimak[1] kısmı:

Karacaoğlan aşkta gayet maddi, cismanidir. Vücuttan tat almak için sever ve sevgiyi cisimlerin buluşmasında sezer. En kuvvetli mizacı budur; bu hususta gayet sarahatli, cesaretlidir. Misal:

1 inhimak: bir şeye aşırı düşkünlük gösterme, kapılma

Seherden uğradım dostun köyüne,
"Hoş geldin sevdiğim, in!" dedi bana.
Tomurcuk memesin verdi ağzıma
"Yorgunsun sevgilim, em!" dedi bana.

Karacaoğlan'ın en şehvetli aşk tarafı eserlerinde en fazla yer tutar; hayatı hep maddi sevda peşinde, çapkınlıkla geçmiştir. Onun için aşk bahsinde bu faslı uzunca gözden geçireceğim.

2 - İçlilik, hislilik kısmı:

Şair sadece bir şehvet şeytanı, bir teke, bir *pan* değildir. Gayet ince duyguları olan bir adamdır. Mesela, menekşenin boynu bükük duruşuna bakarak der ki:

Kadrin bilmeyenler alır eline
Onun için eğri biter menekşe!

Bir kaynak başında köylü kızlara rast gelir; orası şendir. Fakat kızlar testilerini doldurup giderler; etrafa bir bikeslik, bir hüzün çöker. O zaman kızların gezindiği yerlerde hasretle dolaşan âşık, pek müteessir olarak şöyle der:

Güzel gitti diye pınar ağladı,
Acıdı yüreğim, yandı pınara!

Kendisine değil, kızsız, güzelsiz kalan, durgun sularında taze köylülerin aksini arayan pınara acıyor, yüreği pınara yanıyor.

3 - Teşbih, tasvir kısmı:

Karacaoğlan'da anlatış, benzetiş, canlandırış, imrendiriş kudreti pek yüksektir. Mesela şu,

Ay doğup da şafak atmakta sandım,
Meğer yarin düğmeleri çözülmüş!

beyti, hoş bir *istiare*dir. *Tasvir*de de kuvvetlidir:

Karca[1] *Oğlan yavuz ata binerdi,*
Üstümüzde avcı kuşlar gezerdi,
"Ha!" deyince beş yüz atlı inerdi!

gibi heybetli levhalar yapabilir, köyler, kasabalar yaşatır, peyzajlar resmeder. Memleketinin mor sümbül biten dağlarını, yer yer kar parçaları görünen yaylalarını, geyikli ve ceylanlı dağlarını, hatta rüzgâr vurunca tersi dönüp yeşil iken gümüş rengi alan çınar yapraklarını gayet muvaffakıyetle canlandırır.

4 - Tarikat, din düşüncelerini gösteren şiirler:

Bunlar, nispeten az yer tutar, değerli değildirler. Zira Karacaoğlan mistik ruhlu olmamıştır; *epikürist*tir. Bununla beraber din ve tarikat işleriyle çok alakalı olmadığını göstermek, yani şahsiyetinin bu noktasını aydınlatmak itibarıyla tetkike muhtaçtır:

---

1 Vezin zaruretiyle şiirlerinde *Karacaoğlan*'ı hep *Karaç Oğlan* yazıyorlar. ben *Karca Oğlan* okunmasına taraftarım. Karaç, öz türkçede kıptı manasına gelir; yakışmıyor.

Üç yüz altmış birdir servinin dalı
Dallarında biten iki gül nedir?
Okuyup da ince dilden bilene
Kitap nedir? İman nedir? Yol nedir?

Bence bu şiir, daha ziyade Karacaoğlan'a atfedilen bir şiirdir. Onun mantıklı, realist, dünya adamı kafasına sığabilen şeylerden değil.

Bu kısma ahlak nasihatlerini ilave edebiliriz:

Dünya benim diye zenginlik satan,
Helal ekmeğine haramlar katan,
Sonradan sonraya beyliğe yeten,
Zalim olur, el kadrini ne bilir?

5 - Politik ruhunu gösteren parçalar:

Buradaki politik tabirini "şehir ve memleket idaresi" manasında kullanıyorum. Şair, bu kısımda da çok feyizli görünmüyor. Sadece yaşadığı devirden, hükümet memurlarından, ahalinin ve esnafın yolsuzluklarından kahve politikacısı ağzıyla şikâyetler ediyor.

Ustalar yapıyı tersine yapar,
Esnaflar işine hileler katar,
Zamane kadısı altına tapar,
Doğru hak, şeriat sürülmez oldu.

6 - Vatan sevgisi:

Her gurbet gezen hisli, içli adam gibi bu sevgi de onda

derindir, hazindir. Göl üstünde tek uçan bir ördek görür; kendisini düşünür, yurdunu anar. Yine böyle yabancı illerde bir turaç kuşunun öttüğünü duyar, tekrar yanar. Memleketinde bıraktığı sevgilileri yâd eder, vatan havasını özler, iç çeker. Çapkınlıkla bir müddet avunur, sonra daüssılaya tutulur, hiçbir yeri beğenmemeye başlar:

Vatan tutup eğlenecek yer değil!

der; sazını sırtlar, ocağına döner.

İşte gelecek makalelerimde bu fasılları genişleteceğim. O zaman, zannederim, Karacaoğlan'ın hem hayatı, hem mizacı, hem eseri kâfi derecede aydınlanmış olacaktır. Fakat evvela, şiirlerinin delaletiyle şairin şeklini ve şahsını çıkaralım.

II

Şairin şahsı, şekli, felsefesi:

Karacaoğlan güzel bir adam değilmiş... Yaşadığı yerlerde mekân tutan aşiret ahalisine göre fazla esmer, belki de yanık, kavrukmuş. Belki de bu esmerliğine bakarak ya o kendisine, ya başkaları ona bu ismi muvafık bulmuşlar.

Hatta renginin koyuluğunu yüzüne vuran bir kıza karşı kusurunu müdafaa mecburiyetinde bile kalmış:

Bana kara diyen dilber!
Gözlerin kara değil mi?

mısralarıyla başlayan manzumesi Edmond Rostand'ın burun büyüklüğü hakkında Cyrano de Bergerac'a söylettiği güzel tiradı hatırlatan zenginliktedir. Şair büyük bir coşkunlukla sevgilisine bütün bildiği kara renkli makbul şeyleri sayıyor: "Senin de güzel gelin, kaşların, zülfün, saç örgün, sürmen kara değil midir? Çöldeki Arap emirinin çadırı, Mısır'daki zenginlerin kölesi, pınara konan kuğunun benleri, beylerin içtiği kahve, güzellerin başlarına taktıkları sümbül, hepsi kara değil midir?" Ve nihayet kuvvetli cümlesini ve delilini sona saklıyor:

Kara donludur Beytullah
Örtüsü kara değil mi?

İnsan kara tenli şairdeki bu *verve*ye,[1] bu kudrete, bu zekâya bakınca öyle tasavvur ediyor ki, o renge kusur bulan taze gelin dayanamamış, Karacaoğlan'ın sırım kollarının arasına atılmış, ak göğsünü hırslı busesine uzatmıştır.

Karacaoğlan tehlikeli, kanlı, kirli işlerden, yol kesicilik, kervan vuruculuk gibi habisliklerden uzak yaşıyor. Cebir, zor taraftarlığı etmiyor; azılı, kırıp dökücü de değildir. Hem zaten bunlara cüssesi de, gücü de yetmez:

Keleş değilim ki kervanlar bozam

mısrası bunu gösterir. Keleş, burada İstanbul lehçesindeki aptal, ahmak, gebeş manasına tabii gelmez. Aksine yiğit, cesur, kuvvetli, iri yarı, zarif demektir. Anlaşılıyor ki, şair ne

1 verve: konuşma ustalığı, söz ya da yazıda canlılık (fr.)

cesaretiyle övünürmüş, ne de dağ parçası, ayın on dördü gibi bir adammış. Kara yağız, ufak tefek, fakat sazı omzunda dere, tepe biteviye dolaşmaktan sırımlaşmış, dinç ve çevik, muhakkak ki sevimli bir delikanlıymış. Ve bu vücuttaki erkeklerde görülen bir cinsiyet kudreti, düşkünlüğü ile gözü daima kadında ve kadının bedenindeymiş...

Karacaoğlan'ın dalkavuk, parazit olmadığına da dikkat etmeliyiz. Divan şairleriyle, divan şairliği izinde yürüyenlerle bu noktada çok ayrılıyor. Eserlerinin arasında kaside yoktur; konağında uzun müddet mihman olduğu adam yoktur; kimseye minneti yoktur. Ne samur kürk bekliyor, ne divan efendiliği... Açık hava, kır çocuğudur; hür çocuktur. O kasideyi kadına okur; kadında mihman olur. Gözü bir sedirdedir: Güzelin uzandığı çimen! Gezindiği saraylar pınar başlarıdır, seyrine doyamadığı mestinazlar ise kır kızları!

Sallanı sallanı gelmiş pınara
Kadir mevlam işimizi unara
Gün doğmadan şevkin düşmüş pınara
Gün üstüne bir gün daha doğar mı?

yahut:

Üç güzel de aştı şimdi pınarı,
Taramış zülfünü, vermiş tımarı.
Ak gerdanın altı zemzem pınarı
Ağzımı verdim de kandırdı beni!

İşte Karacaoğlan'ın yaşadığı saray ve içtiği şarap! Çapkındaki bu rintliğe, zevk alıştaki müthiş kudrete şaşmamak kabil değil. Epikür: "Vücudum ekmek ve su bulunca zevkten

işba haline gelir!" demişti. Karacaoğlan'ın vücudu ancak kadın bulduğu zaman böyle oluyor, zevkten taşıyor.

Mamafih her epiküryen gibi şairin eserlerinde ümitsizlik, korku, keder, hodbinlik sezilir. Hayatı ve aşkı daima ister, sever; zira bunlar neşe verir, zevk verir; fakat hayat ve aşk eziyetsiz elde edilemez ve sonu ölümdür:

Karca Oğlan der ki yaktın, yandırdın,
Ecel şarabını verdin, kandırdın
Emreyledin, Azrail gönderdin
Hiç de doğmamışa döndürdün beni!

yahut:

Üç derdim var birbirinden seçilmez
Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm!

İşte önümüzde canlanan Karacaoğlan...

Kadına düşkünlüğü:

Karacaoğlan'da aşk ve kadın düşkünlüğü pek erken başlamıştır.

Varıp da değince on beş yaşıma
Bir kuru sevdaya yeldirdin beni!

diye bu ciheti kendisi itiraf ediyor. Bu on beş yaşındaki şair, bütün ömrünü, son nefesine kadar, hep kadın peşinde yana kavrula, fakat gam ala ala geçirecektir. Gezginci oluşu, saz

çalması, türkü düzmesi de –bir küçük köy ve kasabanın sayılı halkından kurtulması, sanatıyla kadın yüreklerine yol bulması cihetinden– işini kolaylatmış, yer ve vasıta teminine yaramıştır.

Belki de şair, bunun için serseri hayatı seçmiştir. Çoğu defa büyük gezginciler büyük çapkınlardır: Casanova gibi... Karacaoğlan, yeni yeni kadınlara biçim biçim güzellere rast gelmek için seyahate çıktığını gizlememektedir:

Karca oğlan der gibi gurbet gezerim,
Nerde güzel varsa onu sezerim.

O, yer görmekle beraber yer bulmak için gezip tozuyor. Amma bir Don Juan ruhuyla hissiz, merhametsiz, insafsız değil. Yüzünde zulümden haz edici sert maske yoktur; sadık değildir; fisk u fücur semtine uğramamıştır. Tabii bir zendosttur. Zaten bu hususta da divan şairlerinin murdar duygularına yabancıdır.

Karacaoğlan, bazı memleketlerde güzel kadın bulduğu için uzun müddet kalmaya razı olur ki, bu da seyahatteki asıl maksadını meydana koyar:

Güzeli çok diye eğlendim kaldım,
Kalem kaşlı güzelleri Hama'nın!

Ve güzelleri meşhur olan yerleri, kendi gitmemiş bile olsa, hiç olmazsa uzaktan selamlar:

Benden selam söyle Aydın iline
Top kara zülüflü mayalarına!

Buradaki *maya*dan maksat dişi deve değildir. Güzel kadına, bize şimdi hoş gelmeyen bir telmihtir. Göçebelik hayatında kısrak ve mayanın kutsi bir mahluk olduğunu düşünmeliyiz. Hem besler, hem süsler.

Karacaoğlan bahsettiği yosmalara hakikaten gönül vermiş midir? Yoksa sadece şairliğine vesile teşkil ettiği için mi öyle görünmüştür? Muayyen kadınları terennüm ederken şiirlerinde öyle coşkun, yürekten kopma, sızısı içinde ve titreyişi üstünde bir *tahassüs*[1] seziliyor ki, bunun gerçek ve şahsi bir duygu eseri olmaması imkânsız gibidir.

Yalnız Karacaoğlan aşkı, yanı âşıklık halini değil, kadını seviyor ve bu itibarla sık sık maşuka değiştiriyor. Manzumelerinde bir aşkı ve bir sevgiliyi, yahut, sevda tutkunluğunu şiire sokmuyor; yol uğrağı birçok kadına, kıza rastlıyor, bazılarından fazlaca hoşlanıyor ve hemen sazını eline alıp, belki de gözlerinin önünde, bu yeni ve geçici sevgililerini, ne kıyafetlerde görmüş, ne muameleye uğramış, ne macera yaşamış ise, öyle olduğu gibi, hemen güfteye ve bestesine sokuyor:

Nagihan geçerken uğradı yolum,
Tizin'de bir Arap güzeli gördüm.
Ben su istedim, o sofra gönderdi,
Tizin'de bir Arap güzeli gördüm.
Altıma attılar alaca kilim,
Ağzımda kurudu dudağım, dilim.
Sunayı görünce büküldü belim,
Tizin'de bir Arap güzeli gördüm.

1 tahassüs: duygulanma, duygulanım

Öğer (Karaca oğlan) yârini öğer,
Zülüf pare pare gerdanı döğer.
Bin altın vermişler, bin daha değer
Tizin'de bir Arap güzeli gördüm!

Şair o çapkınlıklardandır ki, her yeni tutuluşunda kendisini adeta sönmez bir aşk ateşine yanmış kadar teheyyüçlü bulur. Tizin, Hatay ile Halep arasında –otomobilimi şoseden ayırarak– benim de uğradığım bir köydür.

Uğradım; benim de altıma bir alaca kilim attılar. Fakat yazık ki bin altın verdikleri, bin altın daha değen Arap güzelini göremedim. Gördümse de mor dövmelerle süslü dudaklara bu bahayı biçemedim.

III

Kadın bahsinde hususi zevkleri:

Karacaoğlan'ın kadın bahsinde kendine mahsus zevkleri, meyilleri vardır. Mesela ben sever, şiirlerinde çok övdüğü şey bendir; kadına bunu pek yakıştırır; "sayılmaz benleri binden ziyade!" diye mübalağaya varır:

Bir beni var kaşla göz arasında
Bir beni de ak göğsünü bendetmiş!

Münasip yerde mekân tutmuş kara bir bene baha biçemez. Bu "bir beni var..." manzumesinde öyle bir ben için "başımın tacıdır" der; "Kâbede hacıdır" der; "bahası Gürcis-

tan, Hindistan, Arabistan'dır" der ve Tatar hanını bendettiğini söyler.

Hatta bensizlik ona bir kusur gibi görünür de maşukasının, kendi zevkince hüsnünü tamamlaması için:

Ak göğsünün üzerinde
Sana bir ben gerek idi!

dileğinde bulunur. Şişman sevmez; dolgun kadına rağbet edildiği o devirde, bir köylü için bu, ince bir zevke delalet etmektedir. Onun beğendiği vücutlar hep ince, endamlıdır:

Severim güzel, ince olursa;
Boyu uzun, beli ince olursa.

İnce belli, şal kuşaklı gelinlere daima meftunluğundan bahsetmektedir.

Dişlerden bahsederken de bunların yalnız beyaz, sedef gibi olmasıyla kanmaz. Dişlerin ufak, ince, sivri olmasını da şart koşar:

İnce mercan gibi ufak dişinde
Tatlı tatlı söyler dili Zeynebin!

Yürüyüş güzelliğine, ahengine de ehemmiyet verir. "Salına salına yürüyen ve keklik gibi seken" dilberler, seyrine doyamadığı hoş şekillerdir. Şair şekil güzelliğine çok düşkündür. Göllerde dolaşarak kuğuları, havada uçan turnaları, suna ve söğüt gibi narin ve endamlı ağaçları çok çok kullanır, bol bol metheder. Şiirlerinde ufak uak, şirin, canlı

portreler, güzel şekil almış resimler vardır. Elinde taş, kırıta kırıta gezinen, oturup halı dokuyan, sabah vakti penceresinin önünde Kuran okuyan, çiçek koklaya koklaya yalaya çıkan, saçlarını ören, şalvarını sürüyen bir sürü kadın ve kız portreleri...

Karacaoğlan'ın en güzel ciheti bütün bunlardan bahsederken manzaraya gül, sümbül, menekşe gibi rayihalar karıştırarak; bal, turunç, şerbet gibi hoş kokulu yiyecek ve içecekler sayarak şiirin havasını çiçeklendirmesi, nazeninleştirmesidir.

O maddi güzelliği gayet iyi anlamış bir zevk ehlidir. Gözlere sürmeyi yakıştırır; kadın, tuvaletini yapmış olmalıdır; şık giyinmelidir; saçlarının taranışına, örülüşüne dikkat etmelidir. Çiçek takmalıdır ve güzel kokmalıdır. Tatlı konuşması da lazımdır.

Bunlardan anlıyoruz ki Karacaoğlan önüne çıkan rasgele her kadına, kadındır diye imrenen, tutulan, sadece dişi arayan bayağı çapkınlardan, zendostlardan sayılamaz. Hatta şununla, bununla düşüp kalkmayı adet edinmiş hoppa kadınlardan nefret duyar.

Onun göze batan bir hususiyeti varsa bu da küçük, körpecik kızlardan fazla bahsetmesi, binaenaleyh hazzetmesidir:

Zeynep pek küçüktür, halden bilmiyor,
Ön eyledim, hiç yanıma gelmiyor.

diye adeta öfkelendiği sezilen çocuğu şöyle tarif eder:

Yaz gelip de meyveleri yetmemiş,
Şeyda bülbül konup figan etmemiş,
Bahçesinde mor menekşe bitmemiş!

Görülüyor ki, Zeynep'in daha göğsü dolmamıştır; gönlüne sevgi ve sevdalı konmamıştır; tüyü tüsü bile çıkmamıştır. Türküleri hep böyle körpelerin methiyle doludur:

On birinde bir yâr sevdim,
Taze açmış güle benzer.
On ikide şeker, şerbet,
Oğul vermiş bala benzer.

Şairin bu merakını, ille şehvetle tefsir etmeyebiliriz. Genç kızlar onun nazarında birer çiçektir. Ve bu cici mahluklara meftunluğu birkaç sene sonra kadınlaşacak olmalarındandır. Kız çocukları birer tomurcuk addediyor; onlardan, yarın, kadın denen güller açacaktır:

Varıp bir kız on yaşına girince
Açılmadık bir tomurcuk gül olur!

Kendi tasvirince ve tasavvurunca "on birinde mah yüzüne bakılır, on ikide kızın kahrı çekilir, on üçünde ak gül olur, açılır; on beşinde sevda düşer başına; on altıda yarlar girer düşüne..." Bu manzumesini "çok heves etmeyin kocamış kıza!" nasihatiyle bitiriyor.

Ufak yaşta bir güzel kızın evlenmek üzere olduğunu işiten şair, tahribe uğrayacak bu demetin adeta yasını tutar.

"Yavru kanatlanmış, uçmanın çağı!" diye hayıflandığı bu vakadan:

Yavru, turuncun düşüyor
Koynundan haberin var mı?

feryadıyla sanki dilhundur.[1] Karacaoğlan daima bekâret, tazelik, temizlik âşığıdır.

Bir yayla isterim ili göçmedik,
Lalesi, sümbülü, gülü geçmedik,
Bir güzel isterim eller değmedik,
Koldan kola sarılmışı neyleyim?

Daima derdi budur: "Hiç el değmedik yar ister özüm!" Baudelaire ve Verlaine gibi düşünmüyordu. Fisk u fücur havasını sevmiyordu, baharlı biberli acayip kokuları, yarı vahşi, yarı laşe kadınları istemiyordu. Şehir batakhanelerinde sürtmediğinden –bir bakışa göre– kaba, hödük kalmıştı; köylü, dağlı gibi düşünüyor, duyuyor, öyle yaşıyordu. Fakat Karacaoğlan'da hoşa giden şey bu tabiilik, halka benzeyiş, *pastoral* oluş değil midir?

Zira bu şair her vasıftan önce köy hayatını, köylü zevkini, köy âdetlerini, çobanı ve kırları terennüm etmiş bir sanatkârdır.

Kız ve gelin bahsi:

Karacaoğlan bir manzumesinde bir kız ile bir taze geli-

1 dilhun: içi kan ağlayan

ni karşı karşıya koyuyor, evvela ikisinin de güzel olduklarını haber verdikten sonra, bunları söyletmeye başlıyor. Kız:

El değmedik bir tanecik arıyım,
Peteklerim mühürlüdür bal ile

diye övününce gelin buna cevap veriyor:

Gelin der ki kalk gidelim pazara,
Uğratalım usul boyu nazara,
Beş, on türlü yemiş gelir oraya,
Yektin mi alırlar, yoksa hamı mı?

O zaman kız bir sürü öğünmelerde daha bulunuyor ve "yorma gelin, yorma, oğlan benimdir!" diyor. Anlaşılıyor ki kavga bir delikanlı, belki de şair üstündedir. Gelin kızıyor:

Hey kız senin bir gececik işin var.
İkincisi sen de bana dönersin!

diyor. Bir başka türküde bu son mısra "ikincisi kervan aşar yol olur," şeklindedir. Kızın buna cevabı şudur:

Bir gecem de bin geceye değme... mi?

Bunu okurken Karacaoğlan'ın can ve gönülden "değer!" dediğini işitir gibi oluyorum. Şair kız ve gelin düettosunu ustaca bir hükümle bitiriyor:

Biri gül, biri gül menekşesi
Karca oğlan ikinize kul olur!

IV

Bir *istitrat*:[1]

Karacaoğlan'ın şiirlerinden bir kısmı olduğu gibi alınarak yeni ilaveler ve hoş bir senaryo ile ortaya piyes çıkarılabileceğini ve buna bir de müzik ilave olunabileceğini düşünüyorum. Pastoral bir piyes... François Copé'nin meşhur Le Passant'ını bu vesile ile hatırlamaktayım.

Fikrimce bizde de –her yerde olduğu gibi– bugün propagandası yapılan yeni şiirler tutmayacaktır. Memleketimizde henüz küçük edebiyat, tabii edebiyat, sade edebiyat bile yapılamamışken acayip *lûgaz*lı[2] edebiyat, anlaşılırsa hokkabaz sırrı gibi keyfi kaçacağı sanılan hasta, peklik çeken edebiyat mevki alamaz. Öyle eserlere karşı göstereceğimiz muamele teşvik değildir, kızamık hummasının geçmesini beklemek, sıhhatte edebiyatı överek gençlerin dikkatini normale çekmektir.

Edebiyatta orijinal olmayı acayipliği ile başkalarına benzememek manasına almamalıyız. Orijinal muharrirlik kimsenin gittiği yola gitmemek değildir, kimsenin taklit edemeyeceği adam orijinaldir.

Bereket ki bütün dünya, henüz manasızlığın zevkine varamamıştır; henüz "gözlerin" veya "gözlerim" başlığı altında bir şiir okurken:

---

1 istitrat: sırası gelmişken söylenen söz
2 lûgaz: bilmece

Gözlerim nerede?
Şeytan aldı götürdü,
Satamadan getirdi!

satırlarının misilsiz *şiiriyet*inden bir tat alamıyor; henüz dadaist olmamıştır. O, hâlâ, Rıza Tevfik'in:

Gamzende zahir, ey ömrümün varı!
Füsunu hüsnünün bütün esrarı.
Neşreder âleme rengi baharı
Koyu menekşeye çalan gözlerin!

Sihirdir, şüphesiz, bütün bu şeyler;
Bakışın zihnimi perişan eyler.
Bana aşk ilinden efsane söyler,
Aşka inanmayan yalan gözlerin!

parçalarını beğeniyor. Hatta Karacaoğlan'ın:

Hasılı cihane değer gözlerin!

mısrasında bulduğu coşkunluk ve hovardalıktan bir zevk duyuyor. Zira hâlâ, bu asırda "göz" denince bildiğimiz basbayağı *göz*ü anlıyor, "yıldız" denince de göktekileri... Halbuki gözlerden Taksim apartmanlarını, yıldızlarını cazbant takımını anlayacaktı! Mamafih tam olarak bunu da anlamayacaktı, anlamak da, anlatmak da kusurdur, ayıptır. Yarı anlar gibi olacaktı, içinden çıkamayacaktı. Zira *kelime* ile *mefhum*u arasındaki malum münasebetten ne kadar uzaklaşırsanız o kadar dadaist bir şair olursunuz. Mesela bir keman,

bir adam demektir... İşte kübist şiirin de görüşü budur! Fütüriste gelince bütün maziyi, ananeyi, kaideleri, asırlardan beri üzerinde yürüdüğümüz fikirleri ve usulleri atacak, ortaya duş altından fırlamış bir çıplak deli gibi çıkacaktır; ağzıyla otomobil borusu taklidi yaparak koşacaktır, bir elinde hayali bir bomba bulunacaktır. Diğer eliyle tenasül uzvunu tutacaktır; ayaklarını tekerlek, yüreğini motor şeklinde görecektir. Harbi, fuhuşu, makineyi, sürati temsil edecektir.

Evvelki bahsin devamı:

Karacaoğlan kızlara üstünlük vermekle beraber taze ve yeni gelinlere karşı da meftunluğunu şiddetle anlatır. Divanında başı alalı küçücük gelinleri, altın tas içinde bala, cenneti âlâdan koku getiren ve ılgıt ılgıt esen rüzgâra, savran kurmuş sarı çiçeğe benzetir.

Onların salına salına yürüyüşlerini, yürüdükçe ak bileklerinin görünüşlerini, altın tellerle örülmüş, topuklara kadar inen, topuklarını döven saçlarını, başlarına taktıkları çelenkleri, mavi şalvarlarını, şal kuşaklarını uzun uzadıya, istekli istekli anlatır.

Zira gelin şairin hislerini tahrik eden bir amildir. Onun çapkın hayal kuvveti, erkek kucağına yeni atılmış bu taze demetin hırpalanmasındaki manzaraları canlandırır, büyütür, süsler ve coşmasına sebep olur. Gelinleri sena bahsinde daima kıyafet ve evza[1] tarifleri de yapar:

Sana dedim allı gelin, has gelin,
Suya gider, sağ elinde tas gelin!

1 evza: haller, vaziyetler

Çizme olam, ayağına giyersen,
Ökçesin de çamurlara bas gelin!
Giyin kutnu kumaş karşımda salın,
Ko desinler şu yiğidin bu gelin!
Boğum boğum al kınalı el ile
Gelin olup bize gelesi kızlar!

Karacaoğlan için bir kızın evlenmesi demek bir meyvenin kopması, bir çiçeğin koparılması demektir:

Karacaoğlan der ki: Ermediler mi?
Tomurcuk güllerin dermediler mi?

Koynunda beslenen ayvayı, narı
Çözüp düğmelerin deresim geldi!

Mamafih onun nazarında kız, geline daima tercih edilir. Mevlâdan bir gelin istediğini, fakat ikbal geri dönüp bir kıza rast geldiğini söylüyor. On dört yaşında bir Hüma bakışlının saçlarından bahsederken, bu saçların topuklarıyla cenk ettiğini anlatıyor. Hatta bir yerde daha ileri varıyor, şu hükmü veriyor:

On beşinde bir güzeli sevmeyen
Bu dünyada hayvan gelir, bön gider!

Anlaşılıyor ki onun fikrince bir güzel kız çocuğunun yavaş yavaş kadınlaşması, dünyada mevcut suni veya tabii her mucizenin üstünde bir misilsiz marifettir, bir sihirdir. Hiçbir

çiçek bu derece naz ile açılamaz ve hiçbir meyve bu derece zevk verici bir şekilde kemale eremez.

Aşkta zevki:
Karacaoğlan aşkta minnet, cebir, zor istemez:

Eğer güzel bende gönlün yoğise
Benim işim minnet ile zor değil!

İki taraf birbirinden haz etmeli, yani, önce ruhlar kaynaşmalı, sonra vücutlar birleşmelidir. Şairin büyük bir aşk çekmediği, büyük derde düşmediği de –Kara Kız adında bir kadına yıllarca Âşık Kerem ve Mecnun misali tutkun kalıp intihar ettiği ve iki mezarın karşılıklı kazıldığı hakkındaki efsaneye rağmen– şiirlerinden vuzuhla anlaşılmaktadır. Bazen:

Bir ah çeksem dağı taşı eritir,
Gözüm yaşı değirmeni yürütür!

gibi, güya aşkın şiddetini gösteren beyitler düzerse de bunlar yavan kaçar. Hatta başlangıçta söylediğim gibi bu beyitlerde şairin damgası yoktur, Nasreddin Hoca'ya atfedilen bazı kötü fıkralar da olduğu gibi... Şüphesiz uydurmadır.

Karacaoğlan'da hazin, gamlı, melalle yoğrulmuş şiirler var. Fakat bunlar gurbet ellerinde dolaştığı sıralarda yurdunda bıraktığı sevgilileri düşündüğü, kıskandığı zamanlarda söylenmiştir. Çok samimidir:

Benden selam eyle sevgili yâre
Perişan hatırın sor seher yeli!
Bildir ahvalimi dostuma benim
Sevdiğim ne söyler, sor seher yeli!

Bu kısmı şairin hisliliği bahsinde inceleyeceğiz. Karacaoğlan'ın aşkta fedakâr olmadığı da sezilmektedir. Ara sıra:

Sara idim dostun usul boyunu
İster ise boyuncuğumu vuralar!

şeklinde bol keseden atarsa da bu muhabbetin derinliğinden ve ruh susamasından ziyade şehvet damarlarının kabarmasından kopma, köksüz ve geçici fedakârlıklarındandır.

Şair, rint ve maddi bir âşıktır. Çok lafı, fazla nazı sevmez; uluorta meseleye temas ediverir:

Ayvası, turuncu burnumda kokar,
Soyunup koynuna girmek muradım!

İşte uzun lafın kısası! Kadın yenilecek ve içilecek hoş, lezzetli bir şeydir; dile ve dişe dokunmadıkça insanı kandırmaz; seyri ile karın doymaz; elle tutmalı, ağızda çiğnemeli ve mideye indirmelidir. Bunun için pratik yoldan, kestirmeden yürümelidir. Zaten Karacaoğlan aşk oburudur; bunu kendi de söylüyor.

Bir kötü gönlüm var, güzelden geçmez,
Ne güzele doymaz gözüm var benim!

V

İçlilik ve hislilik bahsi:

Bu çapkın, bu uçarı âşık, aynı zamanda çok içli, hisli, rikkatlidir de... Öyle, sadece:

Karacaoğlan gönül ne ister bizden
Hiç gitmiyor gönül gelinden, kızdan!

ayarında laflar etmez, sade şu aşağıdaki şekilde yarı kaba şakalar yapmaz:

Bir gececik misafirim koynuna
Ne olursun, sermayeden ne gider?

Bütün muhabbet şekillerine vakıf usta bir hovarda, on parmağında on marifet bir maddi âşık olmakla beraber pek ince duygulu bir şairdir.

Kadın kokan, hayvanlık şahlanan manzumelerinin içine karışmış çok zarif hisli ve Japon yelpazeleri gibi nazenin manzaralı şiirleri de vardır. Filvaki eserlerinin hepsinde, hangi bahse taalluk ederse etsin, sanat mevcuttur. Lakin bazı manzumeleri baştan sonuna kadar, hatta kadına hiç temas etmeyerek bir gönül sızısının, bir sinir gerilmesinin, bir yürek titreyişinin saza, söze naklolunmuş yüksek ifadesidir.

Mesela bir gün, gurbette, bataklık ve sazlık bir yerde –sanırım Amok Gölü etrafında– belki de melûl bir akşam vakti, dertli dolaşırken havada tek başına uçan bir ördek görür; ördeğin yalnız oluşundan teessür duyar, der ki:

Uçup uçup dağ salından gelirsin
Gelişin nereden yalnız ördek?
Ben bilirim, bizim ilden gelirsin,
Söylesin bir kelâm diliniz ördek?

Bu ördeği ağlamış farz eder, yaşını sileyim der. Yalnız, dertli, memleketinin daha çok uzak olduğunu anlar, yoldaş olmayı teklif eder. Sonra da şöyle söyler:

Karacaoğlan der ki bir telin eğri,
Sağ yanın, sol yanın püskürme benli,
Boynunu çevirmiş bir yana doğru,
Kaynar pınar olsun yolunuz, ördek!

Ördeğin boynunu bir yana doğru çevirerek uçuşunu gösteren tasvir realist bir görüşün mahsulüdür. Ayrıca, sağ yanı, sol yanı püskürme benli güzel yaban ördeğini güzelce tarif ederken "bir telin eğri..." demesi de pek marifetli bir anlatıştır. Zira erkek ördeklerin arkalarındaki tüylerden bir teli eğri, yani havaya doğru kalkmış, sırta doğru bükülmüş olur.

Uçan bu dertli, yalnız kuş, kendisi gibi eşinden ayrı düşmüş serseri bir erkektir; ikisi de bir haldedirler. Ona "yolunuz kaynar pınar olsun!" diye selametler, hayırlı neticeler temenni ederken sesinin rikkatle titrediği seziliyor.

Menekşe manzumesi de pek rikkatli bir eserdir. Toros Dağlarını bahar zamanı baştan başa kaplayan allı morlu çiçek taşkınlığı arasında, bu renk, şekil, rayiha bolluğu içinde menekşe gibi mahviyetli bir çiçeği sevmesi, ne lale, ne süm-

bül, ne gül gibi haykırıcı ve baş çevirtici çiçekler için ayrı ve hususi bir teessüre kapılmaması şairin nazenin hissine ve yufka yürekliliğine bir şahittir:

Kadir mevlâm seni öğmüş yaratmış,
Çiçekler içinde birdir menekşe!
Bitersin güllerin harı içinde,
Korkarım yüzüne batar menekşe!

Görüyorsunuz ya, menekşeyi bir yüz, çehre farz ediyor, yar çehresi gibi kıymetli, nazik, latif bir şey... Sonra ona, arasında yetiştiği gül dikenlerinin batmasından korkuyor, yüreğini heyecan kaplıyor. Bu ne inceliktir!

Yavru niçin boynun eğri tutarsın?
Senin derdin benden beter menekşe!

derken menekşeye "yavru!" diye hitap etmesi ve boynunu eğri, düşük tutmasına bakarak –ki öyledir– bir derdi olduğunu düşünmesi ve bu derdi tahlil ederken:

Kadrin anlamayanlar alır eline,
Onun için eğri biter menekşe!

hükmünü verebilmesi kolay kolay her şairin düşüneceği, duyacağı zarafetlerden değildir.

Karacaoğlan bir aralık sefere çıkmak mecburiyetinde kalmış, sevgilisinden ayrılacak. Bu hasret ve firak devrini düşünerek ona şu tavsiyede bulunuyor:

Ala gözlüm ben bu ilden gidersem!
Zülfü perişanım, kal melil melil!
Kerem et, aklından çıkarma beni,
Ağla, gözyaşını sil, melil melil!

Yeğin, ey sevdiğim sen, seni düzelt,
Karayı bağla da beyazı çöz, at!
Doldur, ver badeyi, bir dahi uzat,
Ayrılık şerbetin ver, melil melil!

Şairin manzumesine vermek marifetini gösterdiği eda, veznin, kelimelerin, ifade tarzının hüznü dikkate şayandır. Hem canlı, hem gamlı bir tablo! Ela gözlü, zülfü perişan, ruhu perişan sevgilisinin kalkıp (yeğin kalk manasındadır; yeğin yeğin de çabuk çabuk demektir) beyazları atarak karalar giyinmesi ve yas tuvaleti içinde melül melül ve arka arkaya ayrılık şerbeti dediği içkiyi sunması, fikir olarak ortaya attığım piyeste hoş bir sahne teşkil edebilir.

Karacaoğlan yukarıdaki manzumesini şöyle bitiriyor:

Vurup gurbet iline vasıl olunca,
Dostlardan haberim al, melil melil!

Bu da bir tablodur: Şairin gittiği gurbet ilinden birkaç köylünün geldiğini haber alan mahbube, kalbinde bir endişe düğümü, çekine çekine, ürkek ürkek bunların yanına yaklaşıyor, soruyor ve cevapları, başı önüne eğilmiş, göğsü kabara kabara, melül melül dinliyor.

Dinle güzel aşiret kızı, sevimli Türk maşukası, Karaca-

oğlan'dan gelen haberleri ve sözleri melûl melûl dinle! Fakat onları dinleyen sade sen olmadın. Asırlardan beri, koca bir halk kitlesi, koca Anadolu hep bu sözlerle avunuyor. İşte bugün edebiyatın en ince manasını anlayan münevver gençlik de ona kulak verdi, mahbubunu dinlemektedir.

Artık o, dağda kalmış bir ses değildir!

Karacaoğlan'da hoşlandığım bir cihet de hepimizin başından geçmiş ufak tefek hayat sahnelerini çok tatlı bir dille canlandırışıdır:

Irak değil ak pınarın başına
Turna yârim selâm saldı, "gel!" diye!...

Bu kadar hiçten, bayağı denilecek bir şeyi, bakınız, nasıl bal gibi bir lisanla söylüyor... Sonra "ak pınar", "turna yâr" manzarayı ne derece süslüyor!

Eminim ki şair, o kelimeleri kullanırken türküsüne verdiği temizliğin, şeklin, rengin farkındadır; o, adi sözlere, böyle zarif kelimeler, tasvirler katarak şiir mahiyeti vermektedir; bilerek, anlayarak, lüzumunu duyarak ve *zevk-i selim* sahibi olduğundan böyle yapmaktadır. Yani ustadır.

Güzelliğe ibadet eden bir adamdır, putperesttir. Onun gözünde *hüsün* kadar büyük kuvvet, meziyet olmaz. Yer, gök güzele tapmalıdır, bundan gururlanmalı, vecde düşmelidir:

Ela gözlerini sevdiğim dilber
Şu gelip geçtiği yerler öğünsün!

der; taşları, toprakları dile gelmiş görmek ister. Ayrıca, kendisinin olamayan güzellik için bile sevinir, şöyle söyler:

Kadir mevlâm seni öğmüş yaratmış
Kısmeti olduğun kullar öğünsün!

Yukarıda ustalığından bahsetmiştim; *mevla* ile başladığı için mısrasını kul ile bitiriyor, o münasebeti buluyor. Buraya sık sık kullandığı *erler*'i sıkıştırsa idi aynı muvaffakıyeti gösterememiş olurdu.

Filvaki yaşadığı muhit, görgüsü, bilgisi itibarıyla bir bedevinin hep deve teşbihleri yapması gibi onun da istiareleri çok basittir, iptidai ve tekrarlamadır:

Başı al balalı küçük gelin,
Seherde açılan güle dönmüşsün.
Başına takmışsın altın çelengi,
Turnadan alınan tele dönmüşsün!

Ne yapsın? Bir *Astarté* heykeline benzetemezdi; *Tanagra*'ları, *Myrhina*'ları bilmezdi; *Eros* yabancısıydı. Güzelliği gülde görürdü, turnada görürdü, altın çelenkte görürdü. İfadeleri de halk konuşmasından alınmıştı

Her sabah, her sabah gelir geçerler,
Dünyalar durdukça durası kızlar!

Ne diyebilirdi? İşte en çok heyecana geldiği zaman bile başka söz bulamıyordu, halk lehçesine dil uyduruyor, niha-

yet "dünyalar durdukça durası kızlar!" diyebiliyordu. Fakat duygusunun kuvvetini bununla pek iyi tebliğ edebiliyordu.

Güzel sevme derler, nasıl sevmeyim,
Sevsem öldürürler, sevmesem öldüm.

Sevmeden yaşamak Karacaoğlan için ölümdür; onu istemiyor, tek sevsin de öldürsünler! Sevda çekmeden ölü yaşamaktansa sevgi uğrunda can vermek... İşte dilediği bu! Ve bu yukarıdaki mısradan daha kısa, zarif söylenemez.

Bu mısra, Karacaoğlan'ın *devise*'idir. Hayatının izahıdır.

VI

Anlatış, canlandırış kudreti:

Karacaoğlan'ın birkaç mısra ile çiziverdiği zarif manzara kartpostalları, peyzajlar çok hoşuma gider. Asıl güzelliği bunların, üzerlerinde ısrar edilmeyerek hafif fırça darbeleriyle ve az renkle yapılmış olmalarıdır. Mesela şu iki resim:

Yavşanlı'da olan koca çınarı
Yel vurur, yaprağı parlar görünür.
Höyüklü yüksektir, bir duman tüter.
Başı pare pare karlar görünür!

Resimdeki iri çınar gözümüzün önüne geliyor, hem de rüzgâr vurup koyu yeşil yaprakları güneş tarafına döndüğü, parladığı zamanki gümüş rengiyle... Sonra Höyüklü köyü,

dağ yamacında tüter bacaları, yer yer serilmiş karları ve karlar arasında açık kalmış koyu renkli toprak parçalarıyla pek canlı anlatılmıştır. Bilmeyenlere söyleyeyim: Höyük, vaktiyle kale ve gözcü kuleleri kurulmak için toprak yığılarak yükseltilmiş suni tepelere denir. Bunlar, bilhassa Amuk Ovası'nda pek çoktur. Köyler, çoğu defa bu tepelerin altında bulunur ve tepeler, kazı heyetlerince eşilince altından kat kat, devir devir şehir artıklarına rast gelinir. Hatay'da İngiliz ve Amerikan heyetleri o işle çok meşguldürler ve pek kıymetli eserler çıkarırlar, aşırırlar. Höyükler Etiler'e ait zengin birer hazinedir.

Karacaoğlan portrelerde de maharetlidir. Bir mini mini hanım kızın, baharda seher vakti kalkıp penceresinin önünde Mushaf okumasından bahsederken:

Sabahleyin kalkar, Kuran'ın okur,
Kâkülün görür de bülbüller şakar!

beytinde uzun bir şey söylememekle beraber, iki kısa satırda bir bahçeli evi, yeşilliklere bürünmüş pencereyi, mevsimi, vakti, hepsini anlatır; ayrıca kızı ve ruhunu öğretir. Kâkülünü görünce bülbüllerin şakırdadığı o kız –tanıdık bir mahalle komşusu gibi– bize aşinadır: Sarı saçlı, mavi gözlü, saf hatlı, azıcık tombul, başında beyaz namaz bezi, tertemiz bir kız... Bir Ayşe, bir Hasibe, bir Hüsniye!

Bazı teşbihlerinde halk konuşmasını taklit eder, şahsiyetsizdir:

Güvercin duruşlu, keklik sekişli,

Kal ördek boyunlu, ceylan bakışlı,
Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı,
Şöyle bir güzel ver, gönül eğleyim!

Bu kıtada güzel olan teşbih değil, Türkçedir. Duruş, sekiş, bakış gibi divan edebiyatına sokulmamış bu kunt, kudretli kelimeler şimdi moda oldu. Karacaoğlan, bereket ki, her zaman böyle basmakalıp teşbihler yapmıyor. Mesela neşe, sıhhat içindeki bir çehreye aşk, hasret eleminin aksini:

Sen düşürdün gül benzime gazeli

şeklinde zarif anlatıyor. Şairin yeni buluşlarına güzel bir misal şudur:

Kasvetli gönlümün gamın eriden
Karanlık kalbimin çırası kızlar!

Bu iki mısra, göz önüne getirdiği manzara ve bir fikri az kelime ile tarif hususunda pek yüksek kıymeti haizdir. Şairin derin, gamlı, loş kalp dehlizleri arasında kızlar, etrafa nur, neşe yağdırarak efsanedeki bir kafile gibi geçiyorlar; kasvetli gönlün gamı, o siyah buz, bu ılık ve ışıklı hüsün meşaleleri karşısında eriyor, nur ve şule haline geliyor.

Gün doğmadan şevkin düşmüş pınara
Gün üstüne bir gün daha doğar mı?

Anlaşılan bir sabah, güneş çıkmadan, pınar başında sev-

dalı başıyla dalgın dalgın dolaşan şair bir güzele rastlıyor; alacakaranlık içinde kaynağa eğilen bu kızın çehresinden suya sihirli bir ışık düşüyor; pınar ve etraf, sanki bu güzellik, tazelik güneşiyle için için aydınlanıyor; tatlı, ruhani bir sabah... Karacaoğlan artık güneşin doğmasına lüzum görmüyor, imkân tasavvur etmiyor, istemiyor. Gün üstüne bir gün daha doğamaz, diyor. Onun istediği suyun yüzüne ve şirin gönlüne *hüsün ve aşk* ışığı serpen bu tatlı günün devamıdır; bu füsun ve sihir beldesinde yaşamalıdır.

Şair; bal, şeker, şerbet, yemiş, çiçek teşbihlerinde ifrata varır: Benim de pek sevdiğim bu istiareler renk, koku ve şekil bolluğu bugünün edebiyatında da vardır:

Dilin şeker olmuş, şerbetler ezer,
Altın tas içinde bala dönmüşsün!

Belli ki bu mısralar sarışın, papatya tenli, lepiska saçlı, gök ela gözlü, şekerpare kayısısı gibi tattan, kokudan, renkten ibaret bir kız için söylenmiştir; *amiyane* de olsa hoştur.

Karacaoğlan bir vakitler, gene gurbete çıkıyor; oradayken yaz geliyor. Toros yaylalarını ve firakıyla yandığı mahbubesini düşünüyor. Yüreği kıskançlık pençesindedir; acaba vefasız sevgilisi kimlerle, hangi rakipleriyle bir arada, cilve, işve yaparak yaylaya çıkıyor? Soruyor:

Ağyarın elinden gül koka koka
Nazlı yarım yaylasına göçtü mü?

Bu satırcıklarla ne tamam bir levha yaratılmıştır... Ağya-

rın, yani yabancıların verdikleri gülleri koklaya koklaya bu nazlı Türkmen kızının, başlarında namlı namlı karlar serilmiş Amanos yamaçlarına çıkışını sanki görüyoruz ve şairin kudretine bakınız ki, sadece nazlı yarim dediği şuh, koket güzele karşı biz de bir meyil duyuyor, imreniyoruz.

Karacaoğlan dağlara meftundur; divanında dağlar uzun yer tutar:

Yaz gelir de iller çevrilir konar,
Güzeller suyundan içeride kanar,
Altın küpe kulakta mum gibi yanar,
Gördükçe artıyor imanım dağlar!

Belki de o yüksek yamaçlarda rast geldiği bir kız için:

Annacta bir güzel gördüm,
Perdelenmiş aya benzer!

demiştir. Perdelenmiş ay haleli ay olsa gerektir; Annac ise karşı taraftaki meyilli arazi demektir. Ben bu perdelenmiş ay terkibini pek güzel buluyorum. Gene şair, böyle dağ tepelerinde sevgilisiyle dolaşırken, o temiz havadan bir hafiflik, bir tatlı halet duymuş; fakat bunun meziyetini dağlara veremiyor, kıza daha yakıştırıyor. Diyor ki:

Sanırım vücudum cennette gezer,
Yârimi koluma aldığım zaman!

Karacaoğlan gezdiği yerleri, yeniden gördüğü kasaba ve

şehirleri elinden geldiği kadar tarife meraklıdır; amma bunlar çocukça görüşler ve anlatışlardır. Mamafih hususiyetlerini sezer. Hama'nın Asi Nehri üzerindeki naura denilen su dolaplarını unutmamıştır:

Yel vurdukça dertli dolap iniler;
Burcu burcu kokar gülü Hama'nın!

Bu dolaplar dertlidir, gözyaşlıdır, durup dinlenmeden inler... Doğru. Fakat şairin yukarıdaki mısrayı dolabın rüzgâra işlediği zehabını veriyor. Halbuki burada güzel bir görüş noktası vardır: Dolapların iniltisi ancak rüzgâr muvafık taraftan esip de gürültüyü şehre doğru sürüklediği zaman daha iyi sezilir, daha yanık duyulur. Sonra Hama'nın gülü ve menekşesi hâlâ meşhurdur. Bu şehir hakkında son Avrupa muharrirleri de aygın baygın tasvirler yapmışlar, nauralarını övmüşlerdir.

Karacaoğlan'ın bütün cenup memleketleri hakkında, bilhassa pek sulak, pek zevk ehli bir yer olan Antep hakkında manzumeleri vardır; birçok köy, kasaba isimleri zikreder. Bütün bunlar bize, şairin sazı omzunda, geçip dinlendiği, bir müddet barınıp kaldığı, sonra gene yollara revan olduğu dünya parçasının bir haritasını vermekle beraber görüş hassasını da meydana koymuş olmaktadır. Yaşadığını yaşatmıştır.

Netice:

Karacaoğlan'ın en seçme şiirlerinden toplanmış bir antolojisini neşretmek lazımdır. Zira divanı kıymetsiz, belki de kendine ait olmayan manzumelerle, tekrarlarla dolu

olduğundan okunması bezdiricidir. Sanattaki kıymetini bu lüzumsuz parçalar boğuyor. Sonra, manzumeler harf sırası yerine, başlangıçta yazdığıma benzeyen bir tasnife riayet edilerek derç edilmelidir ki, kolayca, keyfimize giden cephesinden okuyabilelim, aramayalım. Daha sonra redifler başlık olmalıdır. Mesela:

"Benler öğünsün", "Gözlerin...", "Dağlar...", "Zeynebim!", "Sormaya geldim...", "Bir gelin..." gibi.

Karacaoğlan hiç şüphesiz tam bir lirik şairdir.

Ziya lirizmin ilk ve eski tarifine uygun olarak, bir kere, hakikaten saz şairidir, sazla şiir söylemiştir, güfte ve beste yapmıştır. Sonra şiirleri –gene o kelimenin başka bir tarifi gibi– umumi mevzular üzerinde şahsi duyguların heyecanlı bir ifadesidir; mahrem hislerini heyecan ve ilhamla anlatır. Hararet vardır; şekil, ahenk, kariha genişliği, zarafet vardır.

Bu şair epiküristtir, fakat içlidir, melal ile şehvet yazılarında birleşmiştir. Şiirlerinde Latin *İskenderiye*'sindeki gibi bir "Elégie amoureuse" çeşnisi sezilir. Zira Karacaoğlan her şeyden evvel aşkın hatlarını ve dertlerini terennüm eder.

Ve işte, böyle candan bir aşk şairi olduğu ve duygularını heyecanla, zevkle, rayiha, renk ve şekil güzellikleriyle mezzedebildiği içindir ki, bütün cenup Anadolu'sunun sevgilisi olmuştur. Oralarda en fazla anılan, halkın hayatına katılan isim onunkidir.

Halk edebiyatını yeniden bulduğumuz günden beri de artık bu isim, köylü ve şehirli hepimizinkidir, bütün milletindir.

Elvan çiçekler sokma başına,
Kudret kalemini çekme kaşına,
Beni unutursan doyma yaşına,
Gez benim aşkımla yar melil melil!

Şemsiye

Bundan birkaç sene evvel makalemin başına şu okuduğunuz başlığı koysaydım, ona politik bir mana vermek kimsenin hatır ve hayalinden geçmezdi; kimse demezdi ki:

"Hah, işte yine siyasi bir yazı! Yine harp ve sulh meselesi! Muharrir, anlaşılan İngiliz politikasından dem vuracak!"

Şemsiye denilen ve eskiden ancak havanın neşeli veya somurtkan çehresiyle alakadar bulunan bu basit, fakat pratik alete yirminci asır bir politik mefhum ekledi; onu 1939 senesinin diplomatik bir remzi haline getirdi: Chamberlain'in şemsiyesi üzerine yapılmış kaç karikatür gördük? İngilizlerin kabalık içindeki yüksek zarafetine numune teşkil eden bu şemsiye kâh totaliter devletler tarafından kopan sağanağa karşı açılmıştır; kâh üstünde "sulh" yazılıdır, sonra rüzgârdan dönmüş, "harp" yazısı meydana çıkmıştır; kâh uçmuş, bir sulh güvercini gibi gagasında zeytin dalı ile Orta Avrupa yolunu tutmuştur; kâh kumaşı sıyrılmış, sadece çelik iskeleti kalmıştır; kâh altına Fransa ve yedi cüce boyunda bir sürü küçük devletler sığınmıştır; kâh hudut işareti olarak evvela Ren, sırasıyla Avusturya, Çekoslovakya, Polonya,

Romanya sınırlarına dikilmiş, fakat hiçbirinde dikiş tutturamamıştır.

Bu şemsiye karikatürleri, bazen harbiye, bazen sulhiye, bazı kere iltifat, bazı kere tehdit, ekseriya komik, her zaman semboliktir. Yarın ya harp, ya sulh müzesinde yer alacaktır; pek muhtemeldir ki zafer, az ihtimali var ki hezimet abidelerinde mevki tutacaktır.

O şemsiye, belki cihangirlik hevesine düşen yeni Dahhaklara karşı modern Kâve'nin açtığı bir direvfş,[1] bir bayraktır. Dahhak her gün iki delikanlının taze taze beynini yermiş... Mektepte bunu okudukları günden beri sofrada koyun beyni haşlamasıyla salatasını ne zaman görsem tarihi anarak öğürtümü güç zapt ederim. Ne derece ibret verici de olsa iştiha kesecek böyle yamyamca derslerin aleyhindeyim. Sultan Aziz için bir oturuşta bir kuzu yer derlerdi... Afiyet olsun, böylesine kim ne der amma mübarek de her kuzuyu, yaptırdığı bir ayrı sarayda fazla tetimmatı[2] ile yerdi; her kuzu bir vilayet bütçesine mal olurdu.

Gelelim şemsiyeye:

İngiliz Başvekili bir sebeple şemsiyesini toparlayıp siyaset sahnesinden rolünü bitirmeden çekilip giderse kendinden fazla şemsiyesinin yeri boş kalacak, gözler şemsiyesini arayacaktır. Dünyadan manasızlığı içinde belagatli, tuhaf olduğu kadar ciddi, Fransız türkücülerine ve cihan karikatüristlerine sermaye, alıştığımız, hoşlandığımız, güldüğümüz, sinirlendiğimiz bir şey, şümullü bir sembol eksilecektir.

Dahası var: Bu şemsiyeden beklenilen işler olamazsa bir

1 direfş: bayrak, sancak
2 tetimmat: bir eksiğin tamamlanması için katılan şeyler

şairimiz: "Yazık oldu Chamberlain efendiye!" diyecek, zaten modası geçmiş şemsiye büsbütün kıymetten düşecek, uğursuz addolunacak, alışverişi tamamen duracaktır.

Eski masallardaki seyyahın asası kadar bu şemsiye de yirminci asrın bir kargaşalıklı devrinde politikanın bir lüzumlu aksesuarı olmuştur. Bence –ve herhalde bütün dünyaca– şemsiye taşımaya en az ihtiyacı olan insan, şüphesiz Chamberlain'dir. Zira bu zat için, Londra ne kadar sisli ve yağmurlu olsa da yine şemsiye kullanmaya vesile zuhur edemez. Sabahleyin Hariciye Nezareti'ne gitmeden önce muhakkak ki Balıkpazarı'na uğrayıp öteberi, nevale ve nafaka düzen ve hamalı önüne katıp evine dönen kendisi değildir. Otomobili daima kapıda ve otomobile girinceye kadar da yanındakilerin, uşak ve hademelerinin şemsiyesi başının üstündedir.

Hem sırtındaki halis olduğuna şüphe edemeyeceğimiz İngiliz kumaşı ve başındaki Kanada fötr, yahut Çin ipliği silindir öyle sisten, nemden kolay kolay müteessir olamaz. O halde şu şemsiye iptilası[1] nedir?

Şemsiyenin ilk defa Çin'de icat olunduğunu ve eski Mısır'la Asuri diyarlarında kullanıldığını kitaplar yazıyor. Avrupa'ya on altıncı asırda gelmiş, yavaş yavaş taammüm etmiş, fakat kauçuk yağmurluklar çoğalınca ihmale uğramıştır; asrımızda ise hemen hemen istimalden sakit olmuştur. Şurası var ki şemsiye sadece güneşten ve yağmurdan korunmak için taşınmazmış; iktidar, nüfuz, asalet, hükümetçilik alametiymiş. Anlaşılan Chamberlain şemsiyesini bu eski ma-

1 iptila: düşkünlük, tiryakilik

nada kullanıyor; fakat modern ve mahviyetli davranmak için açıp gezmiyor, bir sembol gibi yanında bulunduruyor.

Diğer taraftan şemsiye, hakikaten bir sulhperverlik, ağırbaşlılık, ananeseverlik, hesabilik, efendilik ifade eder; temkinli, ihtiyatlı, kendi halinde adamların elinde daha çok görünür.

Bu itibarla da İngiliz politika adamlarının meslek ve mişvarını[1] gösterir. Daha mühim bir nokta buluyorum: Şemsiye sivil işaretidir. Şemsiye ile üniforma... İşte, birbiriyle hiç bağdaşamayan iki şekil! Mecburi askerlik hizmetini koymayan bir devletin başındaki zata bundan daha yaraşan alet ve işaret ne olabilir? Fakat şimdi, İngiltere askerleşti; başvekilinin şemsiyesi de, –hiç olmazsa sapını ve başını değiştirmeli– ördek gagası şeklinden kurtulup bir kartal kafasına benzemelidir.

Dikkat ediniz: Şemsiye taşıyan erkekler kavgacı değildirler, dünyaya meydan okurcasına göğüs gerip adale şişirmezler, "Var mı bana yan bakan?" edasını almazlar. O, lisan haliyle: "Islanmaya tahammülüm yoktur, nezle olurum!" der. Şemsiyesinin dili şudur: "Ancak su serpintisine karşı gelebilirim!" Binaenaleyh şemsiyeli, "Rahatımı severim," işaretini çekmiş bir tenperver, bir sulhseverdir.

Bulunduğumuz spor asrında baş açık, omuz gergin, yağmura aldırmayarak yürüyüp gidenlerin arasına karışmış bir şemsiyeli, hemen hemen hasta telakki edilmek tehlikesine maruzdur.

Öksürmesini, aksırmasını beklersiniz ve bacağına sımsı-

1 mişvar: tarz, tavır

kı dolanmış uzun fanila donu görür gibi olursunuz. Sanırsınız ki her gün müneccimbaşı takvimine göz atmadan sokağa çıkmaz: Kocakarı soğuğunu, filizkoparan fırtınasını, Sitte-i sevri takip etmek ve ona göre giyinmek için...

Şemsiyesine gömülmüş bir kafa, insana hep sakin, sessiz, zararsız şeyler düşünüyor hissini verir ve yazıhanesine, evine, çarşıya, pazara giden bir aile babası tesirini yapar. Ceplerinde şunlar vardır: Bakkal pusulası, küçük cari hesap defteri, kurşun kalemle lastik, baba yadigârı kapalı saat, katran hapları, torununa ayak satıcısından alınmış cık cık öten selüloit oyuncak!

Model gazetelerine bakınca, kadın kıyafetlerinin omuz başları kabarık, boyunları kapalı, göğüsleri plastronla ve etekleri çift jüponlu modası bana 1900 senesini hatırlatıyor.

Fakat eksik olan bir şey var: Tül ve uzun şemsiyeler... Kırk şu kadar seneden beri hayali gözümün önünden gitmeyen bu büklüm büklüm, katmer katmer şemsiyeler, kapalıyken, elinde taşındığı ince belli hanımın bir küçük boyda maketi gibiydi; açılınca azman bir nevi krizanteme dönerdi. Arabaya yakışırdı, kayığa yakışırdı; çayırlarla, bahçelerle, havuzlar ve yalılarla, bütün güzel manzaralarla bağdaşırdı. Gölgesi serindi; yüz üzerinde dantellerin oymalı akisleri tatlı ziya oyunları yapardı. Şöyle, bir tarafa öyle manalı eğerler, bazen örtünürler, bazen de yuvasından çıkan güvercinler gibi boyun bükerek arasından bir baş gösterirlerdi ki... O kadar latif, teması hoş, bulut gibi şeylerdi ki, küçükhanımefendiyi kızdırıp bunu başına yemek bile zevkli olsa gerekti!

Yine moda gazetelerinde rast geldiğime göre, kadınlar

için "plivfilm" denilen yeni icat şeffaf kumaştan şemsiyeler yapılmış, altına girenler görülüyormuş. Eskiden fazla dikkatli erkek bakışlarından utanınca hanımlar dört kat tül şemsiyelerine gizleniverirlerdi. Kadınların işbirliğinde erkekleri mahcup düşürdüğü bu pratik ve konforlu güneştaparlık ve çıplaklık asrına şeffaf şemsiye daha uygundur. Hem, apartman penceresinden yağmurlu havada sokağa bakarken güzel bir kadın başını kuşbakışı seyirden neden mahrum kalalım?

Hem o yırtılmaz, buruşmaz, kirlenmez renk renk şeffaf kumaşlardan sadece yağmurluk ve şemsiye değil, el çantası, hamam süngeri, pudra hupeti, çocuk donu da yapmaya başlamışlar. Sıra kadın çamaşırına ve elbisesine geliyor. Yaşını başını alanlar, dünyadan son bir tatlı hatıra götürmek için dişlerini biraz daha sıkmaya baksınlar.

Gözümün önüne, binbir tuhaf hayal arasında bir de şu peri masalı geliyor: Şeffaf kumaştan geceliğini giymiş bir reçelleşmiş kadın şeffaf şilteli, şeffaf çarşaflı ve şeffaf yorganlı bir şuruplaşmış karyolada mışıl mışıl uyuyor!

Yine bildiğimiz şemsiyelere dönelim:

Negüs'ün Habeş illerinde kullandığı iri, enli, geniş, zarafetsiz şemsiyeyi bizimkilerle kıyas edince şöyle düşünüyorum: Burada mini mini saksılarda beslediğimiz ve kaktüs dediğimiz dikenli cüce fidanlar nasıl Afrika'da kocaman kocaman, dört adam boyu ağaçlar halini alıyorsa, zahir şemsiye çelikleri de orada azmanlaşıyor.

Zaten mantara benzediği ve rutubetle münasebeti olduğu için şemsiyelerde nebatatı hatırlatan bir yakınlık vardır; yapma çiçek gibi onlar da birer yapma mantardır. Hem şem-

siye ağacının da ele sığmayan, saksıya girmeyen iri bir cinsi vardır: Çadır.

Tekrar politikaya ve sulh temennisine gelmek lazımsa, makalemizi şöyle bir hayır dua ile bitirelim:

Tarihe mal olan şemsiyelerden birincisi Milletler Cemiyeti'nden medet uman Habeş İmparatoru'nunkiydi. Allah hemen Chamberlain'inkini de çemberleme siyasetinin tekerlenmesinden esirgesin!

Kiraza, Çileğe Dair

Mevsimin ilk kirazı bahçeden ve ilk çileği tarladan şehre indi.

Her gün, her gazetede ve hemen hemen her sütunda ve her imza altında diplomatça ve yüksek politika bakımından yazılar okumaya o kadar alıştık ki, karilerimin bu kiraz ve çilek kelimeleri içinde ve ardından siyaset çıkmasını beklediklerine hükmedeceğim geliyor. Böyle olmadığı için de adet hilafı bir iş yapmış, mesela suareye gümüşi vestonla icabet etmiş veya biletçiye sökmez para uzatmış gibi mahcubiyet duyuyorum.

Halbuki dimağımızın midesi de, ara sıra diplomatik dolmalara kısa bir perhiz yapıp, böyle sudan sözler, yemişli bahislerle hafiflese, ferahlasa hiç de fena olmaz.

Kafamız da, bazı bazı, nane ile limon kabuğu, melisa ruhu, hatta meyve tuzu ister. Onun da kaynamış papatya ve menekşeden hazzetmesi lazımdır; o dahi yemiş kürüne muhtaçtır. Bilhassa bulunduğumuz mevsimde!

Baharda, eskiden kan aldırırlarmış... Yeni tıp o usulü kaldırdı; Avrupa ortalarından gelen telgraflar, zaten kanımızı kurutmakta olduktan başka, harp tehditleri karşısında

bu kan pek de alınmayacağa benzememektedir; icap etmez inşallah, ama boşuna akıtmamak yalnız tıp bakımından değil, milli noktadan da maslahata muvafık görünür.

Evet, kiraz ve çilek şehre indi. Yemişçi sergilerinde, görücüye ilk çıkan veya gerdeğe ilk giren eski hanım kızlar gibi, yenilip yutulmaya can attıkları halde, henüz pek utangaç, pembe duruyorlar, bana yerlerini yadırgıyorlar zehabını veriyorlar.

Birisi, "Nazlı dalımda bahar rüzgârıyla ne hoş sallanıyordum; ötmüyordum amma kuşlardan daha süslü, daha renkli ve daha neşeliydim," diğeri, "Yeşil yapraklarıma gömülü, yuvamda ne tatlı uyuyordum; uçmuyordum amma kelebeklerden daha şık, daha benekli ve ayrıca kokuluydum," diyorlar gibi geliyor. Sanıyorum, önlerinden geçen tramvaylara bakınca da şöyle düşünüyorlar:

"İnsanlar da, bizim gibi, yan yana, üst üste ne kadar dar yere sıkıştırılmış; galiba sepete doldurulmuş. Onları da, belki yiyecekler var... Kendilerinden yüz misli büyük ve obur devler!"

Kiraz yemişlerin ördeğidir. Yani, demek istiyorum ki, ördek gibi sudan haz eder ve damlalar vücudundan, ördek tüylerinde olduğu gibi pırıl pırıl yuvarlanarak akar, gider.

Çilek ise, "Yıkansana!" diyenlere, "İnsan topraktan yaratılmıştır, su ile fazla oynamaya gelmez!" cevabını veren Bektaşi babasının fikrindedir; su onun neşesini, tadını kaçırır. Çilek, öyle olmakla beraber yine din tavsiyelerine riayetkârdır. Yıkanmaz ama hiç olmazsa şeker tozu ile teyemmüm eder!

Bence kiraz, suyu çekilmemiş, sertleşememiş bir yakut-

tur; koparmasalar güneşte kuruya kuruya belki, yarın kıymetli bir taş olacaktı diye düşünürüm. Çilek ise yumuk bir tırtıla benzer, bıraksalar koza yapıp kelebek çıkacak sanırım!

Çileğin kendisini, şerbetini, şurubunu, dondurma ve tatlısını, ille tarlasında eğilip eğilip şükranımı arz için reveranslar yaparak yemesini pek severim de bilmecesini beğenmem: Bir küçük dal, yemesi bal! Kafiye düşkünlüğü uğrunda, görüyorsunuz ya, yerden bir karış uzayamayan fideyi dal yani pireyi deve yapmışlar. Sonra nerede çilekteki o rengi kadar uçuk, nazenin lezzet, nerede baldaki o iç yakıcı koyu tat! Ah, bal faydalı bir gıda, güzel bir kelimedir amma her dilde mevcut olan münasebetsizliklerin en kötüsü de ona arız olmuştur. Bir hece ilavesiyle en tiksindirici bir madde haline girer, bu yüzden rağbetim kesilir.

Çilek, pek belli, öz Türkçedir, kiraz gibi aslı Latin veya şeftali, zerdali nevinden İranca değildir. Galiba, hafif, hoş leke manasına *çil*'den geliyor, sonundaki *ek* eki ile yine isim oluyor, *el*'den, *elek* gibi... Çiçek kelimesinin de pek benzeridir ve *bal*'ın aksine, böyle güzel bir benzeyişten dolayı da daha iştiha verici olmuştur. Acaba *çiçek*'teki *çiçe* ne demektir? Türkçede ana manasına gelen böyle bir kelime vardır. Yemişi doğuran demek mi? Yoksa olmamış, ham manasındaki çiğden mi? *Çiğirdim*'in çiçek açma manasına kullanıldığına göre esası bu kelimedendir.

Bize ne, diyeceksiniz, hatta sana ne? Dil encümeni azalığını gözüne kestirdin de dikkati üzerine çekmek için marifet mi ibraz ediyorsun? Bu encümenin, mebusluğa *mahreç* olduğunu işitmişsin galiba! Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye!

Halbuki işin doğrusu bu değildir. Öz Türkçe davasından beri merak saldığım, alıştığım bir hal!... Eli neye sürülse tahlilini yapmak isteyen bir kimyager farz ediniz; ben ona döndüm. Kalemime bir Türkçe kelime dolaştı mı ayıklamadan yapamıyorum; rahatım da kaçıyor.

Çilek deyince aklıma şerbeti ve şurubu gelir, şurup bahsi de bana şu fıkrayı hatırlatır: Şurup meraklısı bir adam varmış; kendi eliyle çilekten, vişneden, frenküzümü ve menekşeden sekiz, on türlü şurup kaynatır, her birinden bir miktar karıştırarak bir şurup kokteyli yapar; misafirine ikram edermiş. Bittabi misafirler de bu latif çeşnili, çiçek kokulu kevseri yudum yudum, dillerini damaklarına vura vura, keyifle, ağır ağır içerlermiş. Bir gün mahalle imamı da ziyarete gelmiş, meraklı zat ona da bir bardak sunmuş. Fakat zevkten mahrum bu obur ve açgözlü softa, derhal bir nefeste, soluk almaksızın o canım şurubu midesine indirmiş. Bunu gören ev sahibi dayanamamış:

"Be hey adam," demiş. "Anladık zevkin yok, fakat hiç olmazsa 'sünneti seniye' mucibince üç nefeste içseydin!"

Taze meyvelerin sade şerbeti değil, hoşafı da nefis olur. Ben hoşafın "hoş ab" yazıldığı devirde tahsil görmüşlerdenim; o zaman söylendiği gibi yazmamak bir hünerdi. Amma "hoş ab" şeklinde yazılan kelimede hoşaftaki ağız sulandıran o misilsiz güzelliği, canlılığı bulamazdım. "Şaf" telaffuzunda adeta bir kepçenin kâseye dalışındaki manalı ses var.

Hoşaf bahsi geçerken de aşağıdaki fıkra hatıra gelir:

Bir adam misafirliğe gitmiş, hava sıcak olduğundan ortaya, eski usul, bir kâse buzlu hoşaf getirmişler ve misafire

küçük bir kaşık vermişler. Ev sahibi ise kepçeyi eline almış, doldurur doldurur içer ve her içişte: "Oh, öldüm!" dermiş. Misafir bakmış ki, kendi kaşığına ancak bir yudum giriyor ve hoşafın zevki çıkmıyor, karşısındakine:

"Efendi," demiş. "Hele şu kepçeyi bana ver, bir kerecik de ben öleyim!"

Kiraza gelince, mübareğin ne şurubu olur, ne reçeli... Yalnız, unutmayalım, dudak teşbihine pek yarar! Frenkler, içine frenküzümü ve ağaççileği karıştırdıktan sonra peltesini yaparlar. Ağaççileği, nohuta veya zeytine bile eklense, yine reçeli olur, olur amma şeref onda kalır. Alafrangada dokuz yumurta sarısı, bir kilo köpürtülmüş kaymak, yarım şişe vermut ve et suyu ile koyu bir salça yapıp mesela hıyar veya yerelmasının üstüne dökerler. Bu salça, değil böyle oldukça yutulur şeylere eski pabuç kırpıntısına dökülse yine lezzetle yenilebilir sanırım. Marifet salçanın altındakinde değil, kendisindedir.

Kiraz içkisi, halis Alsace markalı olmak şartıyla hoştur, adına kirş derler; rengi karakulak suyu gibi berraktır, şişelerin şekli de tombalak karnı ve upuzun boynu ile, tenasüpsüzlüğü içinde zarif ve orijinaldir. Şeri denilen tatlı İngiliz içkisi de kirazdan yapılır.

Bizim halk bilgimizde, yani folklorumuzda, kiraz şöyle der:

"Arkamdan dut yetişmese beni yiyenlerin boynu çöpüme dönerdi!"

Kendi kendini zem ve başka bir cinsdaşını metheden tek geveze meyve bunu gördüm.

Kiraz milli bir yemiştir. Zira dünyada en iyisi Anadolu'da yetiştiği gibi aslı da bu memlekettendir. Adının halis Türkçe olduğuna dair bir hünerli tefsir yapılamadığına müteessifim. Elmaya alma diyen köylü, buna da şivemize uygun olarak kirez der. Çekirdekleriyle beraber yutulması âdettir ve zannederim, kirazın demin tekrarladığım zemmi bu şekilde, zahmetsiz yenilip bağırsakları zahmete sokup zedelediği için söylenmiştir. Kirezin sonundaki "ez" hangi dilden ve hangi asıldan gelirse gelsin, muvafık, sıhhi bir ihtar ise de dinlemezler. Kiraz şeklinde söylediğimiz zaman da yine "az" işaretine dikkat ediniz, manidar düşmüştür: Ez ye! Az ye... Hatta dişlerin müsaitse kirezi "kır, ez" oku da o biçimde ye!

İstanbul'da bahçeler, bağlar arasında tek tük biten kiraz ağaçları latiftir, amma Anadolu'nun kiraz yaylaları hakkında bir fikir veremez. Japonya'da kirazların çiçek açtığı mevsim de pek itibardaymış; birçok garp muharrirleri, Loti'ler ve Farrer'ler methede ede bitiremezler. Bu münasebetle aklıma şu geliyor: Bizim edip sefirler Japonya vesaire gibi uzak pitoresk yerlere gönderilse, acaba edebiyatımız Madame Chrysantheme ve La Bataille ayarında şaheserler kazanır mı?

Kirazın Fransız edebiyatında bir yeri daha vardır: Madame de Sevigne, La Fontaine'nin hikâyeleri için der ki:

"Kiraz dolu bir sepettir, insan en güzellerini seçmek ister, bir de bakar ki sepet boşalmış!"

Eski muasır edipler, işte birbirleri için böyle nükteli, iltifatlı sözler sarf ederlermiş. Bizde de Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Ati ve eski Yeni Mecmua muharrirleri de o yolu

tutmuşlardı. Şimdikiler aksine hareket ediyorlar, herhangi bir şöhret sahibinin eserleri için diyorlar ki:

"Çürük yemiş dolu bir sepettir, insan kötülerinden ayıklamak istiyor, bir de bakıyor ki sepette iyisi kalmamış!"

Kiraz bilir miydi ki, günün birinde tütün diye bir ot çıkacak ve insanlar bunu yakıp içmek için dallarını kesip kesip ağızlık yapacak?

Ortaya gelince evvela herkesin en iyilerini seçip sonra en fenalarını da, yine, son adedine kadar derece derece ayırıp bitirdiği yemiş kirazdır. Yahudi'ye atfolunan bir âdetten bahsederler: Kiraz tabağının üstünü bir bez ile örter, niyet çeker gibi kısmete ne çıkarsa seçilmeden yenilmesini temin edermiş. Biraz ayıp olur amma bir cihetten daha adilanedir.

Bir cihetten diyorum, zira tam adilanesi bütün kirazları ölçüden, muayeneden geçirip sofradakilere iri, ufak, çürük ne varsa bunların müsavi[1] adet üzerinden taksimidir. Uzun iş! Hem adalet ve müsavat dünya yüzünde tam olamayacağına ve hayatımız tesadüf ve kısmetlere bağlı bulunmasına göre örtü, Davut Peygamber'in de hoşuna gideceği marifetli bir "hile-i şeriye" sayılabilir. Amma bana –her işte ve bütün ömrümce olduğu gibi– hep çürük, ham, ufak ve kurtlu kiraz çıkarmış; yanımdakine ise olgun, dolgun, kızıl ve tombalak! Ne yapalım, kısmetinde ne ise kaşığında o çıkar, derler. Mukadderatın önüne geçilmez; çürüğünden bile yediğine şükreder, hoş görür, geçersin.

Bilmeliyiz ki, dünya nimetleri Yahudi'nin üzerine bez örttüğü kiraz tabağının içindedir, adalet nihayet o örtüden, hayat ise kısmetten ibarettir.

1 müsavi: eşit

Şişeye ve İnsana Dair

Ağzımda yuvarlamadan, çiğnemeden, çekinmeden, kısaca, açıkça söyleyip kurtulayım: Ben içkiyi severim!

... Fakat sarhoşluğu sevmem; ayıp, iğrenç, zararlı olan bu ikincisidir. Amma, sade içki sarhoşluğunu değil, hiçbir şeyin sarhoşluğunu sevmediğimi de ilave edeyim. İnsan yalnız içkinin değil, servetin, güzelliğin, zekânın, bilhassa ikbal denilen devlet kuşunun da sarhoşu olabilir, bunlardan da hoşlanmam. Sonuncusundan şüphesiz hiç haz etmem.

İlmi tarifiyle sarhoşluk sinir merkezlerine hücum edip cümle-i asabiyemizde ve tahrik hücrelerimizde kargaşalık yapabilecek mevaddın[1] sebep olduğu bir zehirlenme değil midir? Bunu yalnız alkol mü yapar? Her alkol içen sarhoş mu olur? Her ne sebepten dolayı ise şımarıklık da bir cins sarhoşluk sayılmaz mı?

Görüyorsunuz ki mesele bu bakıştan çok şümullü ve mühimdir; Yeşilay'ın ve rakı gradosunun halledeceği işlerden değildir (Hoş, insan asıl sarhoşken ayı yeşil görür, o da ayrı mesele!).

Mesela kolay kazanmış bir yeni zengin, para sarhoşudur.

1 mevadd: maddeler, cisimler

Bütün hareketlerine dikkat ediniz, ne yapacağını bilemeyen bir içki sarhoşundan farksızdır. Hazmedemediği para sıkleti altında sendelediğini görürsünüz; atar, tutar, dünyaya meydan okur, yapmadığı münasebetsizlik, kabalık, tabiatsızlık kalmaz. Sesi fazla çıkar, çok yer doldurur, can sıkar, neşe kaçırır, iğrenç ve adidir. Bu nevini umumi harpte görmekten bıkmıştık, tiksinmiştik.

Güzelliğine mağrur bazı kadınlar da böyledir, hüsnün sarhoşudur. Tıpkı bir sarhoş gibi ister ki dünya işini bıraksın, kendisiyle meşgul olsun, kendi güzelliğinin yüz çeşit hoş mezeli sofrasının etrafına dizilip evet efendim, sepet efendim, bugün dünden güzelsiniz efendim, diye dalkavukluk etsin. Şunu yaksın, bunu yıksın, "uğrunda ölen, öldürülen var," şarkısını hakikat şekline soksun. Yürüyüşü yalpalıdır, bakışı süzük, tabiatı mart havasına benzer. Şimdi güneşli, biraz sonra bulutlu... Kâh iltifat, kâh itap! Sükûneti, karar ve intizamı sevmez, vaka olmasını bekler ve elalemin rahatını kaçırır.

Talakat, zekâ, bilgiçlik sarhoşu da yorucu, usandırıcıdır. Bir adi içki sarhoşu gibi kimseye lakırdı fırsatını vermez; coştukça coşar, söyledikçe söyler, övündükçe övünür. Bu sarhoşta da ölçü, gem, dizgin yoktur. Marifetlerini saymakla bitiremez, buluşlarına, nüktelerine son veremez. Daima konferans salonunda, tören meydanında, mikrofon karşısında gibidir, cakalı ve sahtedir. Daima çenesi harekette, dili dans, sesi müzik, eli makine halindedir; gözleri de gözlerinizin içindedir: Tasvip bekler, takdir ister, alkış gözler.

Nihayet siz yorulursunuz. "Ah," dersiniz, "def olsa veya sızsa da rahat etsek!"

İkbal sarhoşluğuna gelince, ötekilerden de kötüdür, yedi tane Bekri Mustafa'nın huzuruna razı olacağınız gelir. Dünyayı kendisinin idare ettiğine, âleme nizam ve intizamı kendisinin verdiğine inanmış bir tavırla böbürlene böbürlene bir anlatışı, bir yüksekten atışı, bir ses perdesi bozukluğu, bir arabaya kuruluşu, bir tribüne geçişi, bir motora yaslanışı, şuna buna bir iltifatı, bir ihtarı vardır ki, sizleri bilmem, fakat gözüm değince benim tüylerim diken diken olur, belkemiğimde Boğaziçi anaforları esmeye başlar.

Mamafih ikbal sarhoşu en çabuk ayılan bir sarhoştur; masa başındaki koltuğunu altından çeker çekmez süt dökmüş kediye, sarığı alınmış hocaya, karaya vurmuş balığa, gerdeğe girmiş alığa veya zifaf odasından çıkan hadıma döner, sünepeleşir, her ayılan azılı sarhoş gibi artık mahcup ve ürkektir; zıbıdı ve şanssızdır, acıyacağınız gelir.

Fakat ikbal sarhoşunun belki de hiç içmemekle beraber bir de azmanı vardır ki, adına eski tarihlerde kâh Sezar, kâh sultan, kâh han, kâh çar, kâh kayser, kâh bu kafiyeden bir kelime hülasa bir şey denirdi; dünyayı ateşe yakabilirdi. İşte en korkunç, zararlı, sarhoş onlardı. Hışmından Allah'a sığınmaktan, daha iyisi silahına sarılmaktan başka başvuracak çare yoktu!

Bunlar dünya meyhanesine birkaç asırda bir ve bazen de çift gelirler, amma pir gelirler. Kafa itibarıyla ayyaş gibi hesaplar yaparlar: Şöyle alır, şöyle kırar, şöyle yıkar, şöyle geçerim, kimsecikler karşımda duramaz!... Kurarlar, kurarlar; atarlar,

tutarlar, birdenbire ayağa kalkarlar. Kırılmadık bardak, yarılmadık kafa kalmaz; masalar alt üst olur, tezgâh yere, halk birbirine geçer. Bu büyük mikyasta meyhane kavgası tarihe mal olan cihan zabıta vakalarından bir tanesini teşkil eder, milletler asırlarca lafını ederler, dehşetini anarlar.

Bereket ki her içki içen adam sarhoş olmadığı gibi her zengin, her güzel, her hatip, her devletli, hatta belki de her Sezar kendisini sarhoşluğa kaptırmaz; hesabını bilir. İşte bunun içindir ki fena olan içki, para, hüsün, hitabet, zekâ, nüfuz değildir; bunların sarhoşluğu, yani asabi cümlemizde kargaşalık yapmasıdır.

Neyin sarhoşu olursan ol. İsterse karakulak suyunun... O dahi fenadır! Şöhret sarhoşluğu ise beterin beteridir.

Çok yiyip midesini bozan bir adam oburluğun sarhoşudur; çok kadın peşinde koşan da çapkınlığın... Spor sarhoşluğu da olurmuş meğer: Stadyumlarda dövüşenlerde numunesini görüyoruz. Allâme taslaklığı da matbuat sütunlarında yer bulan ve gittikçe salgınlaşan bir münasebetsiz sarhoşluk! Her kitaptan bir kadeh çakıştırıp okuma akşamcılığının neticesi...

İnhisar idaresi bunların da gradosunu indiremez ya?

Sinirli bir kadın zararlı olmakta, herkesin rahatını kaçırıp dünyayı başına zindan etmekte bir sarhoştan daha mı az belalıdır?

Kabahat şişedeki içkide değil, insan denilen şişenin içindeki mayadadır. Bu maya sarhoşluğa müsaitse o adam sade rakıdan değil, açık havadan, güzel manzaradan bile sarhoş olup hır çıkarır. Mesele sıhhat, huy ve terbiye meselesidir.

Ölçüsüz sarf edilen hangi nesne muzır olmaz, zehirlenme yapmaz ki? Bir kadeh rakı, elbette on kadeh buzlu portakal şerbetinden, on tabak dondurmadan, on patlıcan dolmasından, hatta on saat kumar masasından, on kilometre yayan koşmaktan ve yüz on kilometre üzerinden otomobil sürmekten çok daha az zararlıdır. Haddi zatında ne bir bardak şurup, ne tek tabak dondurma, ne iki patlıcan dolması, ne üç parti bezik, ne kısa yürüyüş, ne de hafif sürülen otomobil zararlı olmamakla beraber...

Öğrenilecek, öğretilecek şey her işte ölçüsünü bilmek, ölçüye riayet etmektir; seciyeli, idareli olmaya çalışmaktır.

Sarhoş olmadan içebilene söz söylemek kimin haddine? Otuz şu kadar senedir, mesela, benim hakkımda bin dereden su getirildi de niçin sarhoştur denilemedi? Halbuki on sekiz yaşımdan beri –kısa birkaç rahatsızlık müstesna– her gün içerim; amma ağzıma içerim; insan gibi içerim; vaktinde, derecesiyle, keyfini getire getire tertemiz içerim; özene bezene, bütün adabına, usullerine riayet ede ede, efendice içerim.

Böyle içene de bayılırım.

Hem bu mübarek İstanbul'da yazın, akşamüzerleri sular çilek, kayısı, menekşe, erguvan rengine girer, çınar ve söğüt yaprakları serin rüzgârlarla titrer, denizde mahbubeler yüzer, yavaş yavaş elektrikler yanıp ışıklar gülerken, peri masalına layık bir dekor karşısında şöyle, içinde buz parçaları şıkırdayan buğulu bir kadeh içki insana dokunabilir mi?

Elcevap – Allahü âlem bissevap: Dokunmaz!

Dokunur diyenin aklından şüphe caiz midir?

Elcevap – Caizdir!

İçki ve sarhoşluk bahsi edilirken şişeyi hatırlamamak mümkün olmaz. Zaten bütün hayatımızda şişenin ehemmiyeti vardır. Anlatayım:

Bir gün baktım, evde birikip kalmış olan cins cins, şekil şekil şişeleri hizmetçi satıyor. Beni bir düşünce aldı. Amma öyle "Pahalıya aldığım dolu şişelerin boşu ne ucuza gidiyor!" yahut "Ne çok şey içmişiz!" kabilinden adi düşünce değil; orijinal bir fikir... Oturdum, şunu yazdım:

İnsan ve Şişe

Çocuğun babasına rast gelirsiniz. Elinde bir şişe:
"Nedir bu şişe?"
"Süt şişesi."

Çocuk biraz büyür. Küçük bir şişe ile görürsünüz:
"Bu ne şişesi?"
"Mürekkep şişesi!"

Çocuk bir gençtir. Elinde yine bir şişe ile rastlarsınız:
"Bu şişe nedir?"
"Kolonya şişesi."

Çocuk şimdi otuz, kırk yaşlarındadır; yine bir şişe ile yoldadır.
"O ne şişesi?"
"Rakı şişesi."

Çocuk kırkını geçmiştir; bakarsınız elinde bir şişe ile gidiyor:

"Ne şişesi bu?"
"İlaç şişesi! Maden suyu şişesi!"

Çocuk elli, altmış arasındadır. Bir gün omuzları çöküktür, karşınıza çıkar:

"Yine mi şişe?"
"Evet, idrar şişesi!"

Çocuk, artık ak saçlı, başını sonsuz uykusuna varmak için yastığa dayamış, binlerce şişe tükettiği dünyadan çekiliyor. Kapıda eli şişeli birine rast gelirsiniz:

"Bu ne şişesi?"
"Zemzem şişesi!"

İçki sarhoşluğunun gamlı, neşeli, kavgacı, palavracı, kahraman, ihsancı, edepli ve edepsiz gibi yüz çeşit şekline dair bir gün bildiklerimi söylemek üzere yazımı bitirirken, son günlerde moda olan bir meseleye daha temas edeceğim: Rakı milli içki midir, değil midir?

Bana kalırsa, Milli Mücadele'de, bir aralık, seciyesiz addolunarak Anadolu'dan kapı dışarı edilmesine rağmen yabana atılamaz ve herhalde bir listeye sokulup da milli hudut haricine çıkarılacak hainlerden sayılamaz. Fikrimce yapılacak şey onu sadece, devlet hizmetinde kullanmamaktır ve zannederim ki şimdi yapılan da budur.

Ona bu ceza, bize şu mükâfat yetişir!

SON

Refik Halid Karay'ın Eserleri

Anı

1- Minelbab İlelmihrab

2- Bir Ömür Boyunca

Hikâye

1- Memleket Hikâyeleri

2- Gurbet Hikâyeleri ve Yeraltında Dünya Var

3- Memleket Hikâyeleri – Gençler İçin

4- Gurbet Hikâyeleri – Gençler İçin

Kronik

1- Bir Avuç Saçma

2- Bir İçim Su

3- İlk Adım

4- Makyajlı Kadın

5- Tanrı'ya Şikâyet

6- Üç Nesil Üç Hayat

7- Üç Nesil Üç Hayat – Gençler İçin

Mizah

1- Ago Paşa'nın Hatıratı

2- Ay Peşinde

3- Deli

4- Guguklu Saat

5- Kirpinin Dedikleri

6- Sakın Aldanma, İnanma, Kanma

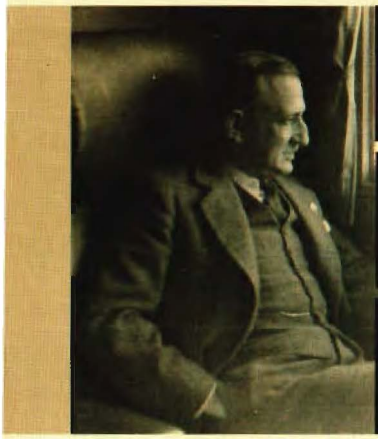
7- Tanıdıklarım

Roman

1- Anahtar
2- Ayın On Dördü
3- Bu Bizim Hayatımız
4- Bugünün Saraylısı
5- Çete
6- Dişi Örümcek
7- Dört Yapraklı Yonca
8- Ekmek Elden Su Gölden
9- İki Cisimli Kadın
10- 2000 Yılın Sevgilisi
11- İstanbul'un Bir Yüzü
12- Kadınlar Tekkesi
13- Karlı Dağdaki Ateş
14- Nilgün
15- Sonuncu Kadeh
16- Sürgün
17- Yerini Seven Fidan
18- Yezidin Kızı
19- Yüzen Bahçe

Refik Halid Karay'a Dair Bir İnceleme

Refik Halid Karay – Ankara
Hazırlayan: Ali Birinci

Refik Halid Karay

Deli

"Bence, Refik Halit'in affı kararı üzerinde bu içli yazılarının tesiri büyük olmuştur. Atatürk'ün bunları okuyup duygulandığını yakından biliyorum. Fakat, birkaç zamandır gönlünde beslemekte olduğu bu af arzusunun nihayet kanuni bir şekilde uygulanmasına yol açan yazı –buna bir eser de diyebiliriz- öyle sanıyorum ki, Refik Halit'in Deli adlı küçük bir komedya kitabıdır. Atatürk, hiçbirimizin görmediği bilmediği bu eserciği nereden bulmuştu ve ona kim göndermişti hatırlayamıyorum. Yalnız, dün geçmiş bir olay gibi noktası noktasına hatırladığım şudur: Bir akşam, Atatürk, sofraya oturduğumuz sırada "Çocuklar," demişti, "size bu akşam tadına doyum olmaz bir 'ziyafet-i edebiye' çekeceğim" ve elinde tuttuğu cep dergisi kıtasında bir kitabı göstererek: "Bu" diye ilave etmişti, "Refik Halit'in, yirmi yıllık bir akıl hastasının, şuuru yerine gelip kendini baştan başa değişmiş bir Türkiye içinde bulunca, tekrar dirilişini gösteren bir tiyatro piyesidir." Ve gözlüğünü takarak bizzat kendisi okumağa başlamıştı."

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, 71–72)

Refik Halid Karay, güncel olaylara getirdiği mizahi yaklaşımın bir örneği olan *Deli*'de, cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinde değişen hayat şartlarını ve hayata dahil olan yenilikleri eskiyle kıyaslayıp okuyucusunu gülümsetirken, Ankara ve Karacaoğlan hakkındaki detaylı anlatımı ile de dönem Ankara'sına ve büyük ozana ışık tutuyor.

ISBN 978-975-10-3118-1

9 789751 031181

